

Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

**Збірник наукових праць
№10 (209)**

Київ 2018

**Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць
Вип. 10 (209). – К., 2018. – 136 с.**

Рекомендовано Вченою радою ДНДІМЕ
Протокол №5 від 14.09.2018 р.

Збірник статей присвячено науковим здобуткам молодих науковців – аспірантів та здобувачів наукових ступенів кандидата та доктора економічних наук. Він охоплює широкий спектр проблем із таких напрямів:

- макроекономічні аспекти сучасної економіки;
- інноваційно–інвестиційна політика;
- економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності;
- розвиток регіональної економіки;
- соціально–трудова відносина.

Розраховано на науковців і спеціалістів, які займаються питаннями управління економікою та вивчають теорію та практику формування ринкових відносин в Україні.

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 06.11.2014 №1279 даний збірник віднесено до наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (перелік №1, розділ «Економічні науки»).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ЗАХАРІН С.В., доктор економічних наук, с.н.с. (головний науковий редактор)
ПАСІЧНИК Ю.В. доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
ХОДЖАЯН А.О доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
СТУДІНСЬКА Г.Я. доктор економічних наук (заступник наукового редактора)
АЛЕКСЄЄВ І.В., доктор економічних наук, професор
БУРЯЧЕНКО А.Є., доктор економічних наук, доцент
ВАРНАЛІЙ З.С., доктор економічних наук, професор
ГУЖВА І.Ю., доктор економічних наук
ПИЛА В.І., доктор економічних наук, професор
ДУБРОВІНА О.А., кандидат економічних наук
ПРИМОСТКА О.О., доктор економічних наук, професор
КИЗИМ М.О., доктор економічних наук, професор, член–кор НАНУ
КУЛЬПІНСЬКИЙ С.В., доктор економічних наук, професор
КОРНЕЄВ В.В., доктор економічних наук, професор
КРАСКЕВИЧ В.Є., доктор технічних наук, професор
ЛОПУШНЯК Г.С., доктор економічних наук, професор
СІГАЙОВ А.О., доктор економічних наук, професор
ТЕРЕЩЕНКО Г.М., кандидат економічних наук, с.н.с. (АФУ)
ШОСТАК Л.Б., доктор економічних наук, професор
ЩУКІН Б.М., кандидат економічних наук, с.н.с. (відповідальний секретар)

МІЖНАРОДНА РЕДАКЦІЙНА РАДА

АГНЄШКА ДЗЮБІНСЬКА, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту підприємства
АДАМ САМБОРСЬКІ, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце Польща, кафедра менеджменту підприємства
АНАТОЛІЙ ЗІНОВІЙОВИЧ КОРОБКІН, доцент, к.е.н, завідувач кафедри економічних і правових дисциплін, ЗО «Білоруський торгово–економічний університет споживчої кооперації», Білорусь, Гомель
ВІРГІНІЯ ЮРЕНІЄНЕ, професор, доктор наук, завідувач кафедри філософії та культурології, Каунаський факультет, Вільнюський університет, Литва
ГОРБОВИЙ АРТУР ЮЛІАНОВИЧ, професор, доктор технічних наук, Словацька Академія аграрних наук, член відділення економіки та менеджменту, (Словацька республіка)
ДІАНА СПУЛБЕР, доктор філософії, Університет Генуї, асистент професора кафедри філософії суспільств, м. Генуя (Італія)
ІВАН ТЕНЄВ ДМИТРОВ, професор, доктор економічних наук, Університет «проф. д–р Асен Златаров», завідувач кафедри економіки і управління, м. Бургас (Болгарія)
МІТАР ЛУТОВАЦ, професор, доктор технічних наук, Університет Уніон ім. Миколи Тесла, факультет індустріального управління, завідувач кафедри технологій, м. Белград (Сербія)
ЮРАЙ СІПКО, професор, доктор економічних наук, Словацька Академія наук, директор інституту економічних досліджень, м. Братислава (Словацька республіка)
СОФІЯ ВИШКОВСЬКА, професор, доктор наук, зав. кафедри організації і управління (факультет управління) Технологічно–природничий університет ім. Яна і Єнджея Снядецьких у Бидгощі, Бидгощ, Польща
СТЕФАН ДИРКА, доктор економічних наук, професор, Вища економічна школа, м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту і маркетингу. Міжнародний акредитовані Міністерства науки і освіти Республіки Казахстан
ТОМАШ БЕРНАТ, професор, доктор наук, завідувач кафедри мікроекономіки, факультет економіки і менеджменту, Щецинський університет, Польща

Друковане періодичне видання «Формування ринкових відносин в Україні»
внесене в міжнародну базу даних періодичних видань:
ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni
Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Індексування і реферування: Україніка Наукова, Джерело, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru
Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Російський індекс наукового цитування (РИНЦ), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського.

Формування ринкових відносин в Україні, 2018. Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ 22545–12445ГПР від 20.02.2017 року

© Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки, 2018

**Государственный научно-исследовательский институт
информатизации и моделирования экономики**

ФОРМИРОВАНИЕ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ

**Сборник научных трудов
№ 10 (209)**

Киев 2018

**Формирование рыночных отношений в Украине: Сборник научных трудов
Вып. 10 (209). К., 2018. – 136 с.**

Рекомендовано Ученым Советом ГНИИМЭ
Протокол №5 от 14.09.2018 г.

Сборник статей посвящено научным достижениям молодых ученых – аспирантов и соискателей ученых степеней кандидата и доктора экономических наук. Он охватывает широкий спектр проблем по таким направлениям:

- макроекономические аспекты современной экономики;
- инновационно–инвестиционная политика;
- экономические проблемы развития отраслей и видов экономической деятельности;
- развитие региональной экономики;
- социально–трудовые проблемы.

Рассчитано на ученых и специалистов, занимающихся вопросами управления экономикой и изучают теорию и практику формирования рыночных отношений в Украине.

В соответствии с Приказом Министерства образования и науки Украины от 06.11.2014 №1279 данный сборник отнесен к научным профессиональным изданиям Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук (перечень №1, раздел «Экономические науки»).

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

ЗАХРИН С.В., доктор экономических наук, профессор, с.н.с. (Главный научный редактор)
ХОДЖАЯН А.А., доктор экономических наук, профессор (заместитель научного редактора)
СТУДИНСКАЯ Г.Я., доктор экономических наук (заместитель научного редактора)
ПАСЕЧНИК Ю.В., доктор экономических наук, профессор (заместитель научного редактора)
АЛЕКСЕЕВ И. В., доктор экономических наук, профессор
БУРЯЧЕНКО А.Е., доктор экономических наук, профессор
ВАРНАЛИЙ З.С., доктор экономических наук, профессор
ГУЖВА И.Ю., доктор экономических наук
ПИЛА В.И., доктор экономических наук, профессор
ДУБРОВИН А.А., кандидат экономических наук
ПРИМОСТКА А.А., доктор экономических наук, профессор
КИЗИМА Н.Н., доктор экономических наук, профессор, член–корр НАНУ
КУЛЬПИНСКИЙ С.В., доктор экономических наук, профессор
КОРНЕЕВ В.В., доктор экономических наук, профессор
КРАСКЕВИЧ В.Е., доктор технических наук, профессор
ЛОПУШНЯК С., доктор экономических наук, профессор
СИГАЙОВ А.А., доктор экономических наук, профессор
ТЕРЕЩЕНКО М., кандидат экономических наук, с.н.с. (АФУ)
ШОСТАК Л.Б., доктор экономических наук, профессор
ЩУКИН Б.М., кандидат экономических наук, с.н.с. (ответственный секретарь)

МЕЖДУНАРОДНАЯ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ

АГНЕШКА ДЗЮБИНСКА, доктор философии Экономический университет г. Катовице, Польша, профессор кафедры менеджмента предприятия
АДАМ САМБОРСКИЙ, доктор философии Экономический университет г. Катовице, Польша, профессор кафедры менеджмента предприятия
АНАТОЛИЙ ЗИНОВЬЕВИЧ КОРОБКИН, доцент, к.э.н., заведующий кафедрой экономических и правовых дисциплин ЗО «Белорусский торгово–экономический университет потребительской кооперации», Беларусь, Гомель
ВИРГИНИЯ ЮРЕНИЕНЕ, профессор, доктор наук, заведующий кафедрой философии и культурологии, Каунасский факультет, Вильнюсский университет, Литва
ГОРБОВ АРТУР ЮЛИАНОВИЧ, профессор, доктор технических наук, Словацкая Академия аграрных наук, член отделения экономики и менеджмента, (Словакия)
ИАНА СПУЛБЕР, доктор философии, Университет Генуи, ассистент профессора кафедры философии обществ, г. Генуя (Италия)
ИВАН ТЕНЕВ ДМИТРОВ, профессор, доктор экономических наук, Университет «проф. д–р Асен Златаров», заведующий кафедрой экономики и управления, г. Бургас (Болгария)
МИТАР ЛУТОВАЦ, профессор, доктор технических наук, Университет Унион им. Николая Тесла, факультет индустриального управления, заведующий кафедрой технологий, г. Белград (Сербия)
ЮРАЙ СИПКО, профессор, доктор экономических наук, Словацкая Академия наук, директор института экономических исследований, г. Братислава Словакия)
СОФИЯ ВИШКОВСКАЯ, профессор, доктор наук, заведующий кафедры организации и управления (факультет управления) Технологически–естественной университет им. Яна и Енджея Снядецкий в Быдгоще, Быдгощ, Польша
СТЕФАН ДЫРКА, доктор экономических наук, профессор, Высшая экономическая школа в Катовице Польша, профессор кафедры менеджмента и маркетинга. Международный аккредитован Министерством науки и образования Республики Казахстан
ТОМАШ БЕРНАТ, профессор, доктор наук, заведующий кафедрой микроэкономики, факультет экономики и менеджмента, Щецинский университет, Польша

Печатное периодическое издание «Формирование рыночных отношений в Украине»

Внесено в международную базу данных периодических изданий:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Индексирование и реферирование: «Украиника Наукова», «Джерело», Научная электронная библиотека eLIBRARY.ru

Международные информационные и наукометрические базы данных: Российский индекс научного цитирования (РИНЦ), Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского.

Формирование рыночных отношений в Украине, 2018. Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации Серия КВ 22545–12445ПР от 20.02.2017 года

© Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики, 2018

State Scientific Research Institute of Informatization and Economic Modeling

MARKET RELATIONS DEVELOPMENT IN UKRAINE

**Collection of scientific works
№10 (209)**

Kyiv 2018

**Market Relations Development in Ukraine: Collection of scientific works
Volume 10 (209). K., 2018. – 136 p.**

Recommended by the Academic Council SSRRIEM

Protocol No. 5 dated September 15, 2018

The collection of articles is devoted to scientific achievements of young scientists – graduate students and candidates for scientific degrees of Ph.D and doctor of economic sciences. It covers a wide range of issues in these areas:

- Macro-economic aspects of modern economy;
- Innovation and investment policy;
- Economic issues of industries and types of economic activity development;
- Development of a regional economy;
- Social-labor problems.

Collection of works is focused on scientists and specialists dealing with economic management and those, who learn the theory and practice of market economy in Ukraine.

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated November 6, 2014, No. 1279 this collection is classified to scientific professional editions of Ukraine, where the results of dissertation papers for obtaining the doctor and candidate of sciences degrees may be published (list number 1, section «Economic sciences»).

EDITORIAL BOARD

S. ZAKHARIN, Doctor of Economics, Professor, Senior Researcher (Chief Scientific Editor)
A. KHODZHAIAN, Doctor of Economics, Professor (Deputy Editor in Chief)
G. STUDINSKA, Doctor of Economics, (Deputy Editor in Chief)
Y. PASICHNYK, Doctor of Economics, Professor (Deputy Editor in Chief)
I. ALEKSEEV, Doctor of Economics, Professor
A. BURYACHENKO, Doctor of Economics, Professor
Z. VARNALIY, Doctor of Economics, Professor
I. GUZHVA, Doctor of Economics
V. PYLA, Doctor of Economics, Professor
O. DUBROVINA, Ph.D
A. PRIMOSTKA, Doctor of Economics, Professor
M. KYZYM, Doctor of Economics, Professor, member of the NASU
S. KULPINSKY, Doctor of Economics, Professor
V. KORNEEV, Doctor of Economics, Professor
V. KRASKEVICH, Doctor of Technical Sciences, Professor
H. LOPUSHNIAK, Doctor of Economics, Professor
A. SIGAYOV, Doctor of Economics, Professor
G. TERESCHENKO, Ph.D, Senior Scientist (AFS)
L. SHOSTAK, Doctor of Economics, Professor
B. SCHUKIN, Ph.D, Senior Researcher (executive secretary)

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

AGNESHKA DZYUBINSKAYA, Doctor of Philosophy, Economic University of Katowice, Poland, Professor of the Department of Management of the Enterprise
ADAM SAMBORSKI, Ph.D., Economic University of Katowice, Poland, Professor of the Department of Enterprise Management
ANATOLIY ZINOVYOVICH KOROBKIN, Associate Professor, Ph.D, Head of the Department of Economic and Legal Disciplines of the Belarusian Trade and Economic University of Consumer Cooperatives, Belarus, Gomel
VIRGINIA YURENIENE, Professor, Doctor of Science, Head of the Department of Philosophy and Culturology, Kaunas Faculty, Vilnius University, Lithuania
GORBOVY ARTHUR YULIANOVICH, Professor, Doctor of Technical Sciences, Slovak Academy of Agrarian Sciences, member of the Department of Economics and Management, (Slovakia)
DIANA SPULBER, Ph.D., University of Genoa, Assistant Professor, Department of Philosophy of Societies, Genoa (Italy)
IVAN TYNEV DMITROV, Professor, Doctor of Economics, University «Prof. Dr. Asen Zlatarov, Head of the Department of Economics and Management, Burgas (Bulgaria)
MITAR LUTOVATS, Professor, Doctor of Technical sciences, UNION UNIV. Mykola Tesla, Faculty of Industrial Management, Head of Technology Department, Belgrade (Serbia)
YURAY SIPKO, Professor, Doctor of Economics, Slovak Academy of Sciences, Director of the Institute for Economic Research, Bratislava, Slovakia)
SOFIA VISHKOVSKA, Professor, Doctor of Sciences, Head of Department of Organization and Management, UTP University of Science and Technology, Bydgoszcz, Poland
STEFAN DIRKA, Doctor of Economics, Professor, Higher Economics School in Katowice Poland, Professor of Management and Marketing Department. International accredited by the Ministry of Science and Education of the Republic of Kazakhstan
TOMASH BERNAT, Professor, Doctor of Science, Head of the Department of Microeconomics, Faculty of Economics and Management, Szczecin University, Poland

Printed periodical «Market Relations Development in Ukraine»

Included in the international database of periodicals:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzhereho, Scientific Electronic Library eLIBRARY.ru

International information and scientometric data base: Russian Science Citation Index (RISC), National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy

Market Relations Development in Ukraine, 2018. Certificate of state registration of printed mass media Series KB 22545–12445 PR from 02.20.2017

© State Research Institute of Informatization and Economic Modeling, 2018

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

DOI: 10.5281/zenodo.1690031
ПРЕДБОРСЬКИЙ В.А.

Тіньова «автономна» держава як загроза інвестиційній безпеці

Предметом дослідження є теоретичні аспекти одного із стрижневих елементів теорії тинізації влади – інвестиційної безпеки держави.

Метою дослідження є визначення змісту причин наявності історичного тренду – стискання активності суб'єктів інвестиційних процесів у сучасному економічному розвитку.

Методи дослідження. У роботі використана сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурно–функціональний, історичний, логічний, що дозволило забезпечити концептуальну єдність дослідження.

Результати роботи. У статті обґрунтовано необхідність пошуку причин тинізації влади, виявлення закономірностей тинізації владних механізмів в Україні через наявність тинізаційного тренду походження форми держави.

Галузь застосування результатів. Система наук із сімейства галузі державного управління, широке коло методологічних аспектів соціально–економічних наук з проблем дисфункційного розвитку об'єкта дослідження, інвестиційного аспекту безпекової політики.

Висновки. Основні підсумки дослідження, їх теоретичні результати слід звести до наступних висновків: 1) вихідною мегапроблемою дослідження тинізаційних механізмів функціонування суспільної системи є проблематика тиньових дисфункцій влади; 2) одним із принципових висновків дослідження є висновок про те, що при побудові системи економічної безпеки держави її інвестиційної складової найсерйознішої уваги заслуговує звернення її на наявність та необхідність демонтажу тиньової «автономної» кланово–олігархічної держави, що монополізує інвестиційні ресурси суспільства та державно–владний ресурс.

Ключові слова: явище «автономної тиньової влади» як загроза інвестиційній безпеці, теорії походження держави, модель тиньової «автономної» держави осілого бандиту».

ПРЕДБОРСКИЙ В.А.

Теневое «автономное» государство как угроза инвестиционной безопасности

Предметом исследования являются теоретические аспекты исследования одного из стрижневых элементов теории тенизации власти – инвестиционной безопасности государства.

Целью исследования является определение содержания причин наличия исторического тренда – сжимания активности субъектов инвестиционных процессов в современном экономическом развитии.

Методы исследования. В работе применяется совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, структурно–функциональный, исторический, логический, что позволило обеспечить концептуальное единство исследования.

Результаты работы. В статье обосновывается необходимость поиска причин тенизации власти, выявления закономерностей тенизации властных механизмов в Украине через наличие тенизационного тренда происхождения формы государства.

Отрасль применения результатов. Система наук из семейства области государственного управления, широкий круг методологических аспектов социально–экономических наук по проблемам дисфункционального развития объекта исследования, инвестиционного аспекта политики безопасности.

Выводы. Основные итоги исследования, их методологические результаты можно свести к следующим выводам: 1) исходной мегапроблемой исследования тенизационных механизмов функционирования общественной системы является проблематика теневых дисфункций власти; 2) одним из принципиальных выводов исследования есть вывод о том, что при построении системы экономической безопасности государства, ее инвестиционной составляющей наиболее серьезного внимания заслуживает обращение ее на наличие и необходимость демонтажа теневого «автономного» кланово–олигархического государства, которое монополизировало инвестиционные ресурсы государства и государственно–властный ресурс.

Ключевые слова: явление «автономной теневой власти» как угроза инвестиционной безопасности, теории происхождения государства, модель теневого «автономного» государства оседлого бандита».

PREDBORSKIJ V.A.

Shadow «autonomous» state as a threat to investment security

The subject of research are the theoretical aspects of the study of one of the core elements of the theory of power shadowing – the investment security of the state.

The purpose of the study is to determine the content of the reasons for the existence of a historical trend – the contraction of the activity of subjects of investment processes in modern economic development.

Methods of research. The work uses a set of scientific methods and approaches, including system, structural, functional, historical, logical, which allowed to provide a conceptual unity of research.

Results of the work. The article proves the need to find the reasons for the shadowing of the power of power, to reveal the patterns of shadowing power mechanisms in Ukraine through the existence of a shadowing trend in the origin of the state form.

Application of results. The system of sciences from the family of the field of public administration, a wide range of methodological aspects of social and economic sciences on the problems of dysfunctional development of the research object, the investment aspect of the security policy.

Conclusions. The main results of the study, their methodological results can be reduced to the following conclusions: 1) the initial megaloproblem of research of the shadowing mechanisms of the functioning of the public system is the problem of shadow power dysfunctions; 2) one of the principal conclusions of the study is the conclusion that when building the system of economic security of the state, its investment component of the most serious attention deserves its appeal to the existence and necessity of dismantling the shadow «autonomous» clan–oligarchic state, which monopolizes the investment resources of the state and the state –powerful resource.

Keywords: phenomenon of «autonomous shadow power» as a threat to investment security, the theory of the origin of the state, a model of the shadow «autonomous» state of a sedentary gangster».

Постановка проблеми. Аналіз сутності сучасних трендів вітчизняного суспільного поступу свідчить про наявність трансцендентального, перманентного відтворення його провідної функції щодо монополістично-тіньового перерозподілу власності та влади олігархічних домінуючих впливів у тіньовій інституційній структурі як альтернативи інвестиційній діяльності, що не може не згубно відбиватися на успішній розбудові українського суспільства. У чому причина наявності цього стійкого антиреформістського тренду, чи є він проявом лише надлишкової девіантності сучасного політико-економічного класу, чи є виразом трансцендентального кармічного історичного тренду – суспільного прокляття?

Вимоги сучасності щодо протидії тіньовим суспільним процесам знайшли відображення в ряді важливих законодавчих, нормативно-правових актів держави, таких як: закони України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні на 2014–2017 роки» (2014), «Про запобігання корупції» (2014), Укази Президента України «Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією» (2003) та «Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції» (2005), постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки» (2015), цілий ряд відомчих актів з питань відстеження процесів тінізації економіки та розроблення рекомендацій щодо обмеження її зростання.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. До вітчизняних досліджень з теорії тінізації відносин належать праці В. Д. Базилевича, А. В. Базилюка, О. І. Барановського, В. М. Бородюка, Г. С. Буряка, З. С. Варналія, А. С. Гальчинського, Я. Я. Дьяченка, С. О. Коваленка, І. І. Мазур, В. О. Мандибури, О. В. Турчинова та ін. Значний внесок у розробку адміністративно-правових і кримінально-правових аспектів протидії корупції зробили вітчизняні вчені-юристи.

У той же час, у зв'язку з недостатнім системним вивченням явищ тінізації влади, у тому числі інвестиційної безпеки, причин її становлення та розвитку засоби ефективного обмеження тіньових процесів потребують подальшого спеціального дослідження.

Метою статті є подальший розвиток теоретичного вивчення сутності тінізації влади, у тому числі щодо загроз інвестиційної безпеки, причин становлення та розвитку історичної метаморфози форм тіньової влади аж до сучасних паразитарних, «автономно-олігархічних» форм тіньової держави «осілого бандита».

Виклад основного матеріалу. Інтенсивна інвестиційна діяльність є найпотужнішим джерелом економічного зростання країни, засобом забезпечення її модернізації та проведення соціально-економічних перетворень. У зв'язку з цим вона є одним із найважливіших показників національної економічної безпеки, а інвестиційна безпека – однією із її складових.

Основним критерієм інвестиційної безпеки країни є здатність її економіки зберігати або принаймні поновлювати достатній рівень суспільного відтворення в умовах критичного зменшення (припинення) постачань інвестиційних ресурсів (товарів, послуг, технологій тощо) або кризових ситуацій внутрішнього характеру. Цей критерій не може реалізовуватися в часі, якщо суспільство не створює умови для нагромадження економічного потенціалу (інвестування) та дотримання вимог інвестиційної складової економічної безпеки [1, с. 221].

Як свідчить статистика, тільки у 2017 році потоки іноземних інвестицій скоротилися на 40%, а за 10 років – у шість разів. На думку експертів, головна причина відсутності інвестицій, поглиблення негативних явищ в інвестиційній сфері – непрогнозованість фіскальної та економічної політики в Україні [2], розширений вплив на потенціал інвестиційних ресурсів – наявність монополно-кланової тіньової влади, явища тіньової «автономної» держави.

Дискурсивний пошук причин виникнення тіньової «автономної» держави як загрози інвестиційній безпеці потребує звернення до теорій походження держави, сутності тінізації влади в Україні.

Змістом синкретизму гострокризової форми «автономії» (від відповідальності перед суспільством) держави та тіньового, паразитарного (олігархічного) сектора є відносини монополізації адміністративно-економічного, бізнесового, політичного ресурсу для обмеженого кола осіб, забезпечених олігархічними, політичними відносинами, корупційними та родинними, партійними зв'язками з вищими щаблями адміністративної та судової влади, правоохоронних ор-

ганів, відсутністю економічної, політичної, кадрової конкуренції в поєднанні з необмеженим доступом до національних ресурсів країни. Форма існування симбіозу елітного сектора та «автономної держави» набуває в сучасності поширеної домінуючої форми тіньового парасуспільства – альтернативного тіньового центру влади та суспільного розвитку. В цих умовах корупція набуває системного характеру, стає неодмінним мегаатрибутом адміністративної системи, іманентним способом її регуляції. Тіньове парасуспільство – це закрита бізнесово-владна сфера суспільства, що монополізована олігархічними структурами, котрі мають на меті набуття політичного впливу та надвисоких доходів за допомогою використання значною мірою спекулятивного фінансового капіталу [3, с. 10]. Існуюча як пануюча тіньова структура, тіньове парасуспільство утворює, відповідно до своїх потреб, і тіньову політичну, судову, правоохоронну, соціально-економічну інфраструктуру, що зумовлює тіньовий режим функціонування рядових суб'єктів господарювання.

Тіньове парасуспільство – перехідна квазібільшовицького типу пострадянська структура для виконання функцій початкового нагромадження капіталу, тіньового позаекономічного перерозподілу власності та влади, домінуючих впливів у тіньовій інституційній структурі, на користь олігархічного сектору, котра вийшла за часові межі, що їй історично були відведені та перетворилися на головне гальмо вітчизняного суспільного реформування. Активна розбудова тіньового парасуспільства вкрай загострює суспільні протиріччя, протиріччя між владою та суспільством, синергетично посилює фактори їх розвитку за сучасних умов, обумовлює швидку деградацію правлячого класу.

Сучасне загострення кризи державного управління, інвестиційного клімату в країні, численні фактори «гібридної війни» активно виконують синергетичну функцію щодо посилення тіньової, бюрократично-олігархічної форми надмонопольного, кланового перерозподілу власності та влади на користь суб'єктів «автономної тіньової держави», забезпечення домінуючих впливів у тіньовій інституційній структурі на користь новітніх суб'єктів паразитарного, тіньового парасуспільства, що набув перманентного характеру:

1) наявність системної провідної функції тіньового парасуспільства – тіньового перерозподілу власності та влади, домінуючих впливів у тіньо-

вій інституційній структурі, є проявом історичної «реінкарнації» квазібільшовицького тіньового парасуспільства зі системою відповідних йому архаїчних станів – атракторів тіньового державно-терористичного перерозподілу. Соціально-економічна система має широкий комплекс генетично визначених архетипів режимів еволюційної поведінки в залежності від значень певних внутрішніх і зовнішніх параметрів функціонування (вони називаються керуючими). Різним режимам відповідають різні варіанти архітекtonіки складних економічних механізмів, що запроваджують комплекс асимільованих архетипів і які реалізуються відповідно до характеру зміни керуючих параметрів. У залежності від цього система «обирає» той чи інший режим [4, с. 26–28, 154; 155];

2) інвестиційний клімат в умовах довгострокової економічної кризи залишається стабільно несприятливим, що утворює найсуттєвішу загрозу інвестиційній безпеці держави. Звітні дані свідчать про подальше падіння інвестиційної активності, а отже про поглиблення інвестиційної кризи, що жорстко обмежує модернізаційні економіко-технологічні перетворення суспільного виробництва. Переважна частина інвестиційної пропозиції формується за рахунок власних коштів підприємств. При цьому головна проблема сучасного інвестиційного ринку виявляється у відтворенні надзвичайно обмежених можливостей внутрішніх нагромаджень в країні (особливо в ординарному секторі економіки) і нездатності приватних інвесторів у повній мірі компенсувати дефіцит капіталовкладень для переборення інвестиційного спаду, забезпечення прогресивного перерозподілу власності та влади для зміни структури економіки, стрімкого переходу до новітніх технологічних укладів;

3) складовою причин існування явища перманентності тіньового перерозподілу власності та влади, наявності антиінвестиційного клімату, домінуючих впливів у тіньовій інституційній структурі в Україні є наявність стійких (тіньових) переваг «ціни» застосування схем тіньового перерозподілу порівняно з «ціною» правового забезпечення інвестиційно-нагромаджувальної конкурентної першості. Це виявляється у високих трансакційних витратах первинної легалізації та підтримки інвестиційної діяльності бізнесу у вітчизняних умовах, системному бюрократично-корупційному тиску, що створює перепони для вільного розвитку ринкових відносин.

Існує безліч різноманітних теорій, що по-різному пояснюють походження держави, природу державної влади, генетичну спрямованість її механізмів, цілей та функцій історичного розвитку. Слід зазначити, що якщо прослідкувати розвиток сучасних національних держав, то їх моделювання Н. Макіавеллі, Ж. Боденом, Т. Гоббсом, Дж. Локком та іншими здійснювалося у біфуркаційні епохи історії своїх народів, і це, природно, не могло не накладати свій відбиток на особливості методології сформульованих ними парадигм, моделей чи концепцій держави та влади.

Існуючі теорії держави умовно можна поділити на чотири групи: про сутність держави, про її цілі та задачі, про засоби та методи її діяльності, про протиріччя становлення і тренди їх подальшого розвитку. Оскільки різні аспекти держави існують в тісній взаємодії і взаємообумовленому існуванні, то теорії, що відносяться до різних груп, утворюють різні сполучення цих аспектів змісту.

Серед теорій, що відносяться до сутності держави, слід виділити наступні.

Теорія еліт. Теорія еліт виникає на початку ХХ ст. завдяки роботам В. Парето, Г. Моска, які досліджують роль та значення окремої групи людей, невеликої тісно згуртованої частини суспільства (еліти), її вплив на різні сфери суспільного життя. Вільфредо Парето висунув концепцію «зміни еліт», згідно з якою основою суспільних процесів є боротьба еліт за владу. За цією теорією політика поділяється на дві сфери, опозиційні одна до одної. В одній з них головне місце посідає еліта, правляча меншість, в іншій – підкорена більшість. Тільки еліта здатна на ефективну політичну діяльність, тільки вона може забезпечити справжню свободу, прогрес, гармонійний розвиток, справедливість в суспільстві.

Технократична теорія. Ця теорія виникла в 20-х роках нашого століття та отримала значне розповсюдження в 60–70 роки. Вперше технократичну теорію висунув американський економіст Т. Веблен. У праці «Інженери і система цінностей» (1921) він стверджував про необхідність передати управління виробництвом технічним спеціалістам, виходячи з раціональної ідеї про невідповідність інтересів фінансової олігархії потребам розвитку науки та техніки. По суті справи, дана теорія є однією із інтерпретацій теорії еліт.

Першу цілісну концепцію про вплив науки, виробництва та технічних фахівців на соціаль-

но-політичний розвиток створив А. Сен-Симон. Прихід до влади носіїв наукового знання розглядався ним як закономірний результат суспільного розвитку. Враховуючи значення впливу науково-технічної революції на життя суспільства, керівництво державою має здійснюватися кращими представниками науково-технічної інтелігенції, що приводить до виникнення нової суспільно-політичної системи – технократії.

Теорія «держави загального добробуту». Вона виникла після другої світової війни і знайшла свій розвиток у працях Д. Кейнса (в 30-х роках), Д. Мюрдаля, А. Пігу, К. Боулдінга, В. Мунда та інших. Сутність теорії виявляється в тому, що сучасна держава стала надкласовою, реалізує інтереси всіх прошарків населення, забезпечує для людей такі соціально-економічні умови розвитку, котрі стали для них стимулом у сприйнятті існуючого суспільного устрою. Термін увійшов у вжиток протягом 1940-х років – у той час, коли швидко зростала роль держави у цій сфері (особливо в розвинутих країнах Заходу). Існування певної форми держави загального добробуту приймається більшістю сил усього політичного спектру, а докорінно заперечують її тільки прихильники доктрини свободи волі, лібертаріанці, для яких вона уособлює порушення прав тих, хто має сплачувати податки для забезпечення її функціонування.

Теорія правової держави. Суть концепції правової держави полягає в аналізі співвідношення держави і особистості. Основне положення цієї теорії виявляється у твердженні: у будь-яких ситуаціях інтереси особистості мають пріоритет перед інтересами держави. Це вихідний принцип правової державності, принцип гуманізму. Одним з перших в новий час актуальність даному твердженню надав автор фундаментальної філософської та політичної ідеї І. Кант (XVIII ст.).

Теорія конвергенції. Теорія з'являється у 50–60-х роках ХХ ст. (роботи Д. Гелбрейта, Р. Арона, Я. Тінбергена, У. Росту та інших). Теорія розглядала взаємний вплив та взаємну дифузії держав капіталізму та соціалізму, на основі якої з'явиться нове єдине суспільство, побудоване на поєднанні позитивних якостей обох суспільних систем. Прихильники теорії обґрунтували її, посилюючись на об'єктивну тенденцію до інтернаціоналізації економічної, політичної та культурної сфер у сучасну епоху, на всесвітній характер сучасної науково-технічної революції, на началь-

ну потребу у спільному вирішенні загальнолюдських глобальних проблем [5, с. 232–235].

До одних із найбільш методологічно цікавих теорій держави відноситься опозиційна пара – природна держава (держава обмеженого доступу) та держава відкритого доступу. Природна держава покликана вирішити проблему насилля, створюючи правлячу коаліцію, що обмежує доступ до найбільш цінних ресурсів – землі, праці, капіталу, бізнесу, інформації, доступ та контроль над цінними видами діяльності – такими як торгівля, релігія чи освіта, – надаючи його тільки елітам. Створення монополії, на цій основі отримання ренти через обмеження доступу до ресурсів, є системоутворюючим фактором, що утримує елітну коаліцію разом, надаючи можливість елітним групам виконувати свої функції та утримуватися від широких перерозподільчих процесів всередині еліти. Обмеження доступу до організаційних форм має ключове значення для природної держави, оскільки обмеження доступу не тільки утворює стрибок вартості через виключні привілеї, що мають еліти, але й напряду підвищує цінність цих привілеїв, роблячи еліти більш продуктивними завдяки їх організаціям.

Держава з обмеженим доступом є природною, оскільки на протязі майже всіх останніх десяти тисяч років для суспільства, що складається із більш ніж декілька сотен людей, вона фактично стала єдиною формою устрою суспільства, що в змозі забезпечити функції збереження внутрішньої та зовнішньої безпеки, акумуляції ресурсів на найважливіші його потреби. До природних держав відноситься широка різноманітність суспільств – від Месопотамії III тисячоліття до н.е., Британії при Тюдорах та сучасних пострадянських держав, однак сутність цих суспільств в них дуже різна. Порядок обмеженого доступу – це не особливий набір політичних, економічних, юридичних, культурних або релігійних інститутів. Це фундаментальний спосіб організації та розвитку держави та суспільства, базовий спосіб взаємовідносин еліти та людини.

Для природних держав притаманні організаційні форми, що побудовані за типом відносин патрон–клієнт. Відносини в природних державах є дискреційними, особистісними. Це, зокрема, виявляється в тім, що у відносинах ієрархії еліти представники невеликих груп із власного її сегменту знають один одного завдяки прямому особистому кон-

такту та історії взаємодії. Ці елітні кола сплетені в єдині корпорації, в яких всі особи знайомі і зв'язані з іншими представниками еліти, що перебувають у верхніх поверхах соціальної ієрархії, в тому числі й у владному їх сегменті. Ієрархії еліт відрізняються рівнем централізації владних функцій – від гостро централізованої пірамідальної структури з вертикаллю влади, що виходить від короля чи двору, до більш пласких, з більш горизонтально розвинутими мережами еліт.

Еліти держав з обмеженим доступом знаходяться на верхівці соціальної ієрархії в суспільстві, але також включені у відносини патрона і клієнта, які розповсюджуються зверху донизу на решту суспільних відносин. Ієрархія всередині еліт репрезентує загальну модель ієрархії організацій, які вони представляють. Найбільш значне джерело монопольної ренти, що зв'язує інтереси еліт в загальний інтерес, – це рента, що надходить від їх організаційних спільнот. Відносини патрона і клієнта поєднують в собі елементи неформальних і формальних (контрактних) організацій. Це одночасно і неформальні (тіньові) відносини, побудовані на механізмах особистих стосунків між лідерами елітних груп та їх клієнтів, і більш формальні організації, де лідери мають можливість використовувати доступ до тристороннього улагодження внутрішніх конфліктів за допомогою звернення до панівної коаліції.

Альтернативною формою суспільного устрою по відношенню до природної держави (держави обмеженого доступу) є держава відкритого доступу.

При режимі відкритого доступу політичні, економічні, юридичні та соціальні механізми визначають набір силових структур, які можуть легітимно застосовувати насилля, а також набір політичних організацій, які контролюють застосування насилля, тобто політична система обмежує доступ до засобів насилля; відкритість економічного і соціального доступу забезпечує відкритість доступу до політичної системи; надійні заборони на використання насилля як засобу конкуренції підтримують відкритість економічного та соціального доступу; нарешті, політична та судова системи забезпечують підтримання заборон на використання насилля. Подібним чином, відкритий доступ до організацій у всіх підсистемах суспільства підтримує режим їх конкурентного функціонування. Конкуренція у всіх системах, в свою чергу, допомагає підтримувати відкритий доступ.

Режими відкритого доступу суттєво відрізняються один від одного, і цю різницю можна прослідкувати як на протязі 150-річної історії їх існування, так і в будь-який даний момент сучасності. Одні з них мають парламентську форму правління, тоді як інші – президентську; одні є невеликими торговими державами, інші – великими країнами зі складною, диверсифікованою економікою. У той же час всі режими відкритого доступу мають ряд загальних характеристик. По-перше, у режимах відкритого доступу громадяни поділяють системи переконань, що конституують рівність, спільний доступ і загальну участь в доступі до ресурсів. Для підтримки цих переконань всі порядки відкритого доступу використовують інститути і проводять політику, що дозволяє розподіляти вигоду і знизити індивідуальні ризики участі в ринковій діяльності, що включають загальну освіту, набір програм соціального страхування, а також розвинуту соціальну інфраструктуру і великий обсяг суспільних благ. По-друге, політичні партії борються за доступ до влади на конкурентних виборах. Успішне функціонування партійної конкуренції залежить від відкритого доступу, якому сприяє економіка досконалої конкуренції і громадянське суспільство, діяльність якого забезпечує система недержавних, самоврядних організацій, що представляють найширший спектр суспільних інтересів і можуть мобілізувати самих різних виборців, у випадку якщо правлячий режим буде намагатися зміцнити свої електоральні позиції шляхом створення ренти, обмеження доступу або примусу. По-третє, ряд інститутів і систем стимулів створюють додаткові витрати для правлячої партії, яка намагається зміцнити своє становище шляхом систематичного створення ренти (не лише в економічному сенсі – В.П.) і обмеження доступу: систематичне створення ренти веде до економічного спаду і зниженню податкових надходжень. Мобільні ресурси полишають країну, що веде до погіршення її конкурентних позицій на міжнародних ринках. Подібна реакція створює прямі витрати для режиму, який намагається обмежити доступ, і надає опозиції конкурентну можливість залучити голоси виборців, щоб повернутися до влади.

Всі режими відкритого доступу в основному безособові. Ці суспільства мають тільки такий тип уряду, який може систематично надава-

ти громадянам і організаціям послуги та блага на безособовій основі, тобто не звертаючи увагу на соціальний стан громадян або ідентичність і політичні зв'язки керівництва організацій та їх патронів. Програми страхування по безробіттю насправді приносять користь тим індивідам, хто недавно втратив роботу, а не людям з гарними зв'язками або клієнтам могутніх патронів. Важливою особливістю безособистості є верховенство права: громадянські права, справедливість і захист зв'язані правилами і є неупередженими. Економіка в цих державах також визначається наявністю безособистого обміну.

Нарешті, порядки відкритого доступу не можуть легко маніпулювати інтересами. Оскільки порядки відкритого доступу надають суспільні блага всім громадянам, цим державам складніше примушувати потенційних опонентів до своєї підтримки погрозами позбавити їх доступу до важливих послуг, якщо вони цього не зроблять. З іншої сторони, порядки відкритого доступу не можуть маніпулювати інтересами також і в зв'язку з тим, що повноваження уряду в цих державах обмежені: їх конституції створюють те, що соціальні мислителі іноді називають сферою приватних справ поза досяжністю уряду. Громадянські права, наприклад, обмежують дії уряду таким чином, щоб забезпечити індивідам свободу від політичних маніпуляцій та переслідувань [6].

Перехід від держави з обмеженим доступом до держави відкритого доступу відбувається у два етапи. На першому з них відносини всередині пануючої елітної коаліції трансформуються із особистісних у безособистісні, а потім подібний устрій розповсюджується на більш широкі структури суспільства. Перехід починається за природної держави, тому перші кроки повинні відповідати логіці природної держави і особистісних взаємовідносин. Безособистісні взаємовідносини еліти можуть розвинути всередині природної держави шляхом зміни формальних правил, перетворюючи привілеї еліти у права. Коли в природній державі розвиваються інститути, організації і переконання, що дозволяють елітам відноситися один до одного безособистісно, тоді це суспільство знаходиться на порозі. На другому етапі, тобто власне етапі переходу суспільства, що знаходяться на порозі, продовжують перетворювати взаємовідносини всередині еліти. Створення інститутів, які формально захи-

щають безособистісні ідентичності еліти і доступ еліти до організацій, дозволяє розповсюдити ті ж самі права на більш широкі прошарки населення [6]. Однак у зв'язку з тим, що Україна відноситься до природніх держав, точніше до тих з них, для яких є характерними поглиблене кризове протиріччя між елітою і суспільством, протиріччя всередині еліти, слід розглянути цей конкретний вид природніх держав.

Модель української держави близька до виду моделей природніх держав, що отримали назву «держави осілого (стаціонарного) бандита». У відповідності з даною теорією М. Олсона авторитарна держава асоціюється з «осілим бандитом», так як вища влада насильницьким, позаправовим шляхом відбирає у мешканців на визначеній території частину доходів у вигляді податків, що утворюють форму окупаційної данини.

Оскільки держава – «осілий бандит», до походження якої можна віднести нормандську теорію про походження влади в Київській Русі, привласнює собі частину суспільного продукту у вигляді податку–грабунку, їй (державі) є вигідним забезпечити населення не тільки захистом від зовнішньої загрози, але й іншими благами, що це населення не може отримати від ринку. В даний час широко розповсюджено розуміння того, що ринок не в здатності забезпечити багаточисельне населення такими благами як контроль за стихійними лихами, пандемічними захворюваннями, захистом від агресора – благами, якими неминуче скористаються широкі маси населення. Забезпечення цими благами є раціональною метою «осілого бандита», оскільки він отримує суттєву вигоду у вигляді зростання податкових надходжень від будь-яких суспільних благ, які сприяють підвищенню продуктивності економіки чи зростанню населення, що контролюється ним [7].

Реальна модель української влади має ряд обтяжливих характеристик, що погіршують умови та результати владної діяльності.

До найбільш важливих сутнісних характеристик модифікованої моделі «осілого бандита» за українських умов, що визначають головні рушійні протиріччя трансформаційної кризи влади, слід віднести протиріччя у ланках «автономна (закриті, тіньові ланки) правляча влада – офіційна влада позаправлячого клану, «правляча кланова влада – еліта», «правляча влада – суспільство».

Основні девіаційні характеристики цих протиріччя зв'язані з наявністю вкрай замкненої, ізольованої (структурно та функціонально), закритої, тіньової системи правлячого владного клану, що вкрай асиметрично монополізує основні домінуючі ресурси влади та бізнесу.

На відміну від існуючих – домінуючих у світі трендів розвитку центральної державної влади, що об'єктивно набувають підвищену публічність, відкритість, транспарентність, українська центральна державна влада (в особі «автономної держави осілого бандиту»), що у формі малої кланової адміністративно–олігархічної групи діє за трендом узурпації ресурсів влади, вкрай закритою, нетранспарентною, ізольованою «автономною» (від офіційної влади, позаправлячої еліти, суспільства) структурою влади, яка сформована паразитичною компрадорською буржуазією, логіка розвитку якої неминуче виштовхує її за межі закону. Модель «осілого бандита» за українських реалій на підставі узагальнення багатомістової історичної тягlosti генетичної природи влади модифікується у більш жорстку, корупційногенну вихідну модель – модель автономного (від офіційної влади, суспільства) бандита–конкістадора, що здійснює соціально–економічну інвазію в політичній структурі, влади, бізнес, ЗМІ, суспільство задля масштабного, перманентного макророзподілу ресурсів влади, бізнесу, інвестицій на свою користь.

Утворення вихідного тренду розвитку, що обумовлює наступний розвиток тінізаційних закономірностей суспільства, що обумовлюють максимальне стискання інвестиційних процесів, не визначає наявності фатального шляху сходження до тінізаційних руйнувань систем управління, владних ресурсів, передусім, жорсткого причинно–наслідкового зв'язку, зокрема між клановою, автономізацією владних відносин та їх тінізацією. Перетворення окремих варіабельних ланок тінізаційного тренду на базис своєрідної детінізаційної вакцинації дисфункцій державного управління, можливість виходу за межі вузького простору тінізаційних обмежень, накладених вихідним відношенням, цілком можливе і перспективно, наприклад на шляху впровадження справжніх децентралізаційних реформ. Запровадження так званого «козацького управління», «козацького реформування» зокрема, дозволило б, використовуючи наявні структури розвитку, забезпечи-

ти інший функціональний поворот до зменшення протистояння ланок управління, а звідси і їх детінізації, розширення активності суб'єктів інвестиційних процесів.

Висновки

Наявність стійких закономірностей відтворення кризових явищ в системі державного управління, влади, активності інвестиційних процесів вимагає дискурсивного дослідження причин такого відтворення, зокрема пошуку його історичного вихідного відношення – первинної клітини, в якій, як в зародку, зосереджені основні майбутні протиріччя кризових явищ у суспільстві, його тінізації, автономізації, розвитку яких залежить від стадії історичного розвитку.

Такою вихідною категорією теорії, як інструмента дослідження особливостей тінізації вітчизняних суспільних явищ, закономірностей стискання інвестиційних процесів як результат наукової гіпотези, початкового етапу дедуктивного руху дослідження від духовно абстрактного до духовно конкретного, є категорія явища «автономності тіньової елітної» влади в середовищі самої верхівки влади, її відмінність від офіційної, амбівалентність верхівки влади.

Сучасне загострення кризи державного управління, інвестиційного клімату в країні, численні фактори «гібридної війни» активно виконують синергетичну функцію щодо посилення тіньової, бюрократично-олігархічної форми надмонополістичного, кланового перерозподілу власності та влади на користь суб'єктів «автономної тіньової держави», забезпечення домінуючих впливів у тіньовій інституційній структурі на користь новітніх суб'єктів паразитарного, тіньового парасуспільства, що набув перманентного характеру:

1) наявність системної провідної функції тіньового парасуспільства – тіньового перерозподілу власності та влади, домінуючих впливів у тіньовій інституційній структурі, є проявом історичної «реінкарнації» квазібільшовицького тіньового парасуспільства зі системою відповідних йому архаїчних станів – атракторів тіньового державно-терористичного перерозподілу. Соціально-економічна система має широкий комплекс генетично визначених архетипів режимів еволюційної поведінки в залежності від значень певних внутрішніх і зовнішніх параметрів функціонуван-

ня (вони називаються керуючими). Різним режимам відповідають різні варіанти архітекtonіки складних економічних механізмів, що запроваджують комплекс асимільованих архетипів і які реалізуються відповідно до характеру зміни керуючих параметрів. У залежності від цього система «обирає» той чи інший режим;

2) інвестиційний клімат в умовах довгострокової економічної кризи залишається стабільно несприятливим, що утворює найсуттєвішу загрозу інвестиційній безпеці держави. Звітні дані свідчать про подальше падіння інвестиційної активності, а отже про поглиблення інвестиційної кризи, що жорстко обмежує модернізаційні економіко-технологічні перетворення суспільного виробництва. Переважна частина інвестиційної пропозиції формується за рахунок власних коштів підприємств. При цьому головна проблема сучасного інвестиційного ринку виявляється у відтворенні надзвичайно обмежених можливостей внутрішніх нагромаджень в країні (особливо в ординарному секторі економіки) і нездатності приватних інвесторів у повній мірі компенсувати дефіцит капіталовкладень для переборення інвестиційного спаду, забезпечення прогресивного перерозподілу власності та влади для зміни структури економіки, стрімкого переходу до новітніх технологічних укладів;

3) складовою причин існування явища перманентності тіньового перерозподілу власності та влади, наявності антиінвестиційного клімату, домінуючих впливів у тіньовій інституційній структурі в Україні є наявність стійких (тіньових) переваг «ціни» застосування схем тіньового перерозподілу порівняно з «ціною» правового забезпечення інвестиційно-нагромаджувальної конкурентної першості. Це виявляється у високих трансакційних витратах первинної легалізації та підтримки інвестиційної діяльності бізнесу у вітчизняних умовах, системному бюрократично-корупційному тиску, що створює перепони для вільного розвитку ринкових відносин.

Перетворення окремих варіабельних ланок тінізаційного тренду на базис своєрідної детінізаційної вакцинації дисфункції державного управління, є цілком можливим і перспективним, наприклад, на шляху впровадження справжніх децентралізаційних реформ. Запровадження так званого «козацького управління», «козацького реформування» зокрема, дозволило б, викорис-

товуючи наявні структури розвитку, забезпечити інший функціональний поворот до зменшення протистояння ланок управління, а звідси і їх детінізації, розширення активності суб'єктів інвестиційних процесів.

Список використаних джерел

1. Економічна безпека / [За ред. З. С. Варналія]. – К. : Знання, 2009. – 647 с.
2. Дранник А. Кто несет деньги в Украину / А. Дранник // Вести (21 сент. 2018).
3. Потемкин А. Элитная экономика / А. Потемкин. – М. : ИНФРА–М, 2001. – 360 с.
4. Свідзинський А. В. Синергетична концепція культури / А. В. Свідзинський. – Луцьк, 2008. – 695 с.
5. Общая теория права и государства / Под ред. В. В. Лазарева. – М. : Юрист, 1994. – 360 с.
6. Норт Д. Насилие и социальные порядки / Д. Норт, Д. Уоллис, Б. Вайнгаст [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.telenir.net/delovaja_literatura/nasilie_i_socialnye_porjadki/index.php.
7. Бренделева Е. А. Институциональная экономика / Е. А. Бренделева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.studfiles.net.

References

1. Ekonomichna bezpeka / [Za red. Z. S. Varnaliya]. – K. : Znannya, 2009. – 647 s.
2. Drannik A. Kto neset den'gi v Ukrainu / A. Drannik // Vesti (21 sent. 2018).
3. Potemkin A. JElitnaja jekonomika / A. Potemkin. – M. : INFRA–M, 2001. – 360 s.

4. Svidzinskiy A. V. Sinergetichna kontseptslya kulturi / A. V. Svidzinskiy. – Lutsk, 2008. – 695 s.
5. Obshhaja teorija prava i gosudarstva / Pod red. V. V. Lazareva. – M. : JUryst, 1994. – 360 s.
6. Nort D. Nasilie i social'nye porjadki / D. Nort, D. Uollis, B. Vajngast [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : http://www.telenir.net/delovaja_literatura/nasilie_i_socialnye_porjadki/index.php.
7. Brendeleva E. A. Institucional'naja jekonomika / E. A. Brendeleva [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : www.studfiles.net.

Дані про автора

Предборський Валентин Антонович,

професор кафедри фінансового права та фіскального адміністрування, Національна академія внутрішніх справ, д.е.н., професор
e-mail: prvika2015@gmail.com

Данные об авторе

Предборский Валентин Антонович,

профессор кафедры финансового права и фискального администрирования, Национальная академия внутренних дел, д.э.н., профессор
e-mail: prvika2015@gmail.com

Data about the author

Valentin Predborskiy,

professor of the Department of Financial Law and Fiscal Administration, National Academy of Internal Affairs, Doctor of Economic Sciences, Professor
e-mail: prvika2015@gmail.com

УДК 336.1:378.1(477)

DOI: 10.5281/zenodo.1689879

ПАРАНИЦЯ Н.В.,
ПОПОВИЧ Л.О.

Статистичний аналіз, прогнозування капітальних видатків на вищу освіту в Україні

В сучасних умовах розвитку економіки України необхідною передумовою є досягнення збалансованого багатовимірного розвитку вищої освіти України. Дане дослідження обумовлено тим, що сукупність знань, умінь і навичок, одержаних у процесі освіти приносять згодом дохід, представляють собою людський капітал – один з найважливіших внутрішніх чинників економічного потенціалу країни. Проаналізовано стан, тенденції розвитку та здійснено прогноз основних показників вищої освіти України за допомогою економіко–математичних методів. Здійснено аналіз методів прогнозування: проста середня, ковзна середня, зважена ковзна середня та експоненційне згладжування.

Ключові слова: вища освіта України, видатки вищої освіти, економіко–математичні методи, проста середня, ковзна середня, зважена ковзна середня, експоненційне згладжування.

Статистический анализ, прогнозирование капитальных расходов на высшее образование в Украине

В современных условиях развития экономики Украины необходимым условием является достижение сбалансированного многомерного развития высшего образования Украины. Данное исследование обусловлено тем, что совокупность знаний, умений и навыков, получаемых в процессе образования и приносят впоследствии доход, представляют собой человеческий капитал – один из важнейших факторов экономического потенциала страны. Проанализировано состояние, тенденции развития и осуществлен прогноз основных показателей высшего образования Украины с помощью экономико–математических методов. Осуществлен анализ методов прогнозирования: простая средняя, скользящая средняя, взвешенная скользящая средняя и экспоненциальное сглаживание.

Ключевые слова: высшее образование Украины, расходы высшего образования, экономико–математические методы, простая средняя, скользящая средняя, взвешенная скользящая средняя, экспоненциальное сглаживание.

PARANYTSIA N.V.,
POPOVYCH L.O.

Statistical analysis, prognosis of capital expenditure on higher education in Ukraine

In today's conditions of Ukraine's economic development, the necessary prerequisite is the achievement of a balanced multi–dimensional development of higher education in Ukraine. This study is due to the fact that the totality of knowledge, skills and skills obtained in the educational process and subsequently bring income, represent human capital – one of the most important internal factors of the economic potential of the country. The state, trends of development and the forecast of the main indicators of higher education in Ukraine are analyzed with the help of economic and mathematical methods. The analysis of forecasting methods is carried out: simple average, sliding average, weighted sliding average and exponential smoothing.

Key words: higher education of Ukraine, higher education expenditures, economic and mathematical methods, simple average, sliding average, weighted average sliding, exponential smoothing.

Постановка проблеми. Заклади вищої освіти фінансуються за кошторисно–бюджетним методом. Тобто діяльність державного навчального закладу здійснюється на підставі кошторису, який надає йому повноваження щодо отримання доходів і здійснення видатків, визначає обсяг і спрямування коштів для виконання своїх функцій та досягнення цілей.

Слід відмітити, що ефективна дія капітальних видатків та позитивний їх ефект у реалізації залежить не тільки від обсягу даних видатків, але й від якісного управління процесом використання бюджетних коштів. Оскільки важливу роль відіграє бюджетне планування та прогнозування капітальних видатків, а також проведення аналізу та оцінки ефективності їх використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання пов'язані з дослідженням капітальних видатків на утримання закладів вищої освіти в Україні

висвітлені у працях вітчизняних науковців В. Андрущенко, В. Базилевича, Т. Боголіб, С. Буковинського, О. Василика, В. Гейця, В. Глущенка, А. Даниленка, В. Кудряшова, В. Куценко, та ін. Проте, незважаючи на велику кількість публікацій із цієї тематики, зміна середовища з часом потребує додаткових досліджень. Важливим аспектом є прогнозування надходжень капітальних видатків на заклади вищої освіти. Але при прогнозуванні необхідно врахувати вплив на номінальні показники капітальних видатків інфляційної складової, яка суттєво завищує значення. Тому доцільно проводити аналіз реальних даних капітальних видатків.

Метою даної роботи є прогнозування капітальних видатків на заклади вищої освіти за допомогою економетричного аналізу, де час виступатиме ендогенною ознакою, а видатки – ендогенною. Здійснити прогнозування з врахуванням інфляційної складової.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах розвитку економіки України одним з найважливіших факторів людського капіталу є рівень освіти населення. Тому інвестування в освіту принесуть в майбутньому для економіки більше прибутку в порівнянні з витратами. За впливом вищої освіти на економічне зростання можна виділити, що найменше, три механізми:

- вища освіта може збільшити людський капітал. Це досягається за рахунок збільшен-

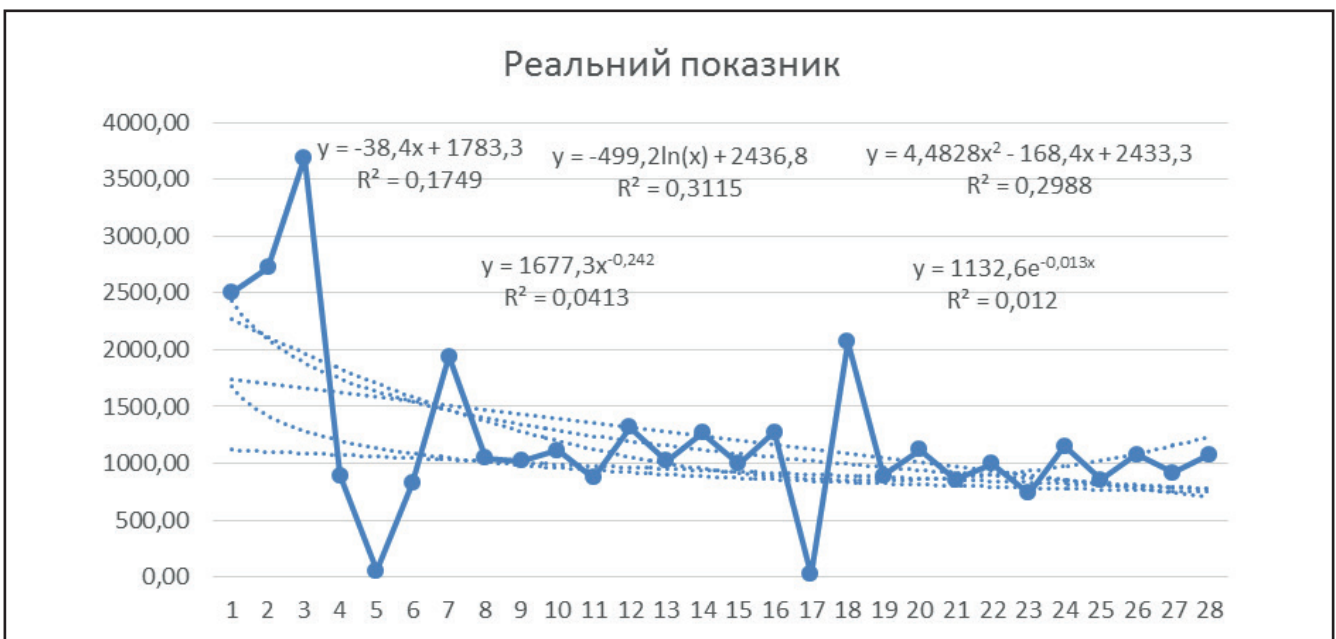
ня кваліфікації робочої сили, що призводить до підвищення продуктивності праці і, відповідно, дозволяє перейти до більш високого рівня виробництва [1];

- освіта може підвищити інноваційний потенціал економіки. Нові знання про передові технології, продукти і процеси сприяють зростанню економіки [2];

- освіта може сприяти розповсюдженню і передачі знань. Ці знання необхідні для розуміння

Рисунок 1. Номінальний та реальний показники видатків на вищу освіту, млн. грн. за 2007–2017 рр. сформовано на основі [4]

Рисунок 2. Порівняльний трендовий аналіз видатків на вищу освіту, млн. грн. за 2007–2017 рр. сформовано на основі [4]

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

і обробки нової інформації та успішної реалізації технологій, розроблених іншими, що сприяє економічному зростанню [3].

На протязі досліджуваного періоду з 2007 по 2017 рр. видатки на вищу освіту мають тенденцію до зростання (рис.1). У 2007–му станов-

лять 2749,34 млн. грн., в 2017–му – 8750,03 млн. грн., що в 3,5 рази більше, але врахувавши темп інфляції зростання становить лиш 0,7 рази (рис.1). Тому, зростання, яке спостерігається на протязі років більше пояснюється темпами інфляції, ніж реальним зростанням видатків.

Таблиця 1. Згладження методом ковзної середньої реального показника капітальних видатків на заклади вищої освіти (млн.грн)

Період	Номінальний показник видатків на ЗВО	Реальні капітальні видатки	Середні реальні капітальні видатки	Загладжене значення капітальних видатків	Центрові згладжені рівні
I кв 2007	520,69	518,61	1508,51	#Н/Д	
II кв 2007	1140,63	1125,96		#Н/Д	
III кв 2007	1824,02	1775,69		#Н/Д	1350,224
IV кв 2007	2749,34	2613,76		#Н/Д	1563,858
I кв 2008	777,67	717,09	2056,72	1350,22	1814,42
II кв 2008	1750,09	1586,78		1563,86	2168,133
III кв 2008	2628,83	2378,77		1814,42	1824,159
IV кв 2008	3987,34	3544,25		2168,13	2069,869
I кв 2009	1024,75	893,89	2408,20	1824,16	2315,782
II кв 2009	2248,31	1945,64		2069,87	2635,41
III кв 2009	3260,97	2816,35		2315,78	2130,177
IV кв 2009	4650,79	3976,90		2635,41	2396,512
I кв 2010	1208,46	1018,09	2011,11	2130,18	2648,099
II кв 2010	2631,17	2225,57		2396,51	2404,266
III кв 2010	3836,65	3203,58		2648,10	1684,305
IV кв 2010	5769,03	1597,18		2404,27	1535,154
I кв 2011	1377,07	377,10	871,95	1684,31	1322,699
II кв 2011	1002,45	272,33		1535,15	1016,998
III кв 2011	4260,62	1163,30		1322,70	783,8747
IV кв 2011	6141,16	1675,07		1017,00	896,3981
I кв 2012	1585,39	431,57	1151,71	783,87	1111,064
II кв 2012	3445,18	939,72		896,40	1256,384
III кв 2012	4928,53	1345,66		1111,06	1013,559
IV кв 2012	6921,78	1889,89		1256,38	1120,867
I кв 2013	1688,25	460,95	1097,47	1013,56	1127,069
II кв 2013	3545,71	968,11		1120,87	1255,954
III кв 2013	3545,71	970,73		1127,07	964,9817
IV кв 2013	7298,15	1990,09		1255,95	1063,18
I кв 2014	1611,32	435,03	1109,29	964,98	1127,894
II кв 2014	3621,12	951,94		1063,18	1285,451
III кв 2014	4982,23	1291,68		1127,89	1053,472
IV кв 2014	6945,69	1758,51		1285,45	1123,849
I кв 2015	3488,93	830,20	1098,57	1053,47	1157,81
II кв 2015	3488,93	786,92		1123,85	1230,56
III кв 2015	4983,41	1121,75		1157,81	953,6365
IV кв 2015	7391,08	1655,43		1230,56	956,1391
I кв 2016	1677,70	373,90	933,25	953,64	966,4591
II кв 2016	3822,89	842,71		956,14	1077,685
III кв 2016	3822,89	838,52		966,46	824,2747
IV кв 2016	7787,34	1677,88		1077,69	919,6315
I кв 2017	1825,95	388,37	1066,80	824,27	995,4432
II кв 2017	4051,48	850,68		919,63	1189,018
III кв 2017	5859,57	1221,77		995,44	
IV кв 2017	8750,03	1806,39		1189,02	

Джерело: розраховано авторами на основі даних [4].

Дослідимо капітальні видатки на вищу освіту за допомогою рівнянь регресії. Кореляційно–регресійний аналіз дасть змогу дослідити тісноту взаємозв'язку капітальних видатків на вищу освіту і інфляції. Побудова регресійної моделі полягає в знаходженні аналітичного виразу зв'язку між факторною ознакою X і результативною ознакою Y . Аналіз адекватності регресійної моделі має за мету оцінити, наскільки побудована теоретична модель взаємозв'язку ознак відображає фактичну залежність між цими ознаками, і тим самим оцінити практичну придатність синтезованої моделі зв'язку (рис.2).

Придатність побудованої регресійної моделі для практичного використання можна оцінити за величиною індексу детермінації R^2 , який показує, яка частина загальної варіації ознаки Y пояснюється в побудованій моделі варіацією чинника X . Вибір найбільш адекватного рівняння регресії визначається максимальним значенням індексу детермінації R^2 : чим ближче значення R^2 до одиниці, тим більше точно регресійна модель відповідає фактичним даним. Максимальне значення індексу детермінації $R^2 = 0,3115$. Отже, найбільш адекватне фактичним даним нелінійне рівняння регресії має вигляд $\hat{y} = -499,2\ln(x) + 2436,8$.

Аналіз автокореляційної функції і корелограми дозволяє визначити лаг, за якого автокореляція більш висока, відповідно, лаг, за якого зв'язок між поточним і попереднім рівнями ряду найбільш тісний, тобто за допомогою аналі-

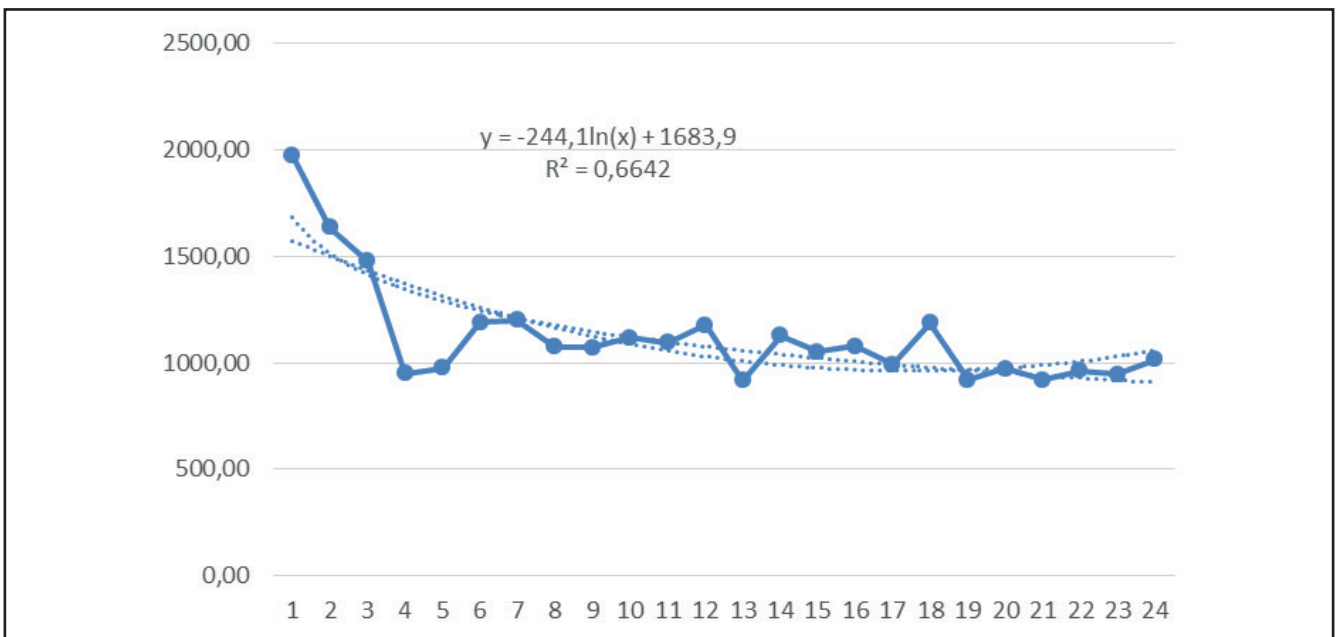
зу автокореляційної функції і корелограми можна виявити структуру ряду. Якщо найбільш високим виявився коефіцієнт автокореляції першого порядку, досліджуваний ряд містить тільки тенденцію. Якщо найбільш високим виявився коефіцієнт автокореляції порядку i , то ряд містить циклічні коливання з періодичністю в i моментів часу. Якщо жоден з коефіцієнтів автокореляції не є значущим, можна зробити припущення відносно структури цього ряду: або ряд не містить тенденції і циклічних коливань і має структуру, схожу зі структурою ряду, або ряд містить сильну нелінійну тенденцію, для виявлення якої необхідно провести додатковий аналіз.

В нашому дослідженні максимальне значення індексу детермінації $R^2 = 0,3115$, тому для виявлення та аналізу загальної тенденції розвитку досліджуваного явища необхідно абстрагуватися від впливу нетрендових факторів. Досягти цього, певною мірою, дозволяють прийоми згладжування або вирівнювання часового ряду. Проведемо згладження за допомогою ковзної середньої (таб.1).

Результати дослідження відображає рис.3.

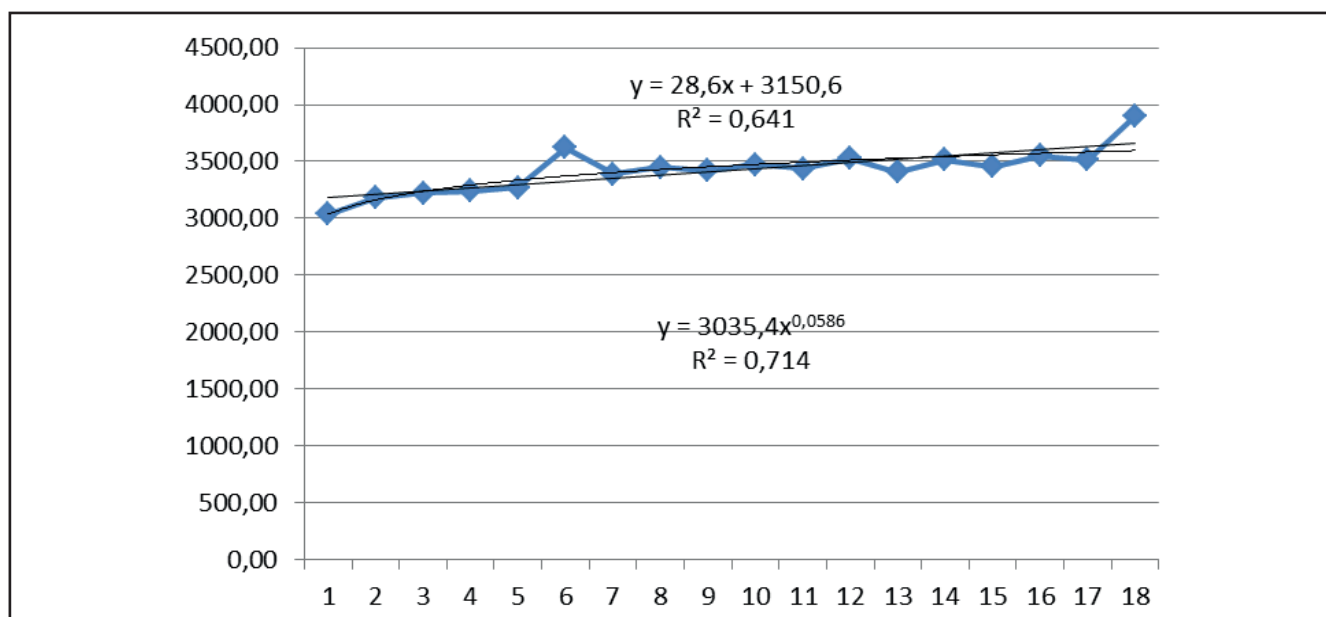
Якщо згладжування ряду динаміки не дає можливості виявити тенденцію розвитку або її характер, то відповідь на це питання можна напевне одержати за допомогою експоненційного згладжування.

За допомогою методів уникнення випадкових флуктуацій у динамічному ряді було визначено, що метод експоненційного згладжування по 11 точ-

Рисунок 3. Згладження за допомогою ковзної середньої видатків на вищу освіту, млн. грн. за 2007–2017 рр. сформовано на основі [4]

Рисунок 4. Експоненційне згладжування реальних показників капітальних видатків, млн. грн., за 2007–2017 рр. сформовано на основі [4]

Таблиця 2. Тенденція номінального і реального показника капітальних видатків на заклади вищої освіти

Показник	Рівняння тренда	Коефіцієнт детермінації
номінальні капітальні видатки	$y = 397,1289 \ln(x) + 2\,419,6201$	$R^2 = 0,0642$
реальні капітальні видатки	$y = -499,2 \ln(x) + 2436,8$	$R^2 = 0,3115$
згладження за допомогою ковзної середньої	$y = -244 \ln(x) + 1683,9$	$R^2 = 0,6642$
експоненційне згладжування реальних капітальних видатків	$y = 3035,4 x^{0,0586}$	$R^2 = 0,714$

Таблиця 3. Прогноз номінального і реального показника капітальних видатків на 2018–2019 роки

показник	прогноз на 2018 рік	прогноз на 2019 рік
експоненційне згладжування номінальних капітальних видатків	5654,63	5744,47
експоненційне згладжування реальних капітальних видатків	865,96	842,57

кам по реальним капітальним видаткам найкраще усунув випадкові флуктуації і надав найбільший коефіцієнт апроксимації (рис. 4) [5, с.42–50].

Результати кореляційно–регресійного аналізу подано в таблиці 2.

За результатами кореляційно–регресійного аналізу можемо зробити висновок капітальні видатки на вищу освіту було одержано за допомогою експоненційного згладжування. Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,714$, тобто найбільш вдало видатки на вищу освіту описує степеневе рівняння $y = 3035,4 x^{0,0586}$.

Прогнозування обсягів капітальних видатків лише за допомогою методу експоненційно–

го згладжування недостатньо, тому що цей метод не враховує факторів, які можуть впливати на його обсяги (багатофакторні динамічні моделі). Тому будемо вважати цей прогноз орієнтовним.

Висновок

На основі проведеного аналізу, прогноз номінальних капітальних видатків майже в сім разів перевищує реальні капітальні видатки.

З метою визначення ефективності використання фінансових ресурсів перед головними розпорядниками бюджетних коштів та закладами вищої освіти, що підпорядковані їм, постає необхідність формування комплексної методики оцін–

ки ефективності використання фінансових ресурсів та державної власності. При визначенні шляхів вдосконалення діючих форм бюджетного фінансування до них не може бути застосований єдиний підхід, перспективи розвитку якого повинні пов'язуватися з цілями, які можуть бути розподілені на загальні і спеціальні. Що стосується капітальних видатків, то вони становлять ту частку бюджету, яку держава витрачає на забезпечення фундаментальних основ соціально-економічного розвитку, тому важливим кроком для забезпечення стабільної динаміки економічного розвитку є збільшення обсягів бюджетних інвестицій з подальшою стабілізацією державних фінансів.

Список використаних джерел

1. Калінічева Г. І. Модернізація системи вищої освіти України в контексті національних пріоритетів XXI століття. [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vchu/N154/N154p023-030.pdf
2. Карпенко М. М. Пріоритети розвитку вищої освіти в Україні в руслі загальноєвропейських тенденцій [Електронний ресурс] / М. М. Карпенко. – Режим доступу : <http://www.niurr.gov.ua>.
3. Осадча О. А. Бюджетне регулювання розвитку освіти в Україні / О. А. Осадча // Формування ринкових відносин в Україні. – 2018. – № 2. – С. 98–104. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2018_2_19
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Паянок Т.М. Методичні вказівки до проведення практичних занять використанням комп'ютерних технологій з курсу «Методи економічних та статистичних досліджень» // Т. М. Паянок. – Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2014. – 61 с.

References

1. Kalinicheva G. I. Modernizaciya systemy vyshchoyi osvity Ukrainy v konteksti nacional'nykh prioritytetiv XXI stolittya [Modernization of the system of higher education of Ukraine in the context of national priorities of the XXI century] – Retrieved from: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vchu/N154/N154p023-030.pdf. [in Ukrainian].
2. Karpenko M. M. Prioritytety rozvytku vyshchoyi osvity v Ukraini v rusli zagal'noyevropejs'kyx tendencij [Priorities of the development of higher education in Ukraine in line with the European tendencies] – Retrieved from: <http://www.niurr.gov.ua>. [in Ukrainian].

3. Osadcha O. A. (2018). Byudzhette reguluvannya rozvytku osvity v Ukraini [Budgetary regulation of the development of education in Ukraine] Formuvannya rynkovy'x vidnosy'n v Ukraini. – Formation of market relations in Ukraine. № 2. – S. 98–104– Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2018_2_19. [in Ukrainian].

4. Oficijnyj сайт Derzhavnoi' sluzhby statystyky Ukrainy [Elektronnyj resurs]. – Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukrainian].

5. Payanok T.M. (2014). Metody'chni vказivky' do provedennya prakty'chny'x zanyat' vykory'stanniam komp'yuterny'x tehnologij z kursu «Metody' ekonomichny'x ta staty'sty'chny'x doslidzhen'». [Methodical instructions for conducting practical exercises using computer technologies from the course «Methods of economic and statistical research»]. Irpin': Nacional'nyj universytet DPS Ukrainy, 61 s. [in Ukrainian].

Дані про авторів

Параниця Надія Володимирівна,

к.е.н., доцент кафедри управлінського обліку, бізнес-аналітики та статистики Університет державної фіскальної служби України

e-mail: n_paranysya@ukr.net

Попович Людмила Олексіївна,

аспірантка, Університет державної фіскальної служби України

e-mail: liudochka2201@gmail.com

Данные об авторах

Параница Надежда Владимировна,

к.э.н., доцент кафедры управленческого учета, бизнес-аналитики и статистики Университет государственной фискальной службы Украины

e-mail: n_paranysya@ukr.net

Попович Людмила Алексеевна,

аспирантка, Университет государственной фискальной службы Украины

e-mail: liudochka2201@gmail.com

Data about authors

Nadia Paranytsia,

Candidate of Economic Sciences, University of the State Fiscal Service of Ukraine

e-mail: n_paranysya@ukr.net

Lyudmila Popovych,

Postgraduate student, University of the State Fiscal Service of Ukraine

e-mail: liudochka2201@gmail.com

Основні чинники формування конкурентної позиції національної економіки

Предметом дослідження є особливості формування конкурентної позиції національної економіки.

Метою дослідження є методологічний підхід щодо конкретизації поняття «конкурентна позиція» з виділенням його специфічних рис, головних чинників.

Методи дослідження. У роботі використано діалектичний метод наукового пізнання, метод аналізу і синтезу, порівняльний метод, метод узагальнення даних.

Результати роботи. У статті розглянуто наукові підходи до визначення сутності поняття «конкуренція», виділені різні типи конкуренції, узагальнено підходи до класифікаційних ознак економічної конкуренції. Наведена порівняльна характеристика основних ринкових структур, надано визначення поняття «конкурентне середовище» як невід'ємної складової ринкової економіки, та визначення економічної категорії «конкурентна позиція». Розглянуто основні ознаки конкурентоспроможності як одного з критеріїв ефективності економічного суб'єкта.

Висновки. На основі дослідження змін конкурентних відносин у глобальному вимірі, трансформація яких є масштабною і суперечливою, встановлено, що процес формування глобального конкурентного середовища співпадає з розвитком трьох пов'язаних тенденцій, а саме: 1) об'єднання регіональних ринків у загальносвітовий; 2) формування глобальних учасників ринку за рахунок явищ злиття та поглинання; 3) формування системи наддержавного регулювання конкурентних відносин, дозволяють розглядати останні як результат функціонування економічних систем.

Ключові слова: конкуренція, конкурентне середовище, конкурентна позиція, конкурентоспроможність, міжнародна економіка, ринок, досконала конкуренція, монополістична конкуренція, олігополія, монополія.

МОЛНАР А.С.,
ЛЯХ А.В.,
КОЦУР А.І.

Основной фактор формирования конкурентной позиции национальной экономики

Предметом исследования являются особенности формирования конкурентной позиции национальной экономики.

Целью исследования является методологический подход к конкретизации понятия «конкурентная позиция» с выделением его специфических черт, главных факторов.

Методы исследования. В работе использованы диалектический метод научного познания, метод анализа и синтеза, сравнительный метод, метод обобщения данных.

Результаты работы. В статье рассмотрены научные подходы к определению сущности понятия «конкуренция», выделены различные типы конкуренции, обобщены подходы классификационных признаков экономической конкуренции. Приведена сравнительная характеристика основных рыночных структур, дано определение понятия «конкурентная среда» как неотъемлемой составляющей рыночной экономики, и определение экономической категории «конкурентная позиция». Рассмотрены основные признаки конкурентоспособности как одного из критериев эффективности экономического субъекта.

Выводы. На основе исследования изменений конкурентных отношений в глобальном измерении, трансформация которых является масштабной и противоречивой, установлено, что процесс формирования глобальной конкурентной среды совпадает с развитием трех связанных

тенденцій, а именно: 1) объединение региональных рынков в общемировой; 2) формирование глобальных участников рынка за счет явлений слияния и поглощения; 3) формирование системы надгосударственного регулирования конкурентных отношений, позволяют рассматривать последние как результат функционирования экономических систем.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентная среда, конкурентная позиция, конкурентоспособность, международная экономика, рынок, совершенная конкуренция, монополистическая конкуренция, олигополия, монополия.

MOLNAR O.S.,
LYAKH A.V.,
KOTSUR A.I.

The main factors for forming the competitive position of the national economy

The subject of the study is the peculiarities of the formation of the competitive position of the national economy.

The purpose of the study is a methodological approach to the specification of the concept of «competitive position» with the allocation of its specific features and main factors.

Research methods. The work uses the dialectical method of scientific knowledge, the method of analysis and synthesis, the comparative method, the method of data generalization.

Results of work. The article deals with scientific approaches to the definition of the essence of the concept of «competition», identified different types of competition, generalized approaches to the classification features of economic competition. The comparative characteristic of the main market structures is given, the definition of the concept of «competitive environment» as an integral part of the market economy, and the definition of the economic category «competitive position» is given. The main features of competitiveness as one of the criteria of the efficiency of the economic entity are considered.

Conclusions. Based on the study of changes in competitive relations in a global dimension, the transformation of which is large and controversial, it has been established that the process of forming a global competitive environment coincides with the development of three related trends, namely: 1) the unification of regional markets into the world; 2) the formation of global market participants through merger and acquisition phenomena; 3) the formation of a system of supranational regulation of competitive relations, which allows to consider the latter as the result of the functioning of economic systems.

Keywords: competition, competitive environment, competitive position, competitiveness, international economy, market, perfect competition, monopolistic competition, oligopoly, monopoly.

Постановка проблеми. З кінця ХХ ст. найважливішим орієнтиром державного регулювання гармонійної інтеграції економік окремих країн до глобального світогосподарського середовища є підвищення національної конкурентоспроможності. Відтак загострилася потреба в комплексному дослідженні новітніх тенденцій розвитку конкурентних відносин з урахування критеріїв національної безпеки трансформаційних економік.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різним аспектам проблеми міжнародної конкурентоспроможності та формування конкурентної позиції економічної системи присвячено праці вітчизняних і зарубіжних вчених, таких як: Д. Рікардо, Дж.С. Мілль, Дж. Робінсон, Дж. Кейнс, Й. Шумпетер, П. Хайне, Ф.А. Хайек, Ф. Найт,

К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю, М. Портер, Г.Л. Азов, Ю.И. Коробів, Л.П. Кураков, Л.Г. Раменський, Р.А. Фатхутдінов, А.Ю. Юданов й ін.

Однак, незважаючи на значні досягнення сучасної наукової думки щодо формування та розвитку конкурентних переваг економіки країни, недостатньо дослідженими залишаються питання формування міжнародних конкурентних позицій національних економічних систем в умовах глобальної конкуренції і тому потребують подальших досліджень.

Мета статті – визначити головні чинники формування конкурентної позиції національної економіки.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі існує велика кількість трактувань тер-

міну «конкуренція». К.Р. Макконнелл і С.Л. Брю вважають, що конкуренція – це наявність на ринку великої кількості незалежних покупців та продавців, можливість для покупців та продавців вільно входити на ринок і виходити з нього [6, 79]. Й. Шумпетер визначав конкуренцію як суперництво старого з новим, з інноваціями [10]. У своїй книзі «Міжнародна конкуренція» М. Портер зазначає, що конкуренція – це динамічний процес, який розвивається, це ландшафт, який безперервно змінюється, на якому з'являються нові товари, нові шляхи маркетингу, нові виробничі процеси та нові ринкові сегменти [7]. Отже, конкуренція між відособленими товаровиробниками є суперництвом між ними стосовно задоволення власних інтересів: вигідних умов виробництва та збуту товарів, одержання високих прибутків. Економічна теорія вказує на те, що конкуренція має як негативні (призводить до економічних криз виробництва, розорення і безробіття, хижацького використання ресурсів; інколи переростає у недобросовісну конкуренцію), так і позитивні (виступає двигуном економічного прогресу, знаряддя інноваційного прогресу; стимулює економію матеріальних, трудових і фінансових ресурсів; спонукає постійно поновлювати асортимент продукції, що випускається, пильно стежити за науково-технічним прогресом) риси.

Аналіз праць науковців з проблем конкуренції дозволив узагальнити підходи до класифікаційних ознак економічної конкуренції: 1) за територіальною ознакою – внутрішньогалузева (конкуренція між окремими підприємцями всередині

кожної галузі щодо одержання прибутку) та міжгалузева (специфічною формою конкуренції капіталів у боротьбі за більш прибуткове застосування капіталу; здійснюється у вигляді міграції капіталів з одних галузей в інші, в результаті переливу капіталів створюється середня норма прибутку); 2) за видом конкурентної поведінки – конкуренція між продавцями та покупцями; між виробниками; між споживачами; 3) з точки зору конкурентної ситуації в галузі і на ринку досконала (чиста) та недосконала (монополістична або олігополістична); 4) за критерієм результативності – ефективна та неефективна конкуренція; 5) з дотриманням норм законодавства – добросовісна та недобросовісна; 6) за методами конкурентної боротьби – цінова і нецінова.

Згідно найбільш поширеної типології ринків, виділяють чотири можливі конкурентні структури (див. таблицю).

Розглянуті типи ринків і конкуренції в чистому вигляді зустрічаються порівняно рідко та поширюється на дуже обмежене коло товарів і послуг. У реальності частіше зустрічаються такі ситуації на ринку, які Дж. Робінсон визначає як недосконалу конкуренцію, що носить змішаний характер [8]. Невід'ємною складовою ринкової економіки також є створення й розвиток конкурентного середовища – сукупності зовнішніх, стосовно конкретного підприємства факторів, які впливають на конкурентну взаємодію підприємств відповідної галузі. Конкурентне середовище – це результат і умови взаємодії великої кількості суб'єктів ринку, що визначає відповідний рівень економічного

Порівняльна характеристика основних ринкових структур

Параметри	Види конкуренції			
	Досконала конкуренція	Монополістична конкуренція	Олігополія	Монополія
Кількість підприємств–виробників продукту	Багато незалежних підприємств	Багато підприємств–виробників схожих товарів і послуг	Декілька підприємств–виробників товарів і послуг	Один продукт і одне підприємство
Контроль над цінами	Контролю немає. Ціни визначаються ринком	Вплив обмежений можливістю заміни	Існує вплив «цінового лідера»	Практично повний контроль
Товарна диференціація	Відсутня. Продукти не різняться за властивостями та якістю	Товари і послуги диференційовані для сегментів ринку	Істотна для окремих продуктів, мала для стандартизованих	Відсутній
Рівень зусиль для входу на ринок	Відносно легкий вхід і вихід	Відносно легкий вхід і вихід	Важкий вхід, що часто вимагає великих інвестицій	Дуже важкий вхід і вихід

* складено авторами

суперництва і можливість впливу окремих економічних агентів на загально ринкову ситуацію.

Наявність відповідної конкурентної позиції економічної системи в глобальному середовищі обумовлює зміну головних макроекономічних показників, які мають не лише ендогенне, а й екзогенне походження, а саме: 1) відродження й розвиток внутрішнього ринку; 2) зростання національного доходу й валового внутрішнього продукту; 3) інтенсифікація фінансових надходжень у бюджет; 4) розвиток міжнародної торговельної діяльності; 5) розвиток інноваційного потенціалу підприємств; 6) підвищення ступеня зайнятості населення і, як наслідок, соціальна стабільність держави; 7) створення на міжнародному ринку іміджу розвинутої індустріальної держави й надійного партнера та ін.

Конкурентоспроможність економіки трактується як концентрований вираз економічних, науково-технічних, виробничих, управлінських, маркетингових і інших можливостей, що реалізуються в товарах і послугах, що успішно протистоять конкуруючим з ними зарубіжним товарам і послугам як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. Але це лише одна найбільш видима сторона поняття. Інша сторона – це переваги системи державного і суспільного устрою країни, політико-правової організації і регулювання всіх сторін громадського життя суспільства, здатність держави забезпечити стійкий, динамічний розвиток національної економіки і пов'язаний з цим матеріальний добробут членів суспільства, що не поступається світовим стандартам.

Основними ознаками конкурентоспроможності є: відносний (порівняльний) характер – конкурентоспроможність проявляється тільки через порівняння характеристик економічного суб'єкта з характеристиками інших суб'єктів даного ринку; релевантний характер критерію конкурентоспроможності, який означає, що траєкторія руху даного економічного суб'єкта (його конкурентна позиція) відносно інших суб'єктів може бути визначена тільки в межах релевантного зовнішнього середовища; часовий характер (динамічність) критерію конкурентоспроможності характеризує положення суб'єкта у конкурентному полі в координатах часу як результат його конкурентної діяльності.

Висновки

Національна конкурентоспроможність виявляється у стійкості економічної системи щодо зовнішніх та внутрішніх потрясінь, її здатності за-

безпечувати високу якість життя населення на основі ефективної системи виробництва товарів і послуг. Процес формування глобального конкурентного середовища співпадає з розвитком трьох пов'язаних тенденцій, а саме: 1) об'єднання регіональних ринків у загальносвітовий; 2) формування глобальних учасників ринку за рахунок явищ злиття та поглинання; 3) формування системи наддержавного регулювання конкурентних відносин, дозволяють розглядати останні як результат функціонування економічних систем.

Список використаних джерел

1. Важинський Ф.А. Антикризисное финансовое управление как экономическая система / Ф.А. Важинський, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук-техн. пр. – Львів: РВВ НЛТУ України, 2010. – Вип. 20.3. – С. 127–132.
2. Важинський Ф.А. Сутність антикризового фінансового управління підприємством / Ф.А. Важинський, А.В. Колодійчук // Економіка промисловості. – 2009. – №5. – С. 127–130.
3. Гаврилко П.П. Фактори інноваційного розвитку промисловості / П.П. Гаврилко, А.В. Колодійчук, В.М. Черторижський // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук-техн. праць. – 2011. – Вип. 21.11. – С. 201–205.
4. Долішній І.М. Мотивація персоналу як об'єкт управління на підприємстві / І.М. Долішній, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.5. – С. 211–216.
5. Колодійчук А.В. Особливості функціонування машинобудівних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України / А.В. Колодійчук, В.М. Пісний // Зб. наук-техн. праць НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.13. – С. 172–178.
6. Макконнелл К. Р. Экономикс: Принципы, проблемы и политика / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю. В 2 т. / Пер. с англ. 2-го изд. – М.: Республика, 1992.
7. Портер М. Конкуренция / М. Портер: Пер с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 1993. – 495 с.
8. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции / Дж. Робинсон. – М.: Прогресс. 1986. – 471 с.
9. Сопільник Л.І. Теоретичні аспекти управління конкурентоспроможністю підприємств / Л.І. Сопільник, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук-техн. праць. – 2009. – Вип. 19.8. – С. 183–187.
10. Шумпетер Йозеф А. История экономического анализа: В 3 т. / Йозеф А. Шумпетер; Пер. с англ. под.

ред. В.С. Автономова; С.–Петербург. ун–т економіки и финансов; Высш. шк. економіки. – СПб.: Экон. шк. и др., 2004. – Т. 3: [С 1890 по 1914 г. и далее]. – 2004. – XI, С. 989–1664.

References

1. Vazhynskyy, F. A., & Kolodiychuk, A. V. (2010). Antykryzove finansove upravlinnya yak ekonomichna systema [Anticrisis Financial Management as an Economic System]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 20.3 (pp. 127–132). [in Ukrainian].
2. Vazhynskyy, F. A., & Kolodiychuk, A. V. (2009). Sutnist' antykryzovoho finansovoho upravlinnya pidpryyemstvom [The essence of the anti-crisis financial management of the enterprise]. Ekonomika promyslovosti – Economy of Industry, 5, 127–130. [in Ukrainian].
3. Havrylko, P. P., Kolodiychuk, A. V., & Chertoryzhskyy, V. M. (2011). Faktory innovatsiynoho rozvytku promyslovosti [Factors of innovation development of industry]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 21.11 (pp. 201–205). [in Ukrainian].
4. Dolishniy, I. M., & Kolodiychuk, A. V. (2010). Motyvatsiya personalu yak ob'ekt upravlinnya na pidpryyemstvi [Motivation of the personnel as an object of management in the enterprise]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 20.5 (pp. 211–216). [in Ukrainian].
5. Kolodiychuk, A. V., & Pisnyy, V. M. (2009). Osoblyvosti funktsionuvannya mashynobudivnykh pidpryyemstv na suchasnomu etapi rozvytku ekonomiky Ukrayiny [Features of functioning of machine-building enterprises at the current stage of development of the economy of Ukraine]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19.13 (pp. 172–178). [in Ukrainian].
6. McConnell, K. R., & Bru, S. L. (1992). Ekonomiks: Printsipy, problemy i politika [Economics: Principles, Problems and Policy] (Translated from English from 2nd ed.). In 2 Vols. Moscow: Republic. [in Russian].
7. Porter, M. (1993). Konkurentsya [Competition] (Translated from English). Moscow: Williams. [in Russian].
8. Robinson, J. (1986). Ekonomicheskaya teoriya nesovershennoy konkurentsii [Economic theory of imperfect competition]. Moscow: Progress. [in Russian].
9. Sopilnyk, L. I., & Kolodiychuk, A. V. (2009). Teoretichni aspekty upravlinnya konkurentospromozhnisty pidpryyemstv [Theoretical aspects of enterprise competitiveness management]. In Naukovyy visnyk NLTU

Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19.8 (pp. 183–187). [in Ukrainian].

10. Schumpeter, J. A. (1954). Istoriya ekonomicheskogo analiza [History of economic analysis] (Translated from English in 2004). In 3 Vols. Vol. 3: From 1890 to 1914 and on. St. Petersburg. [in Russian].

Дані про авторів

Молнар Олександр Сергійович,

к.е.н., доцент, завідувач кафедри економічної теорії, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Лях Альона Володимирівна,

магістр, економічний факультет, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Коцур Андрій Іванович,

магістр, економічний факультет, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Данные об авторах

Молнар Александр Сергеевич,

к.э.н., доцент, заведующий кафедрой экономической теории, ГВНЗ «Ужгородский национальный университет»

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Лях Алена Владимировна,

магистр, экономический факультет, ГВНЗ «Ужгородский национальный университет»

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Коцур Андрей Иванович,

магистр, экономический факультет, ГВНЗ «Ужгородский национальный университет»

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Data about the author

Oleksandr Molnar,

Ph.D. in Economy, Associate Professor, Head of the Department of Economic Theory, Uzhorod National University

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Alyona Lyakh,

Master's Degree, Faculty of Economics, Uzhorod National University

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Andriy Kotsur,

Master's Degree, Faculty of Economics, Uzhorod National University

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Підвищення енергоефективності в економіці України

Предметом дослідження є підвищення енергоефективності в економіці України та специфічні риси вітчизняної енергетичної політики.

Метою дослідження є запропоновані заходи щодо підвищення ефективності енергетичної політики України та вдосконалення механізму економічного співробітництва в енергетичній сфері України та ЄС.

Методи дослідження. У роботі використано діалектичний метод наукового пізнання, метод аналізу і синтезу, порівняльний метод, метод узагальнення даних.

Результати роботи. У статті визначено проблеми енергоефективності та енергозбереження в українській енергетичній сфері. Запропоновано інструменти регуляторного, фінансово-економічного, технічного та інфраструктурного характеру, що повинні бути впроваджені в Україні. Розроблено заходи щодо зниження енергетичної залежності України та ЄС від зовнішніх джерел.

Висновки. Результатами проведеного дослідження стали наступні висновки: виявлено проблеми енергоефективності та енергозбереження в українській енергетичній сфері; запропоновано шляхи вирішення проблем, засновані на використанні широкого спектру інструментів регуляторного, техніко-технологічного, фінансово-економічного та інфраструктурного характеру.

Ключові слова: енергоефективність, ціни на енергоносії, енергоресурси, конкурентоспроможність, міжнародна економіка, енергозбереження, інновації, інвестиції.

ГАВРИЛКО П.П.,
ГАВРИЛКО Г.П.,
ГУШТАН Т.В.

Повышение энергоэффективности в экономике Украины

Предметом исследования является повышение энергоэффективности в экономике Украины и специфические черты отечественной энергетической политики.

Целью исследования являются предложенные мероприятия по повышению эффективности энергетической политики Украины и совершенствованию механизма экономического сотрудничества в энергетической сфере Украины и ЕС.

Методы исследования. В работе использованы диалектический метод научного познания, метод анализа и синтеза, сравнительный метод, метод обобщения данных.

Результаты работы. В статье определены проблемы энергоэффективности и энерго-сбережения в украинской энергетической сфере. Предложены инструменты регуляторного, финансово-экономического, технического и инфраструктурного характера, которые должны быть внедрены в Украине. Разработаны мероприятия по снижению энергетической зависимости Украины и ЕС от внешних источников.

Выводы. Результатами проведенного исследования стали следующие выводы: выявлены проблемы энергоэффективности и энергосбережения в украинской энергетической сфере; предложены пути решения проблем, основанные на использовании широкого спектра инструментов регуляторного, технико-технологического, финансово-экономического и инфраструктурного характера.

Ключевые слова: энергоэффективность, цены на энергоносители, энергоресурсы, конкурентоспособность, международная экономика, энергосбережение, инновации, инвестиции.

Increasing energy efficiency in the economy of Ukraine

The subject of the study is increasing of energy efficiency in the Ukrainian economy and the specific features of domestic energy policy.

The purpose of the study is proposed measures for increasing the efficiency of Ukraine's energy policy and improving the mechanism of economic cooperation in the energy sector of Ukraine and the EU.

Research methods. The work uses the dialectical method of scientific knowledge, the method of analysis and synthesis, the comparative method, the method of data generalization.

Results of work. The paper defines the problems of energy efficiency and energy saving in the Ukrainian energy sector. The instruments of regulatory, financial–economic, technical and infrastructural nature that must be implemented in Ukraine are proposed. Measures for reducing the energy dependence of Ukraine and the EU from external sources have been developed.

Conclusions. The results of the study generalized in the following conclusions: problems of energy efficiency and energy saving in the Ukrainian energy sector were identified; ways of solving problems based on the use of a wide range of instruments of regulatory, techno–technological, financial–economic and infrastructural nature are offered.

Keywords: energy efficiency, energy prices, energy resources, competitiveness, international economy, energy saving, innovations, investments.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку світового господарства державна енергетична політика виступає однією з детермінант соціально–економічного зростання. Особливої важливості завдання забезпечення енергетичної безпеки набуває для країн та інтеграційних об'єднань, які не мають достатньої природної забезпеченості енергоресурсами і є енергетично залежними.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема формування та реалізації енергетичної політики ЄС перебуває у фокусу уваги таких дослідників, як М. Бергер, О. Белий, О. Володін, Дж. Гіллінгем, І. Гудков, Т. Дайніц, Х. Дукас, С. Лангсдорф, Ф. Парра, Д. Хаудон тощо. Питанням використання досвіду ЄС при реалізації енергетичної політики України присвячено роботи О. Дегтярьової, В. Каретка, О. Кириленко, В. Лисюка, С. Петренко, А. Сменковського, А. Шевцова.

Проте залишаються недостатньо дослідженими механізми формування та реалізації енергетичної політики. Необхідним є проведення дослідження щодо підвищення ефективності енергетичної політики України та вдосконалення механізму економічного співробітництва в енергетичній сфері України та ЄС.

Мета статті – розроблення заходів щодо підвищення ефективності енергетичної політики України

та вдосконалення механізму економічного співробітництва в енергетичній сфері України та ЄС.

Виклад основного матеріалу. Проблеми енергоефективності та енергозбереження є одними з найнагальніших в українській енергетичній сфері.

Виявлено дві групи проблем, одна з яких є актуальною, проте досі не вирішеною для України, та перебуває на шляху вирішення в ЄС, а друга група є спільною для України та ЄС і вимагає пошуку спільних шляхів її розв'язання.

До першої групи проблем належать: недостатня енергоефективність національної економіки; повільний перехід до ширшого використання енергії з поновлюваних джерел, дружніх до довкілля (розвиток т.зв. «зеленої» енергетики). Друга група проблем включає: недостатню лібералізованість і регуляторну неузгодженість функціонування енергетичних ринків країн–учасників Енергетичного Співтовариства (ЄНС); високу імпорتنу залежність і недостатню диверсифікованість джерел постачання традиційних енергоресурсів (нафти та природного газу); несформованість спільних енергомереж в рамках ЄНС.

Одним з напрямів вирішення даної проблеми є зменшення енергоінтенсивності ВВП. На тлі постійного зростання цін на енергоносії, що мають місце як на світових, так і на національних рин-

ках, висока частка витрат на енергоресурси у собівартості української промислової продукції робить останню менш конкурентоспроможною, за інших рівних умов, порівняно з аналогічною продукцією європейських підприємств. А отже потрібним є, перш за все, підвищення енергоефективності вітчизняної промисловості, чому на заваді стають техніко-технологічні, структурні, фінансові, інфраструктурні перешкоди.

Сутність техніко-технологічних перешкод полягає в недостатньо активному впровадженні енергоефективних технологій та обладнання на промислових підприємствах; значній зношеності наявного обладнання, що призводить до зростання витрат енергоресурсів в процесі їх споживання. Структурні перешкоди полягають у значній питомій вазі енергоємних галузей в українському промисловому виробництві – металургії, машинобудування, хімічної промисловості, будівництва тощо. Фінансові перешкоди на шляху підвищення енергоефективності української економіки полягають у незадовільному фінансовому стані вітчизняних промислових підприємств; відсутності спеціалізованих фінансово-кредитних інституцій, діяльність яких була б спрямована на вирішення проблем енергоефективності; несприятливому інвестиційному кліматі в сфері енергоефективності та енергозбереження. Інфраструктурні перешкоди засновуються на недосконалому фінансової, маркетингової, інформаційної, науково-дослідницької інфраструктури у сфері енергоефективності та енергозбереження. Подолання впливу зазначених перешкод потребує поєднання зусиль з боку держави та приватного сектору.

Спираючись на досвід ЄС щодо підвищення енергоефективності в економіці України та на специфічні риси вітчизняного енергетичного комплексу та енергетичної політики, доцільно запропонувати такі інструменти, що мають бути впроваджені в Україні за даним напрямом:

1. Регуляторні інструменти: запровадження стратегічного підходу до формування та реалізації державної політики у сфері енергоефективності з метою формування державної політики у сфері енергоефективності у далеко- та короткостроковій перспективі; запровадження енергомоніторингу в усіх галузях промисловості з метою отримання даних про поточний стан і динаміку параметрів енергоефективності задля подальшого коригування стратегічних пріорите-

тів, заходів і цільових показників; налагодження оперативного управління у сфері енергоефективності з метою підвищення дійовості засобів державного регулювання щодо енергоефективності національної промисловості;

2. Фінансово-економічні інструменти: ініціалізація державних програм сприяння підвищенню енергоефективності в конкретних галузях національної економіки шляхом пільгового кредитування, податкових пільг, державних гарантій за комерційними цільовими кредитами тощо з метою стимулювання суб'єктів господарювання. Передусім тих, що функціонують в енергоємних галузях промисловості, щодо провадження модернізації та переоснащення виробництва задля підвищення його енергоефективності та енергозбереження; забезпечення спрощеного доступу суб'єктів господарювання до довгострокового фінансування заходів з енергоефективності задля подолання фінансових ризиків; запровадження програм спільного інвестування у сфері енергозбереження, особливо в енергоємних галузях промисловості з метою налагодження державно-приватного партнерства у даній сфері, а також забезпечення проєктів з підвищення енергоефективності до фінансових ресурсів з різних джерел;

3. Технічні інструменти: запровадження обов'язкового маркування технологічного обладнання за класами енергоефективності та вимог щодо встановлення обладнання певних класів енергоефективності в залежності від специфіки виробничих процесів за обсягами енергоспоживання;

4. Інфраструктурні інструменти: створення фінансових установ, які надають фінансову допомогу або пільгові кредити для реалізації проєктів з підвищення енергоефективності; створення науково-дослідних інститутів, які мають тісно співпрацювати з підприємствами-інноваторами у галузі енергозбереження, а також з органами місцевої влади; створення інституцій у сфері державного технічного контролю, діяльність яких спрямовується на контроль за дотриманням вимог щодо маркування технологічного обладнання за класами енергоефективності.

В контексті підвищення енергоефективності домогосподарств доцільно зробити акцент на проблемах енергозбереження – скороченні споживання енергоресурсів, передусім традиційних, при опаленні та охолодженні житлових будинків, використанні побутових електричних приладів,

підігріві води для побутових потреб тощо. Зниження енергетичної залежності України та ЄС від зовнішніх джерел (імпорту енергоносіїв) вимагає спільних дій у таких сферах:

- активізація геологорозвідувальної діяльності та інтенсифікація використання власних джерел викопних енергоресурсів, оскільки, і Україна, і ЄС володіють певним природним потенціалом щодо видобутку нафти та природного газу. Тут має стати у нагоді реалізація спільних проектів щодо розвідки та подальшого використання покладів нафти [3]. Щодо видобутку газу, то тут доцільно звернути увагу на нетрадиційні його природні джерела – поклади сланцевого газу, можливості використання шахтного газу тощо;

- диверсифікація джерел постачання нафти та природного газу;

- реконструювання та модернізація наявної газотранспортної та нафтотранспортної системи України задля ефективнішого її використання, запровадження прозорішого управління такою системою з метою покращення іміджу України як надійного транзитера енергоресурсів до країн ЄС. Відповідні заходи є можливими за умов активної участі іноземних інвесторів, а реалізація відповідних проектів дозволить Україні активніше брати участь в інших проектах із транзиту енергоресурсів і пошуку нових джерел їх імпорту, ініційованих ЄС, у т.ч. в рамках діяльності ЕнС [6];

- активізація використання енергії з поновлюваних джерел;

- системна трансформація вітчизняної інституційної системи, спрямована на прискорення прийняття відповідних нормативно-правових актів, підвищення прозорості та ефективності функціонування державних інституцій, обов'язкова реалізація кадрової політики; посилення контролю з метою запобігання антимонопольним діям державних енергетичних компаній.

Доцільним також є реформування енергетичних ринків: приведення системи ціноутворення на вітчизняних енергетичних ринках у відповідність до систем ціноутворення на ринках ЄС; реформування структури вітчизняних енергоринків, потрібною є докорінна реорганізація діючого ринку електроенергії, включаючи його організаційну структуру, систему ціноутворення, систему державного регулювання, нормативно-правове забезпечення тощо.

Основною проблемою українських енергетичних мереж є їх зношеність, техніко-технологічна

застарілість, а отже ключовим моментом тут має стати приведення вітчизняних енергетичних мереж у відповідність до вимог, що висуваються до таких мереж в країнах ЄС.

Висновки

Виявлено дві групи проблем в українській енергетичній сфері. Перша група проблем є актуальною, проте не вирішеною в Україні, при цьому такі проблеми вдало вирішуються в ЄС, а отже доцільним є запозичення європейського досвіду за такими напрямками, як підвищення енергоефективності національної економіки та перехід до поновлюваних джерел енергії. Друга група проблем представлена проблемами, спільними для України та ЄС, а отже такими, що вимагають пошуку спільних шляхів вирішення: недостатня лібералізованість і регуляторна неузгодженість функціонування енергетичних ринків країн-учасників ЕнС; висока імпортна залежність і недостатня диверсифікованість джерел постачання традиційних джерел постачання традиційних енергоресурсів (нафти та природного газу); несформованість спільних енергомереж в рамках ЕнС. Запропоновано шляхи вирішення виявлених проблем, засновані на використанні широкого спектру інструментів регуляторного, техніко-технологічного, фінансово-економічного та інфраструктурного характеру.

Список використаних джерел

1. Важинський Ф. А. Механізм регулювання інвестиційної діяльності в регіоні / Ф. А. Важинський, А. В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.7. – С. 138–143.

2. Гаврилко П. П. Фактори інноваційного розвитку промисловості / П. П. Гаврилко, А. В. Колодійчук, В. М. Черторижський // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. – 2011. – Вип. 21.11. – С. 201–205.

3. Кириленко О. В. Балансуючий ринок електроенергії України та його математична модель / О. В. Кириленко, І. В. Блінов, Є. В. Парус // Технічна електродинаміка. – 2011. – № 2. – С. 36–43.

4. Колодійчук А. В. Особливості функціонування машинобудівних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України / А. В. Колодійчук, В. М. Пісний // Зб. наук.-техн. праць НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.13. – С. 172–178.

5. Офіційний сайт Міністерства енергетики та вугільної промисловості України. – 2018. – Режим доступу: <http://mpe.kmu.gov.ua/>

6. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету міністрів України від 24 липня 2013 р. № 1071–р. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1071–2013–p>

References

1. Vazhynskyi, F. A., & Kolodiychuk, A. V. (2010). Mekhanizm rehulyuvannya investytsiynoyi diyal'nosti v rehioni [Mechanism for regulation of investment activity in the region]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 20.7 (pp. 138–143). [in Ukrainian].

2. Havrylko, P. P., Kolodiychuk, A. V., & Chertoryzhskyi, V. M. (2011). Faktory innovatsiynoho rozvytku promyslovosti [Factors of innovation development of industry]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 21.11 (pp. 201–205). [in Ukrainian].

3. Kyrylenko, O. V., Blinov, I. V., & Parus, Ye. V. (2011). Balansuyuchy rynek elektroenerhiyi Ukrayiny ta yoho matematychna model' [Balancing market of electricity in Ukraine and its mathematical model]. *Tekhnichna elektrodynamika – Technical Electrodynamics*, 2, 36–43. [in Ukrainian].

4. Kolodiychuk, A. V., & Pisnyy, V. M. (2009). Osoblyvosti funktsionuvannya mashynobudivnykh pidpryyemstv na suchasnomu etapi rozvytku ekonomiky Ukrayiny [Features of functioning of machine–building enterprises at the current stage of development of the economy of Ukraine]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19.13 (pp. 172–178). [in Ukrainian].

5. Official site of the Ministry of Energy and Coal Industry of Ukraine (2018). Retrieved from <http://mpe.kmu.gov.ua/> [in Ukrainian].

6. Pro skhvalennya Enerhetychnoyi stratehiyi Ukrayiny na period do 2030 roku [On approval of the Energy Strategy of Ukraine for the period up to 2030] (2013). Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 2013, July 24, 1071–р. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1071–2013–p> [in Ukrainian].

Дані про авторів

Гаврилко Петро Петрович,

к.е.н., професор, директор Ужгородського торговельно–економічного інституту Київського національного торговельно–економічного університету

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Гаврилко Галина Петрівна,

к.е.н., доцент Ужгородського торговельно–економічного інституту Київського національного торговельно–економічного університету

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Гуштан Тетяна Вікторівна,

к.е.н., доцент Ужгородського торговельно–економічного інституту Київського національного торговельно–економічного університету

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Данные об авторах

Гаврилко Петр Петрович,

к.э.н., профессор, директор Ужгородского торгового–экономического института Киевского национального торгового–экономического университета

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Гаврилко Галина Петровна,

к.э.н., доцент Ужгородского торгового–экономического института Киевского национального торгового–экономического университета

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Гуштан Татьяна Викторовна,

к.э.н., доцент Ужгородского торгового–экономического института Киевского национального торгового–экономического университета

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Data about authors

Petro Havrylko,

Ph.D. of Economics, Professor, Director of Uzhgorod Trade and Economic Institute of the Kiev National Trade and Economic University

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Halyna Havrylko,

Ph.D. of Economics, Associate Professor, Uzhgorod Trade and Economic Institute of the Kiev National Trade and Economic University

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Tetyana Hushtan,

Ph.D. of Economics, Associate Professor, Uzhgorod Trade and Economic Institute of the Kiev National Trade and Economic University

e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Особливості конструкції благодійного податкового вирахування з персонального прибуткового податку у США: уроки для України

У статті проаналізовано чинні у США податкові пільги, право на користування якими виникає при здійсненні платниками індивідуального прибуткового податку суспільно-корисної активності – благодійної діяльності. Окреслено стан розвитку благодійного сектору в країні у 2017 році на основі річного Звіту «Giving USA–2017». Розкрито особливості дизайну стандартного вирахування та постатейних вирахувань – форм, у яких реалізоване податкове стимулювання благодійності в країні. Оцінено співвідношення даних форм податкових пільг щодо благодійності з індивідуального прибуткового податку у США як у розрізі кількості поданих декларацій, так і за обсягами задекларованих пільг. Вказано на проблемні аспекти надання законодавцем пільг американським благодійникам. Виокремлено практичні підходи, що апробовані у США, з метою вирішення складних ситуацій, причиною виникнення яких є фактори саме національного походження, у т. ч. специфіка податкової системи України та менталітет платників податків.

Ключові слова: податкове стимулювання, стандартне вирахування, постатейні вирахування, благодійність, благодійник, індивідуальний прибутковий податок.

БОБРИВЕЦЬ В.В.

Особенности конструкции благотворительного налогового вычета с персонального подоходного налога в США: уроки для Украины

В статье проанализированы действующие в США налоговые льготы, право на пользование которыми возникает при осуществлении плательщиками индивидуального подоходного налога общественно-полезной активности – благотворительной деятельности. Описано состояние развития благотворительного сектора в стране в 2017 году на основе годового отчёта «Giving USA–2017». Раскрыты особенности дизайна стандартного вычета и постатейных вычетов – форм, в которых реализовано налоговое стимулирование благотворительности в стране. Оценено соотношение этих форм налоговых льгот по благотворительности с индивидуального подоходного налога в США как в разрезе количества поданных деклараций, так и по объёмам задекларированных льгот. Указано на проблемные аспекты предоставления законодателем льгот американским благотворителям. Выделены практические подходы, апробированные в США, с целью решения сложных ситуаций, причиной возникновения которых являются факторы именно национального происхождения, в т. ч. специфика налоговой системы Украины и менталитет налогоплательщиков.

Ключевые слова: налоговое стимулирование, стандартный вычет, постатейный вычет, благотворительность, благотворитель, индивидуальный подоходный налог.

BOBRIVETS V.V.

Features of the construction of a Charitable contribution deduction for United States Federal Income Tax purposes: lessons for Ukraine

In the article were analyzed the current tax incentives for giving in the United States, the right to use which arises when the payers of individual income tax do socially useful activity – charitable activities. It was outlined the state of the charitable sector development in the country in 2017 based on the annual report «Giving USA–2017». It was disclosed the peculiarities of the design of standard deduction and itemized deductions – forms in which the tax incentive of philanthropy in the country are implemented. It was estimated the correlation between these forms of tax incentives for giving for personal income tax in the United States in terms of the number of filed declarations and the volume of declared benefits. It was indicated the problematic aspects of the Charitable contribution

deduction for United States Federal Income Tax purposes. There were given practical approaches that have been tested in the USA for solving complex situations, the cause of which are factors of national origin, including the specifics of the tax system of Ukraine and the mentality of taxpayers.

Keywords: *tax incentives, standard deduction, itemized deductions, charity, philanthropist, individual income tax.*

Постановка проблеми. Необхідність, інструментарій і межі державного втручання в економічні та соціальні процеси всередині країни є предметом запеклих дискусій, що не вщухають століттями. Це є цілком природним явищем, оскільки в його основі лежить об'єктивна причина – зміна постулатів теорій і ідеологій держави та права внаслідок перманентного процесу розвитку суспільства. А тому одні підходи, пройшовши випробування часом та практикою, наступним поколінням дослідників здаються неприйнятними, щоб уступити місце новим, або зазнають суттєвого редагування відповідно до останніх тенденцій суспільної думки щодо ролі держави.

Це є цілком справедливим і щодо приватної благодійності, доцільність активізації масштабів якої інструментарієм державного регулювання економіки вже переконливо обґрунтована у численних наукових працях та аналітичних документах [1, 2, 3]. Як слушно зауважує представниця Тернопільської наукової школи, д.е.н., професор О. М. Десятнюк: «податки є важливим знаряддям у розпорядженні держави, керування яким може сприяти або економічному зростанню і суспільному добробуту, або спричинити занепад у країні» [4, с. 29]. Саме за рахунок регулюючої функції податків «у платників створюється система мотивів щодо здійснення таких економічних або соціальних дій, які відповідають інтересам суспільства. Інакше кажучи, мотиваційний потенціал системи оподаткування реалізується через податкове регулювання» [5, с. 5].

Одним з головних інструментів податкового регулювання стимулюючого характеру є податкові пільги, варіативність яких за видами, формами та кінцевим впливом на розвиток в країні усвідомленої благодійності у глобальному вимірі є надзвичайно широкою. При цьому динамічність світового прогресу та суспільного розвитку, а також перманентна поява нових викликів, пов'язаних із діяльністю людини, спричиняють ситуацію, коли напрацьовані підходи щодо використання податкових пільг з метою активізації благодійної діяльності втрачають свою ефективність через невідповідність реаліями сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В Україні сегмент податкового стимулювання благодійності залишається майже поза увагою наукової спільноти, внаслідок чого у практичній площині сукупність податкових пільг благодійникам можна охарактеризувати як недосконалу з точки зору її потенціалу впливати на мотивації донорів розширювати межі благодійної діяльності. На нашу думку, в першу чергу це провокується високим рівнем політизації будь-яких аспектів, що пов'язані із наданням податкових пільг, а також неперіоритетністю питань подібного благодійності характеру (освіта, наука тощо) при формуванні державного бюджету.

На противагу українському підходу країни Заходу, усвідомлюючи важливість даної діяльності, активно заохочують розвиток приватної благодійності за рахунок різного роду податкових пільг, оновлюючи їх дизайн за необхідності. Так, у США за ініціативою чинного Президента країни Дональда Трампа до податкового законодавства країни у грудні 2017 року були внесені карколомні зміни щодо благодійного податкового вирахування – вперше за останні 30 років [6]. Серед дослідників наслідків даної реформи для благодійного сектору у США можна виділити наступних вчених, зокрема: Патрік М. Руні (Patrick M. Rooney), Юна О. Осілі (Una O. Osili), Ксіанон Куу (Xianon Kou), Саша Зарінс (Sasha Zarins), Джонатан Бергдолл (Jonathan Bergdoll), Віл Енсор (Will Ensor), Андерсон Фрайлей (Anderson Frailey), Мет Дженсен (Matt Jensen) та інші. Однак у вітчизняному науковому просторі поки що відсутні ґрунтовні напрацювання, що присвячені аналізу метаморфози, якої зазнало податкове вирахування для американських благодійників – платників індивідуального прибуткового податку.

Мета статті – оцінка підходів до податкового стимулювання благодійності у США з метою потенційної імплементації найбільш прогресивних технік в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сполучені штати Америки є беззаперечним світовим лідером стосовно обсягів пожертв, переданих доно-

рами на благодійні цілі. Відповідно до річного Звіту «Giving USA–2017», що був оприлюднений у червні 2018 року, і містить аналіз стану розвитку благодійного сектору в країні у 2017 році, рівень благодійності вийшов на новий рекордний показник – вперше сумарна вартість пожертв благодійним організаціям перевищила позначку у 400 мільярдів доларів США [7]. Відповідно до Звіту, загальний розмір оцінених благодійних пожертв зріс на 5,2 % у порівнянні із минулими 2016–2017 рр. і склав 410,02 мільярдів доларів США внесків, сягнувши 2,1 % ВВП країни. Лідерами серед донорів пожертв залишаються продовжують залишатися фізичні особи (рис. 1).

Як видно з рис. 1, внесок індивідуальних благодійників у загальний обсяг пожертв дорівнює 70 % або 286,65 млрд доларів США. Враховуючи, що частки інших донорів є порівняно скромними, вважаємо за доцільне основну увагу зосередити на аналізі податкового стимулювання саме даної категорії благодійників.

Запровадження податкових пільг щодо благодійних пожертв для благодійників–фізичних осіб пов'язано із прийняттям шістнадцятої поправки до Конституції країни у 1913 році, відповідно до якої Конгресу було надано право обкладати населення прибутковим податком, надходження від якого повинні були повністю поступати до федерального бюджету США. А перше відповідне податкове вирахування з доходу було введено Конгресом через 4 роки законом про військові доходи від 03.10.1917 р. внаслідок побоювань, що на тлі поступового підвищення ставок та розширення бази оподаткування з індивідуального прибуткового податку заможні донори призупинять свою благодійну активність, особливо щодо установ вищої освіти [8].

Сьогодні порядок застосування благодійного вирахування з індивідуального прибуткового по-

датку регулюється нормами параграфу 170 підрозділу 1 Розділу А «Прибуткові податки» Податкового кодексу США (Internal Revenue Code, далі – IRC) [9]. Максимально можливий розмір даної податкової пільги, що дозволений законодавцем, можна назвати доволі значним – 60 % від розміру скорегованого валового доходу платника, якщо пожертву зроблено до організацій, що відповідають вимогам параграфу 170 (с) IRC¹. При цьому вирахування стосується як грошових пожертв, так і допомоги у негрошовому вимірі, зокрема: одягу, машин, побутових речей, ювелірних прикрас тощо. Однак проста на перший погляд податкова пільга для благодійників має багато нюансів практичного застосування, які детально описані Службою внутрішніх доходів США (далі – СВД) у відповідних інструкціях № 526 [10] та № 561 [11] із застосуванням численних прикладів, а також в Інструкціях із заповнення декларації з індивідуального прибуткового податку (форма № 1040) [12] та Додатку «А» до Декларації 1040, що призначений для розшифрування інформації стосовно використаних платником податкових пільг при розрахунку оподаткованого доходу [13]. Переконані, що даний підхід СВД США до проведення масово–роз'яснювальної та консультативної роботи, коли поясненню підлягають не лише найбільш очевидні, а й складні для платника з точки зору виконання ним податкового обов'язку ситуації, варті для реалізації в Україні.

З метою оподаткування індивідуальним прибутковим податком, внаслідок чого виникає право на отримання відповідних податкових пільг, у США передбачено поділ платників на чотири групи відповідно до сімейного статусу та підходу до сплати податку, зокрема:

¹ Для пожертв на користь деяких типів благодійних організацій встановлено ліміт у 30 % скорегованого валового доходу платника індивідуального прибуткового податку.

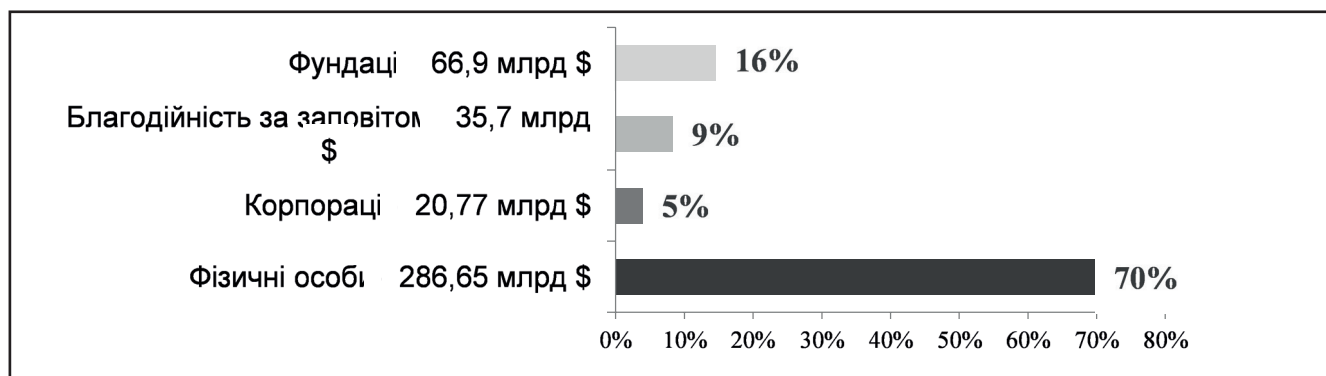

Рисунок 1. Розподіл благодійників за обсягами пожертв у США, 2017 р. [7]

- неодружені платники (особи, які не перебувають в офіційно зареєстрованому шлюбі та не можуть претендувати на інший статус);
- подружжя, що сплачує податок за результатами спільної декларації, або вдова (вдвівець);
- подружжя, що звітує і сплачує податок окремо один від одного;
- голова домогосподарства (неодружена станом на останній день податкового року особа, що забезпечує оплату як мінімум половини вартості житла для тих, хто офіційно перебуває на її утриманні) [14].

Кожна група має свої особливості нарахування податку, тому спочатку статус платника, а потім розмір його доходу є визначальними по відношенню до того, наскільки податкова пільга у формі благодійного вирахування впливатиме на зменшення податкової бази платника і, відповідно, на зменшення розміру належного до сплати податку, створюючи мотиваційний ефект певної поведінки через призму економічних розрахунків.

У США діє прогресивна шкала оподаткування, відповідно до якої ставка податку з 2018 року варіюється у межах від 10 до 37 % оподаткованого доходу платника. Таким чином, заможні платники, без використання податкових стимулів, повинні були б сплатити до федерального бюджету у вигляді податку в середньому від 32 до 37 % власних доходів, тому надана законодавцем можливість законного зниження даної величини за рахунок податкових пільг, у т. ч. щодо благодійних пожертв, представляється нам цілком логічним кроком.

Отже, благодійне вирахування належить до так званих постатейних вирахувань, коли з метою зменшення оподаткованого доходу кожне з них повинно бути деталізовано платником у відповідній статті (рядку) додатку А до Декларації за формою № 1040, а дозволений розмір таких вирахувань розраховується у відповідних робочих аркушах. Перелік постатейних вирахувань, наведений на сайті СВД, крім благодійних пожертв, включає ще 12 видів витрат платника, зокрема: медичні та стоматологічні витрати, додаткові витрати за іпотечним кредитом, витрати на виплату процентів або використання житла для ведення комерційної діяльності, представницькі витрати, витрати на сплату певних місцевих податків тощо [15].

Платник податку зобов'язаний задекларувати постатейні вирахування, якщо їх сукупний роз-

мір (у т. ч. щодо благодійності) перевищив суму Стандартного вирахування або він не має права на дане вирахування відповідно до норм податкового законодавства. Зокрема, не дозволяється використовувати Стандартне вирахування наступним особам:

- одному з подружжя, що звітує і сплачує податок окремо, якщо інший використовує постатейні вирахування;
- особі, що заповнює декларацію за період, що є меншим 12 місяців;
- особі, що є іноземцем, який протягом року не мав постійного виду на проживання або мав подвійне громадянство. Однак іноземці без постійного виду на проживання, які станом на кінець року перебувають у шлюбі з громадянкою (громадянином) США або з іноземцем, що має постійний вид на проживання, і бажаючи обрати для себе податковий режим, який існує для осіб, які мають постійний вид на проживання в США, можуть скористатися стандартним вирахуванням;
- майновим комплексам або довірчим фондам, загальним довірчим фондам або партнерствам (параграф 63(c)(6)(D) IRC) [16].

У цьому контексті можна зробити попередній висновок, що у США законодавець не лише надає можливість, а й спонукає платників реалізувати своє право на податкові пільги з індивідуального прибуткового податку у максимально допустимому розмірі, що є доволі повчальним моментом для України.

Постає логічне питання, якими є розміри Стандартного вирахування – податкової пільги, запровадженої у 1944 році, коли кількість платників індивідуального прибуткового податку сягнула рекордних 2/3 населення США, і що обрховується в залежності від розміру доходу, віку та статусу платника? [1]. Даний момент є надзвичайно цікавим, що пояснюється доволі песимістичною оцінкою податкової реформи з боку експертного середовища, представники якого обґрунтовують свої висновки в першу чергу радикальним підвищенням розміру Стандартного вирахування, а отже ліквідацією економічних мотивацій для благодійників розраховувати постатейні вирахування [3]. Деталізуємо цей момент.

До прийняття реформи розмір Стандартного вирахування, яке у сукупності складається з базової суми та додаткових вирахувань у випадку сліпоти та для літніх осіб 65 і більше років, вибір-

ково коригувався незначним чином у зв'язку із інфляційними коливаннями. Наприклад, у 2016 році підвищення на 50 американських доларів США зазнала пільга лише для голови домогосподарства, тоді як для всіх інших груп її величина залишилася незмінною.

Однак в цілому загальний розмір Стандартного вирахування навіть до реформи навряд чи можна було назвати номінальною величиною, а там більше у порівнянні з Україною, зокрема: майже 8 тис американських доларів США році для самотніх платників та подружжя, що сплачує податок окремо, а також 11 200 доларів США для голови домогосподарства і практично 14 тис доларів США для подружжя, що спільно звітує і сплачує податок [14]. Саме ці величини враховано платниками у 2018 році під час деклараційної компанії для доходів, отриманих у 2017 році. Це у т. ч. пояснює статистику лідерства Стандартного вирахування за частотою використання, хоча поміж інших причин також озвучуються такі, як простота Стандартного вирахування порівняно із постатейними, коли необхідно ідентифікувати та підтвердити всі понесені протягом року витрати, а також неповне усвідомлення факту, наскільки саме постатейні вирахування можуть зменшити податкові зобов'язання платника [17].

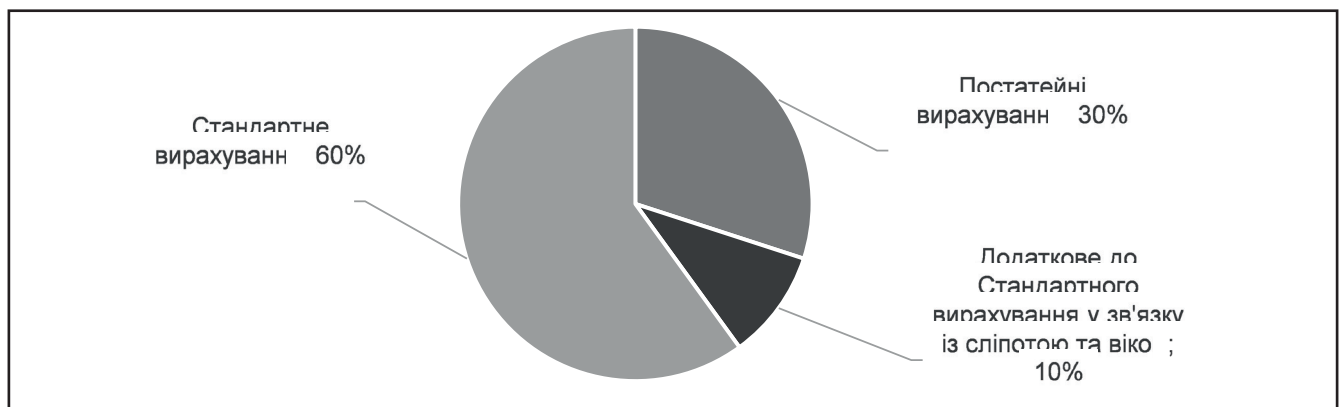
У рамках президентської реформи 2017 року розмір Стандартного вирахування було суттєво, а саме: 12 тис доларів США році для самотніх платників та подружжя, що сплачує податок окремо, а також 18 000 доларів США для голови домогосподарства і практично 24 тис доларів США для подружжя, що спільно звітує і сплачує податок. Плюс додаткова сума у розмірі 1 300 доларів США для літніх або сліпих осіб та 1 600

для них у випадку самотності [18]. Однак дані пільги використовуватимуться платниками лише у 2019 році для доходів, отриманих у 2018 році, а отже на даний час будь-які висновки як мінімум робити передчасно, особливо враховуючи відсутність будь-якої статистики і її непоказовість у короткостроковому періоді (до 3 років). А тому аналіз наслідків реформи – перспективний напрям для подальших досліджень.

Статистика щодо кількості декларацій, в яких заповнені відповідні пільгові рядки (статті) за 2010–2015 рр., яскраво демонструє, що частка осіб, що декларувала постатейні вирахування, оцінюється в середньому 30 % проти 70 % платників, що користувалися Стандартним вирахуванням (рис. 2). Зокрема, у 2015 році за умови похибки у 5% максимальна кількість декларацій із заповненими постатейними вирахуваннями склала 44 843 580 штуки, тоді як Стандартне вирахування задекларовано у 104 135 052 деклараціях платників із загально поданих 150 493 263 декларацій з індивідуального прибуткового податку [19].

Як видно з рис. 2, дві третини платників у 2015 році надали перевагу саме Стандартному вирахуванню на противагу постатейним. На жаль, актуальні дані за результатами деклараційної компанії щодо доходів, отриманих у 2017 році, на сайті СВД США відсутні, але враховуючи, що така тенденція є довгостроковою, а розмір Стандартного вирахування залишався практично незмінним, маємо підстави припустити, що у 2017 році питома вага тих платників, хто задекларував постатейні вирахування, також склала приблизно 30 %.

Однак цікаво, що за такого співвідношення обсяг задекларованих постатейних вирахувань у 2015 році перевищив загальний обсяг Стандартного ви-

Рисунки 2. Співвідношення задекларованих форм податкових пільг щодо благодійності з індивідуального прибуткового податку у США, 2015 рік [19]

рахування – 1 257 437 010 тис доларів США проти 900 609 447 тис доларів США. Є передбачуваним і розподіл платників за рівнем доходів, а саме: якщо найбільша кількість декларацій із заявленим Стандартним вирахуванням припадає на групу із скоригованим валовим доходом до 75 тис доларів США, то щодо постатейних вирахувань масовість декларування спостерігається як раз поміж представників так званого середнього класу, дохід яких варіюється між 75 та 200 тисячами доларів США.

Таким чином, представники заможних верств населення активно користуються податковими пільгами саме у вигляді постатейних вирахувань, у т. ч. щодо благодійності. І було б помилковим вважати, що спадаюча кількість декларацій демонструє і падіння за обсягами задекларованих пільг – цей ефект досягається за рахунок меншої чисельності заможних декларантів. Якраз найвищі групи за доходами демонструють більші значення пільг при меншій кількості поданих декларацій, що є логічним, враховуючи рівень розшарування населення за доходами. Наприклад, платники із скоригованим валовим доходом понад 10 000 000 тис доларів США подали лише 17 490 декларацій із постатейними вирахуваннями на суму 73 727 614 тис доларів США, тоді як особи із доходом між 40 та 50 тис доларів США у 2 983 529 деклараціях задекларували сумарний розмір даних пільг обсягом 48 716 667 тис доларів США. Тобто в першому випадку у меншій приблизно у 170 разів кількості декларацій вказано майже удвічі більшу суму пільг. А отже статистика підтверджує теоретичні положення, що податкові вирахування є доволі спірним видом податкових пільг з точки зору їх властивості надавати переваги в оподаткуванні тим верствам населення, які цього не потребують, – важливий висновок для вітчизняних реалій.

Зокрема, у випадку, якщо пожертви є такими, що можуть бути повністю вирахувані із оподаткованого доходу (без обмежень), благодійники будуть претендувати на більші вирахування відповідно до їх більшого доходу. Це означає, що якщо дві особи здійснюють абсолютно однакову пожертву, то більш заможний отримає більшу суму вирахувань, хоча його дохід надає йому можливість зробити більшу за розміром пожертву. Простіше кажучи, «із збільшенням рівня доходу альтернативна вартість пожертви падає» [20, с. 53].

Стенлі Суррей, якого часто називають батьком сучасної податкової політики [21, с. 1155], називав це «перевернутим ефектом» («upside-down effect»), оскільки, підтримуючи певну приватну активність через податкові вирахування, уряд надає більше переваг тим платникам, які обліковуються у вищій податковій групі за доходами. А отже, фактично, підтримує найзаможніші верстви населення, необхідність підтримки яких є сумнівною з точки зору досягнення справедливості в оподаткуванні, хоча націлювання на «багатих» благодійників є раціональним підходом для тих, хто прагне отримати максимальну вигоду із найменшої аудиторії [22].

У цьому контексті спробуємо оцінити частку благодійних витрат, а відповідно і задекларованих пільг благодійного характеру, у сукупному розмірі постатейних вирахувань в залежності від статусу платника [23]. У середньому на благодійність припадає до 18 % від загального розміру дозволених законодавцем постатейних витрат, причому найнижчим є показник у голови домогосподарства – 12 % проти 23 % у подружжя, що спільно звітує та сплачує податок.

Проаналізований нами статистичний масив даних щодо благодійних пожертв у складі постатейних вирахувань дозволяє стверджувати, що побоювання скептиків податкової реформи в частині радикального зниження масштабів благодійності у США є передчасними. Обґрунтуємо це.

Так, за оцінками Об'єднаного податкового комітету загальний обсяг постатейних вирахувань за результатами деклараційної кампанії щодо доходів, отриманих фізичними особами у 2018 році, може впасти до 95 млрд доларів США, що, безумовно, є надзвичайно вагомою сумою [24]. За результатами економіко-математичного моделювання науковці прогнозують скорочення частки постатейних вирахувань із 30 % до 13 % [2, 3, 25]. Але здійснений нами аналіз свідчить, що, навіть за умови скорочення чисельності тих платників, хто обиратиме постатейні вирахування, розміри благодійних пожертв впадуть вельми незначним чином.

По-перше, в рамках реформи до 2025 року було призупинено дію так званого «обмеження Піза» – порогового значення в залежності від розміру скоригованого валового доходу платника, при перевищенні якого дозволена для податкового вирахування сума пожертви скорочується. Наприклад, для подружжя, що спільно звітує і сплачує податок, із розміром доходу 2 млн доларів США благодійна пожертва у розмірі 300

тис. доларів США у 2017 році підпадає під даний ліміт, внаслідок чого їх благодійне вирахування з метою зменшення податкової бази скорочується на 50 586 доларів США (3 % від суми доходів, що перевищує порогове значення Піза для 313 800 доларів США у 2017 році). Однак у 2018 році внаслідок скасування обмеження вони отримують право на повне включення 300 тис. у складі благодійного вирахування, заощаджуючи 12 232 долари США у вигляді індивідуального прибуткового податку [26].

По-друге, з 50% до 60% було підвищено планку скоригованого валового доходу, відповідно до якої дозволяється декларувати благодійну пожертву, здійснену у готівковій або безготівковій формі зареєстрованим належним чином організаціям.

По-третє, невикористані суми пожертв дозволено переносити на наступні п'ять років [6].

У сукупності дані кроки фактично ліквідують будь-які обмеження стосовно благодійних вирахувань для заможних осіб, які і до реформи були основними декларантами даної податкової пільги. На нашу думку, рішення законодавця є доволі прагматичним з точки зору податкової справедливості. Однак раціональним з позиції забезпечення мотивації витратити гроші всередині країни. Дійсно, в епоху глобалізації та вільного переміщення капіталів заможні особи з метою оподаткування віддають перевагу країнам із більш сприятливим податковим режимом, ніж чинна у США ставка у розмірі 37,5% від доходу. Надання багатим платникам законної можливості опосередковано мінімізувати розмір належного до сплати індивідуального прибуткового податку у випадку безпосередньої підтримки ними неприбуткового сектору шляхом благодійної діяльності, а не низькоподаткових юрисдикцій шляхом виведення капіталу, може мати позитивний ефект на розвиток громадянського суспільства та економіки країни в цілому. Переконані, що здоровий реалізм під час встановлення податкових пільг щодо благодійності – елемент, якого все ж таки не вистачає в Україні під час проведення податкових реформ, а отже досвід США несе в собі вагомий повчальний момент.

Висновки

Податкові пільги – один з найбільш дискусійних інструментів податкового регулювання, оскільки, будучи однаковими за типом і формою, можуть

провокувати різні кінцеві ефекти в залежності від національних особливостей як податкової системи країни, так і менталітету платників податків. А отже сліпе копіювання західного досвіду у підходах до податкового стимулювання благодійності є не лише недоцільним, а й нераціональним.

Не слід ігнорувати і факт, на якому вірно роблять акцент автори Економіксу К. Р. Макконнелл і С. Л. Брю, що «даже без глубоких размышлений ясно, что между «здоровой экономикой» и «правильной политикой» может быть значительное расхождение... обычная политика строится на допущении, что политики активнее всего поддерживают те программы и приемы, которые делают их шансы на избрание или переизбрание максимальными» [27, с. 688].

Тому найкращим варіантом, на нашу думку, є інтерпретація ідейно-теоретичних напрацювань та практичних підходів, що апробовані у західних країнах, з метою вирішення проблем, причиною виникнення яких є фактори саме національного походження, у т. ч. специфіка податкової системи України та менталітет платників податків.

Таким чином, попри факти певного незбалансування критеріїв горизонтальної та вертикальної рівності під час надання пільг з індивідуального прибуткового податку, окремі аспекти податкового стимулювання благодійності у США є доцільними для фрагментарного впровадження в Україні.

Список використаних джерел

1. Muthitacharoen A., Giertz S. H. (2011). Options for changing the tax treatment of charitable giving [Electronic resource] / Congressional Budget Office. – Mode of access: <http://www.cbo.gov/sites/default/files/cbofiles/ftpdocs/121xx/doc12167/charitablecontributions.pdf>.
2. Novack J., Schiffrin M. The Forbes mid-year investment & tax guide [Electronic resource] / Forbes. – Mode of access: <https://www.forbes.com/investment-guide/2018/#144ffd08630c>.
3. Rooney P., Osili U., Kou X., Zarins S., Bergdoll J. Tax Policy and Charitable Giving Results (May 2017) [Electronic resource] / Indiana University Lilly Family School of Philanthropy. – Mode of access: <https://scholarworks.iupui.edu/bitstream/handle/1805/12599/tax-policy170518.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
4. Десятнюк, О. М. Моніторинг податкових ризиків: теорія та практика : монографія / О. М. Десятнюк. – Тернопіль : THEU, 2009. – 312 с.

5. Іванов Ю. Б., Єськов О. Л. Сучасне оподаткування: мотиваційний аспект [монографія] / Ю. Іванов, О. Єськов. – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2007. – 328 с.
6. Tax Cuts and Jobs Act, Public Law 115–409, December 22, 2017 [Electronic resource] / Congress. – Mode of access: <https://www.congress.gov/bill/115th-congress/house-bill/1/text>.
7. Giving USA 2018: The Annual Report on Philanthropy for the Year 2017 [Electronic resource] / Indiana University Lilly Family School of Philanthropy. – Mode of access: http://www.givinginstitute.org/resource/resmgr/gusa/2018_resources/gusa2018powerpoint_widescre.pptx.
8. The interesting history of the US charitable contribution deduction. [Electronic resource] / Strategic Wealth Planning & Blum Financial. – Mode of access: <http://awealthplan.com/the-interesting-history-of-the-us-charitable-contribution-deduction>.
9. Internal Revenue Code / 26 U.S.C. § 170 Charitable, etc., contributions and gifts [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/26/170>.
10. Publication 526 (2018), Charitable Contributions for use in preparing 2017 Returns [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.irs.gov/pub/irs-pdf/p526.pdf>.
11. Publication 561 (2007), Determining the Value of Donated Property [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.irs.gov/pub/irs-pdf/p561.pdf>.
12. Instructions for Form 1040 – 2017 (2018) [Electronic resource] / Internal Revenue Service. – Mode of access: <https://www.irs.gov/pub/irs-pdf/i1040gi.pdf>.
13. Instructions for Schedule A (Form 1040) [Electronic resource] / Internal Revenue Service. – Mode of access: <https://www.irs.gov/pub/irs-pdf/i1040sca.pdf>.
14. IRS Tax Brackets & Deduction Amounts for Tax Year 2017 [Electronic resource] / Internal Revenue Service. – Mode of access: <https://www.irs.com/articles/2017-federal-tax-rates-personal-exemptions-and-standard-deductions>.
15. Itemized Deductions 2017 [Electronic resource] / Internal Revenue Service. – Mode of access: <https://www.irs.gov/taxtopics/tc500>.
16. Internal Revenue Code / 26 U.S. Code § 63 – Taxable income defined [Electronic resource] / Cornell Law School. – Mode of access: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/26/63>.
17. How do the standard deduction and itemized deductions compare? (2017) Tax Policy Center Briefing Book: Key Elements of the U.S. Tax System. Washington, D. C. [Electronic resource] – Mode of access: http://www.taxpolicycenter.org/sites/default/files/briefing-book/4.1.1-how_do_the_standard_and_itemized_deductions_compare.pdf P. 1.
18. 2018 Tax Brackets, Standard Deduction, and Other Changes [Electronic resource] / Oblivious Investor. – Mode of access: <https://obliviousinvestor.com/2018-tax-brackets/>
19. Returns with Itemized Deductions: Sources of Income, Adjustments, Deductions, Credits, and Tax Items, Table 2.2 [Electronic resource] / Internal Revenue Service. – Mode of access: https://www.irs.gov/statistics/soi-tax-stats-individual-income-tax-returns-publication-1304-complete-report#_pt2
20. Musgrave, R. A. & Musgrave, P. (1984). Public Finance in Theory and Practice, 4th edition, New York: McGraw Hill [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-publications/fwg4-donation-states>.
21. Thuronyi V. Tax Expenditures: A Reassessment // Duke Law Journal, 1155–1206 (1988) [Electronic resource] – Mode of access: <https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3057&context=dlj>.
22. Wilson Bradford P., Masugi K. The Supreme Court and American Constitutionalism / Rowman & Littlefield, 1998, 288 p. [Electronic resource] – Mode of access: https://books.google.com.ua/books?id=sPiGrvOh6mkC&dq=upside-down+effect+surrey&hl=ru&source=gbs_navlinks_s.
23. Sources of Income, Adjustments, Deductions, Credits, and Tax Items, Table 1.3 [Electronic resource] / Internal Revenue Service. – Mode of access: https://www.irs.gov/statistics/soi-tax-stats-individual-income-tax-returns-publication-1304-complete-report#_pt2.
24. Overview Of The Federal Tax System As In Effect For 2018 [Electronic resource] / The Joint Committee on Taxation. – Mode of access: https://www.jct.gov/publications.html?func=startdown&id=5060&utm_campaign=Washington%20Snapshot&utm_source=hs_email&utm_medium=email&utm_content=60885166&_hsenc=p2ANqtz-8qxLkO3k_2QRassrLBWfr6_QXN62a6ZOLjqqnUGukMjKXuztHskmnUZMwuAuJkf_p9ezYM2gpMpyqP630g8S_oSAXtOICEn2mHdtvIGV4EkBIWjIVO&_hsmi=60885166
25. Tax Cuts and Jobs Act, H.R.1. Nonprofit Analysis of the Final Tax Law (April 2018) [Electronic resource] / National Council of Nonprofits. – Mode of access: <https://www.councilofnonprofits.org/sites/default/files/documents/tax-bill-summary-chart.pdf>.

26. Ebeling A. Charity In The Age Of Trump: How To Minimize Taxes And Maximize Impact guide [Electronic resource] / Forbes. – Mode of access: <https://www.forbes.com/sites/ashleaebeling/2018/04/10/charity-in-the-age-of-trump/#608145711628>

27. Макконнелл К. Р., Брю С. Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика: пер. 17-но англ. изд. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 916 с.

References

1. Muthitacharoen A., Giertz S. H. (2011). Options for changing the tax treatment of charitable giving [Electronic resource] / Congressional Budget Office. – Mode of access: <http://www.cbo.gov/sites/default/files/cbofiles/ftpdocs/121xx/doc12167/charitablecontributions.pdf>.

2. Novack J., Schiffrin M. The Forbes mid-year investment & tax guide [Electronic resource] / Forbes. – Mode of access: <https://www.forbes.com/investment-guide/2018/#144ffd08630c>.

3. Rooney P., Osili U., Kou X., Zarins S., Bergdoll J. Tax Policy and Charitable Giving Results (May 2017) [Electronic resource] / Indiana University Lilly Family School of Philanthropy. – Mode of access: <https://scholarworks.iupui.edu/bitstream/handle/1805/12599/tax-policy170518.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

4. Desyatnyuk, O. M. Monitoring podatkovih riziklv: teorlya ta praktika : monograflya / O. M. Desyatnyuk. – Ternopil : TNEU, 2009. – 312 s.

5. Ivanov Yu. B., Eskov O. L. Suchasne opodatkovannya: motivatslyniy aspekt [monograflya] / Yu. Ivanov, O. Eskov. – Harklv: VD «INZHEK», 2007. – 328 s.

6. Tax Cuts and Jobs Act, Public Law 115-409, December 22, 2017 [Electronic resource] / Congress. – Mode of access: <https://www.congress.gov/bill/115th-congress/house-bill/1/text>.

7. Giving USA 2018: The Annual Report on Philanthropy for the Year 2017 [Electronic resource] / Indiana University Lilly Family School of Philanthropy. – Mode of access: http://www.givinginstitute.org/resource/resmgr/gusa/2018_resources/gusa2018powerpoint_widescre.pptx.

8. The interesting history of the US charitable contribution deduction. [Electronic resource] / Strategic Wealth Planning & Blum Financial. – Mode of access: <http://awealthplan.com/the-interesting-history-of-the-us-charitable-contribution-deduction>.

9. Internal Revenue Code / 26 U.S.C. § 170 Charitable, etc., contributions and gifts [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/26/170>.

10. Publication 526 (2018), Charitable Contributions for use in preparing 2017 Returns [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.irs.gov/pub/irs-pdf/p526.pdf>.

11. Publication 561 (2007), Determining the Value of Donated Property [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.irs.gov/pub/irs-pdf/p561.pdf>.

12. Instructions for Form 1040 – 2017 (2018) [Electronic resource] / Internal Revenue Service. – Mode of access: <https://www.irs.gov/pub/irs-pdf/i1040gi.pdf>.

13. Instructions for Schedule A (Form 1040) [Electronic resource] / Internal Revenue Service. – Mode of access: <https://www.irs.gov/pub/irs-pdf/i1040osca.pdf>.

14. IRS Tax Brackets & Deduction Amounts for Tax Year 2017 [Electronic resource] / Internal Revenue Service. – Mode of access: <https://www.irs.com/articles/2017-federal-tax-rates-personal-exemptions-and-standard-deductions>.

15. Itemized Deductions 2017 [Electronic resource] / Internal Revenue Service. – Mode of access: <https://www.irs.gov/taxtopics/tc500>.

16. Internal Revenue Code / 26 U.S. Code § 63 – Taxable income defined [Electronic resource] / Cornell Law School. – Mode of access: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/26/63>.

17. How do the standard deduction and itemized deductions compare? (2017) Tax Policy Center Briefing Book: Key Elements of the U.S. Tax System. Washington, D. C. [Electronic resource] – Mode of access: http://www.taxpolicycenter.org/sites/default/files/briefing-book/4.1.1-how_do_the_standard_and_itemized_deductions_compare.pdf P. 1.

18. 2018 Tax Brackets, Standard Deduction, and Other Changes [Electronic resource] / Oblivious Investor. – Mode of access: <https://obliviousinvestor.com/2018-tax-brackets/>

19. Returns with Itemized Deductions: Sources of Income, Adjustments, Deductions, Credits, and Tax Items, Table 2.2 [Electronic resource] / Internal Revenue Service. – Mode of access: https://www.irs.gov/statistics/soi-tax-stats-individual-income-tax-returns-publication-1304-complete-report#_pt2

20. Musgrave, R. A. & Musgrave, P. (1984). Public Finance in Theory and Practice, 4th edition, New York: McGraw Hill [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-publications/fwg4-donation-states>.

21. Thuronyi V. Tax Expenditures: A Reassessment // Duke Law Journal, 1155-1206 (1988) [Electronic resource] – Mode of access: <https://>

scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3057&context=dlj.

22. Wilson Bradford P., Masugi K. The Supreme Court and American Constitutionalism / Rowman & Littlefield, 1998, 288 p. [Electronic resource] – Mode of access: https://books.google.com.ua/books?id=sPiGrvOh6mkC&dq=upside-down+effect+surrey&hl=ru&source=gbs_navlinks_s.

23. Sources of Income, Adjustments, Deductions, Credits, and Tax Items, Table 1.3 [Electronic resource] / Internal Revenue Service. – Mode of access: https://www.irs.gov/statistics/soi-tax-stats-individual-income-tax-returns-publication-1304-complete-report#_pt2.

24. Overview Of The Federal Tax System As In Effect For 2018 [Electronic resource] / The Joint Committee on Taxation. – Mode of access: https://www.jct.gov/publications.html?func=startdown&id=5060&utm_campaign=Washington%20Snapshot&utm_source=hs_email&utm_medium=email&utm_content=60885166&_hsenc=p2ANqtz-8qxLkO3k_2QRassrLBWfr6_QXN62a6ZOLjqnUGukMjKXuztHskmnUZMwuAuJkf_p9ezYM2gpMpyqP63Og8SoSAXtOICE2mHdtvIGV4EkBIWjIVO&_hsmi=60885166

25. Tax Cuts and Jobs Act, H.R.1. Nonprofit Analysis of the Final Tax Law (April 2018) [Electronic resource] / National Council of Nonprofits. – Mode of access: <https://www.councilofnonprofits.org/sites/default/files/documents/tax-bill-summary-chart.pdf>.

26. Ebeling A. Charity In The Age Of Trump: How To Minimize Taxes And Maximize Impact guide [Electronic resource] / Forbes. – Mode of access: <https://www.forbes.com/sites/ashleaebeling/2018/04/10/charity-in-the-age-of-trump/#608145711628>

27. Makkonnell K. R., Bryu S. L. Ekonomiks: printsipy, problemy i politika: per. 17-no angl. izd. – M.: INFRA-M, 2009. – 916 s.

Дані про автора

Бобрівець Віталій Володимирович,

аспірант кафедри податків і фіскальної політики, Тернопільський національний економічний університет
e-mail: bobrivetsv@ukr.net

Данные об авторе

Бобривець Віталій Владимирович,

аспірант кафедри податків і фіскальної політики, Тернопільський національний економічний університет
e-mail: bobrivetsv@ukr.net

Data about the author

Vitalij Bobrivets,

Postgraduate at the Department of Taxes and Fiscal Policy of Ternopol National Economy University
e-mail: bobrivetsv@ukr.net

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

УДК 658.3

DOI: 10.5281/zenodo.1689911

ДЮК О.М.

Інвестиції в людський капітал як фактор зростання конкурентоспроможності промислових підприємств

Проведено дослідження сутності людського капіталу і його важливості для підприємницької діяльності. Під людським капіталом розуміють сукупність набутих знань, навичок, мотивацій і енергії, якими наділені індивідууми, і які можуть використовуватися протягом певного періоду часу, з метою виробництва товарів і послуг. Нами було досліджено державне фінансування людського капіталу протягом 2012–2016 рр. Проаналізувавши дані, ми зробили висновок, що найбільший відсоток видатків з Державного бюджету нашої країни направлено на освіту, а найменший на духовний та фізичний розвиток. Встановлено, що освіта є основою формування людського капіталу, а інвестиції в освіту – джерело майбутнього доходу. Результати дослідження показали, що присутня тенденція до зменшення кількості професійно–технічних закладів та зменшення кількості вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації. Було запропоновано напрями покращення притоку інвестицій в освіту, як основу щодо формування людського капіталу в Україні.

Ключові слова: людський капітал, інвестиції, освіта, державне фінансування.

ДЮК О.М.

Инвестиции в человеческий капитал как фактор роста конкурентоспособности промышленных предприятий

Проведено исследование сущности человеческого капитала и его важности для предпринимательской деятельности. Под человеческим капиталом понимают совокупность приобретенных знаний, навыков, мотиваций и энергии, которыми наделены индивиды и которые могут использоваться в течении определенного периода времени в целях производства товаров и услуг. Нами было исследовано государственное финансирование человеческого капитала в течении 2012–2016 гг. Проанализировав данные, мы пришли к выводу, что наибольший процент расходов из Государственного бюджета нашей страны направлено на образование, а наименьший на духовное и физическое развитие. Установлено, что образование является основой формирования человеческого капитала, а инвестиции в образование – источник будущего дохода. Результаты исследования показали, что присутствует тенденция к уменьшению количества профессионально–технических заведений и уменьшения количества высших учебных заведений I–II уровней аккредитации. Были предложены направления улучшения притока инвестиций в образование, как основу для формирования человеческого капитала в Украине.

Ключевые слова: человеческий капитал, инвестиции, образование, государственное финансирование.

DIUK O.M.

Investments in human capital as a factor of growth competitiveness of industrial enterprises

The study of the essence of human capital and its importance for entrepreneurial activity was carried out. Human capital is understood to mean the totality of acquired knowledge, skills, motivations and energy that individuals are endowed with and that can be used for a certain period of time for the production of goods and services. We have investigated the state funding of human capital during 2012–2016. Analyzing the data, we came to the conclusion that the largest percentage of expenditures from the state budget of our country is aimed at education, and the smallest for spiritual and physical development. It is established that education is the basis for the formation of human capital, and investment in education is the source of future income. The results of the research showed that there is a tendency to reduce the number of vocational schools and reduce the number of higher educational institutions of I–II levels of accreditation. The directions of improving the inflow of investment in education, which is the basis for the formation of human capital in Ukraine, were proposed.

Keywords: human capital, investment, education, public financing.

Постановка проблеми. Індивідуальні навички та здібності працівника підприємства тривалий час недооцінювались керівництвом, але саме вони дозволили великій кількості організації зайняти високі місця на ринку. Сьогодні людський капітал є найціннішою складовою, підвищення якого стало завданням для великої кількості провідних підприємств світу. На жаль, в Україні питання покращення людського капіталу не є основним завданням для більшої кількості підприємств. Негативні умови праці, низька заробітна плата, відсутність психологічно–стабільного клімату в колективі лише погіршують і не дозволяють в повному обсязі розкрити особливості кожного працівника. Тому, особливої актуальності набирає питання дослідження інвестицій в людський капітал, який дозволяє мінімізувати наявні проблеми та підвищити конкурентоспроможність підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема інвестування в людський капітал на сьогоднішній день набуває значної актуальності в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, зокрема: Амосова О.Ю., Богині Д.П., Гойло В.С., Губенко О.П., Гріценко Н.Н., Грішнєвої О.А., Головінова О.М., Дегтяра А.О., Добриніна А.І., Дятлова С.А., Ільїнського І.В., Колота А.М., Коровського А.В., Крїтського М.М., Левчук О.В., Мазманової Б.Г., Марцинкевіча В.І., Осецького В.Л., Ушенко Н.В., Яковенка Р.В. та інших.

Постановка завдання. Основним завданням є розкрити сутність людського капіталу та важ-

ливість інвестування в освіту як основу щодо його формування.

Виклад основного матеріалу. Значення людського капіталу в економічному житті суспільства постійно посилюється, оскільки практично у всіх сферах соціально–економічної активності визначальна роль належить висококваліфікованим працівникам з високим творчим потенціалом. На світовому рівні людський капітал визнано важливим елементом національного багатства і фактором економічного зростання.

У сучасній економіці проблема людського капіталу вже давно має вагоме значення. Якщо економіка ХХ ст. відзначалася технократичною спрямованістю, то економіка ХХІ ст. – економіка знань. Не применшуючи важливості матеріальних ресурсів в діяльності підприємств, особливо виробничих, багато дослідників сходяться в тому, що капіталізація їх вартості формується під серйозним впливом ресурсів нематеріальних. І далеко не завжди мова йде про придбання та використання вже готових нематеріальних активів.

Ідеї, інновації, підприємливість, ділова активність і творчість персоналу, генерування управлінських рішень, пошук і обробка інформації, практичне їх застосування для виробництва продукції і отримання прибутку – це ті процеси, проблематика яких в даний час є об'єктом дослідження в різних напрямках економічної науки і науки про управління. При такому підході постановка в центр соціально–економічної системи виробника і споживача, кількісно і якісно, переорієнтація колишньої

ІННОВАЦІЙНО–ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

системи виробничих цінностей, нові тенденції в управлінні людськими ресурсами не виглядають надумано і актуальні як ніколи.

Адже капітал матеріальний по суті ніщо без капіталу людського. Прикладом тому може бути безліч випадків з управлінської практики, коли при інших рівних умовах і практично однакових виробничих потужностях, об'ємах інвестицій і т.д. одне з підприємств робить різкий і ефективний ривок вперед, стаючи лідером виду діяльності, а інше так і не виправдовує очікувань власників і інвесторів, нерозвивається належним чином або взагалі скочується в кризовий стан. Здавалося б, у чому різниця? Відповідь на це питання очевидна: в якості і кількості людського капіталу, вкладеного в дані підприємства, в системах менеджменту на кожному з них.

Хоча економіка в усі часи базується на одних і тих же факторах, фактор людського капіталу в сучасних умовах, безперечно, визнаний найголовнішим.

Під людським капіталом, як правило, розуміють сукупність набутих знань, навичок, мотивацій і енергії, якими наділені індивідууми, і які можуть використовуватися протягом певного періоду часу, з метою виробництва товарів і послуг. У свою чергу, людський капітал – це капітал, представлений в індивідуумі потенційну здатність приносити дохід, заснованої на вроджених інтелектуальних здібностях і таланті, а також знаннями і практичними навичками, отриманими в процесі навчання, освіти і практичної діяльності людини. Тому людський капітал – найважливіша складова сучасного продуктивного капіталу, яка представлена властивим людині запасом знань, розвинених здібностей, визначених інтелектуальним і творчим потенціалом. Одночасно

людський капітал – це критеріальне економічне відношення постіндустріального суспільства; результат діалектичного взаємозбагачення зростаючих потреб і здібностей; самодостатня форма економічної діяльності, в процесі якої постійно генеруються і впроваджуються креативні ідеї, що призводять до зростання економіки.

Формування людського капіталу – це процес створення продуктивних здібностей людини за допомогою інвестицій у конкретні процеси її життєдіяльності. Інвестування в людину здійснюється в двох напрямках: 1) вкладання фінансових коштів та ресурсів; 2) витрати часу та сили [1].

Держава виступає головним інвестором людського капіталу. Видатки державного бюджету України на освіту, охорону здоров'я та духовний та фізичний розвиток за період 2012 – 2016 рр. наведені в таблиці 1.

Проаналізувавши дані з табл. 1, можна зробити висновок, що найбільший відсоток видатків з Державного бюджету нашої країни направлено на освіту – від 15,49% до 20,86%, а найменший на духовний та фізичний розвиток – 2,02 – 2,77%. На охорону здоров'я видатки з Державного бюджету становлять – 9,03 – 12,17% від загальної суми видатків.

Проте формування та розвиток людського капіталу повинні відбуватися не лише за рахунок держави, а й за участі підприємств, установ, організацій, які споживають даний капітал у процесі своєї діяльності [3], що в кінцевому результаті призводить тільки до збільшення інвестицій в нього.

Освіта є основою формування людського капіталу, а інвестиції в освіту – джерело майбутнього доходу. Інвестиції в освіту підвищують рівень і обсяг знань людини, сприяють формуванню, транс-

Таблиця 1. Державне фінансування людського капіталу у 2012 – 2016 рр. млн. грн.

Показники	Роки				
	2012	2013	2014	2015	2016
Видатки з державного бюджету України, всього	492454,7	505843,8	523125,7	679871,4	835832,1
у %	100	100	100	100	100
в тому числі:					
охорона здоров'я	58453,9	61568,8	57150,1	71001,1	75503,4
у % до видатків Державного бюджету	11,87	12,17	10,92	10,44	9,03
духовний та фізичний розвиток	13639,6	13661,2	13857,7	16228,3	16897,8
у % до видатків Державного бюджету	2,77	2,70	2,65	2,39	2,02
освіта	101560,9	105538,7	100109,5	114193,5	129437,7
у % до видатків Державного бюджету	20,62	20,86	19,14	16,80	15,49

Джерело: складено автором на основі даних [2]

формації і розвитку знань, підвищенню ефективності функціонування соціально–економічних систем. Інформація, знання і навички – вирішальні чинники ефективного ринку праці, конкурентоспроможності та економічного розвитку [1, с. 12].

Загальноновизнано, що висококваліфіковані кадри є найбільш динамічним елементом виробничої системи: вони продукують нові ідеї, сприяють швидкому впровадженню в практику наукових відкриттів, тобто темпи науково–технічного про–

гресу багато в чому залежать саме від них. Одним з найважливіших стимулів розвитку освіти стало її трактування як виробника людського капіталу та фактора соціально–економічного зростання, підвищення рівня освіти працівників призводить до зростання їх заробітків і підвищувати шанси на працевлаштування (табл. 2).

За період 2012 – 2016 рр. присутня тенденція до зменшення кількості професійно–технічних закладів з 972 до 787 (на 19%), а підготовле–

Таблиця 2. Динаміка показників підготовки фахівців професійно–технічних та вищих навчальних закладів за 2012 – 2016 рр.

Професійно–технічні навчальні заклади					Вищі навчальні заклади							
					Кількість ВНЗ, од.		Кількість студентів у ВНЗ закладах, тис. осіб		Прийнято студентів, тис. осіб		Випущено фахівців, тис. осіб	
Роки	Кількість закладів, од.	Кількість учнів, тис. осіб	Прийнято учнів, тис. осіб	Підготовлено кваліфікованих робітників, тис. осіб	I – II рівнів акредитації	III – IV рівнів акредитації	I – II рівнів акредитації	III – IV рівнів акредитації	I – II рівнів акредитації	III – IV рівнів акредитації ¹	I – II рівнів акредитації	III – IV рівнів акредитації ²
2012	972	423,3	241,8	202,1	469	316	335,9	1770,3	96,7	331,2	89,8	505,4
2013	968	391,2	225,2	227,3	458	309	319,6	1673,3	90,9	337,4	88,7	471,7
2014	814	315,6	178,0	182,0	387	277	251,3	1438,0	69,5	291,6	79,1	405,4
2015	798	304,1	176,6	165,0	371	288	230,1	1375,2	63,2	259,9	73,4	374,0
2016	787 ³	285,8	157,9	152,8	370 ⁴	287	217,3 ⁴	1369,4	60,6 ⁴	253,2	68,0 ⁴	318,7
2013 / 2012, + / –	–4,0	–32,1	–16,6	25,2	–11,0	–7,0	–16,3	–97,0	–5,8	6,2	–1,1	–33,7
2013 / 2012, у %	–0,4	–7,6	–6,9	12,5	–2,3	–2,2	–4,9	–5,5	–6,0	1,9	–1,2	–6,7
2014 / 2013, + / –	–154,0	–75,6	–47,2	–45,3	–71,0	–32,0	–68,3	–235,3	–21,4	–45,8	–9,6	–66,3
2014 / 2013, у %	–15,9	–19,3	–21,0	–19,9	–15,5	–10,4	–21,4	–14,1	–23,5	–13,6	–10,8	–14,1
2015 / 2014, + / –	–16,0	–11,5	–1,4	–17,0	–16,0	11,0	–21,2	–62,8	–6,3	–31,7	–5,7	–31,4
2015 / 2014, у %	–2,0	–3,6	–0,8	–9,3	–4,1	4,0	–8,4	–4,4	–9,1	–10,9	–7,2	–7,7
2016 / 2015, + / –	–11,0	–18,3	–18,7	–12,2	–1,0	–1,0	–12,8	–5,8	–2,6	–6,7	–5,4	–55,3
2016 / 2015, у %	–1,4	–6,0	–10,6	–7,4	–0,3	–0,3	–5,5	–0,4	–4,1	–2,6	–7,3	–14,8

¹ Прийнято осіб на початковий цикл навчання (без тих, що прийняті для продовження навчання з метою здобуття більш високого освітньо–кваліфікаційного рівня).

² Випущено фахівців (без тих, що закінчили відповідний цикл навчання, зокрема бакалаврат, та продовжують навчання з метою здобуття більш високого освітньо–кваліфікаційного рівня).

³ Крім 783 закладів Міністерства освіти і науки України, враховано 4 заклади інших міністерств (відомств).

⁴ З 2016/17 навчального року – коледжі, технікуми, училища.

Джерело: складено автором на основі даних [2]

ІННОВАЦІЙНО–ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

но та випущено робітників у 2016 році на 24,4% менше у порівнянні з 2012 роком.

За проаналізований період також зменшилася кількість вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації з 469 до 370 (на 21,1%) та випущених фахівців – з 89,8 тис. осіб до 68,0 тис. осіб (зменшення на 24,3%).

На нашу думку, для покращення притоку інвестицій в освіту України, слід здійснити наступні заходи:

- запровадити «активні» методи навчання: ділові та рольові ігри, більше часу приділяти ситуаційним вправам;
- сформувати систему впровадження наукових досліджень у навчальний процес;
- створити державні тренінгові компанії, що будуть приймати для проходження практики по найбільш проблемним сферам економіки України;
- запровадити обов'язкове стажування усіх науково–педагогічних працівників на підприємств, що стосуються їх сфери досліджень;
- сприяти формуванню «дистанційних занять» з провідними ВУЗами світу, через використання популярних інтернет–програм дистанційного спілкування в реальному часі.

Висновки

Підсумовуючи, слід наголосити, що людський капітал з року в рік лише набирає актуальності. Керівники підприємств вже не ігнорують його, а навпаки прагнуть максимально сконцентрувати свої зусилля на його розвиток. Що стосується державного рівня, то вітчизняна система освіти має хороший потенціал для інвестування, але його необхідно ще розкрити. Для цього слід відходити від «радянських стандартів викладання» і поєднати наукові досягнення, прогресивні технології та навчальний процес підготовки фахівців в Україні. Подальших досліджень, потребує питання визначення місця корпоративної культури у розвитку людського капіталу на підприємстві.

Список використаних джерел

1. Ковальчук В. Інвестування в людський капітал як фактор інноваційного розвитку економіки України / В. Ковальчук, А. Шахно // Соціально–економічні проблеми і держава. – 2016. – Вип. 2 (15). – С. 33–40.
2. Державна служба статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

3. Кубатко О. В. Інвестування в людський капітал як фактор зростання конкурентоспроможності підприємства / О. В. Кубатко, Ж. С. Пронікова // Mechanism of Economic Regulation. – 2013. – № 3. – С. 92–99. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mre_2013_3_11

4. Гізело О. І. Інвестиції в людський капітал як умова соціального розвитку України / О. І. Гізело // Ринок праці та зайнятість населення. – 2015. – № 1. – С. 11–14.

References

1. Kovalchuk V., Shaxno A. (2016) Investuvannya v lyudskiy kapital yak faktor innovacijnogo rozvytku ekonomiky Ukrayiny [Investing in human capital as a factor in the innovative development of the Ukrainian economy] Socialno–ekonomichni problemy i derzhava. Vy'p. 2 (15). [in Ukraine]
2. Derzhavna sluzhba statystyky' Ukrayiny. [State Statistics Service of Ukraine]. Elektronnyj resurs. [in Ukraine]
3. Kubatko O. V. Pronikova Zh.S. (2013) Investuvannya v lyudskiy kapital yak faktor zrostannya konkurentospromozhnosti pidpryyemstva [Investuvannya in human capital as a factor of growth of enterprise competitiveness] Mechanism of Economic Regulation [in Ukraine]
4. Gizelo O.I. (2015) Investyciyi v lyudskiy kapital yak umova socialnogo rozvytku Ukrayiny [Investments in human capital as a condition of Ukraine's social development] Rynok praci ta zajnyatist naselennya [in Ukraine]

Дані про автора

Дюк Оксана Михайлівна,

здобувач, Івано–Франківський національний технічний університет нафти і газу
e-mail: aspir@nung.edu.ua

Данные об авторе

Дюк Оксана Михайловна,

соискатель, Ивано–Франковский национальный технический университет нефти и газа
e-mail: aspir@nung.edu.ua

Data about the author

Diuk Oksana,

applicant of the Department of Management and Administration, Ivano–Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
e-mail: aspir@nung.edu.ua

Роль інноваційної складової системи стратегічного управління підприємством туристичного бізнесу

Предмет дослідження – особливості інноваційної складової системи, яка її роль в управлінні туристичними підприємствами.

Метою написання **статті** є дослідження ролі інноваційної системи у стратегічному управлінні туристичними підприємствами та показати важливість інноваційних підходів у формуванні і просуванні пропонованих послуг галузі.

Методологія проведення роботи – важливим фактором, що істотно впливає на розвиток туристичних підприємств є посилення інноваційних тенденцій в сучасній економіці. В умовах інтеграції економіки України у світовий економічний простір, посилення конкуренції, скорочення життєвого циклу товарів і послуг, розвитку нових технологій та зростання нестабільності зовнішнього середовища особливої актуальності набуває забезпечення сталого економічного розвитку підприємств у довгостроковій перспективі. Підприємства, які формують стратегічну поведінку на основі інноваційного підходу, що передбачає освоєння нових технологій, випуск нових товарів і послуг, використання ефективніших систем управління всіма сферами їх діяльності, мають можливість зберегти високі темпи розвитку, скоротити рівень витрат, отримати високі показники прибутку та завоювати лідерські позиції на світовому ринку.

Результати роботи – розглянуто роль інноваційної складової системи стратегічного управління підприємством туристичного бізнесу, а також досліджено його вплив на формування інноваційного потенціалу вітчизняних підприємств. Розглянуто Інформаційні технології, комп'ютеризовані системи і високі виробничі технології, як базові системи інноваційної економіки. Дослідження та моніторинг потреб ринку, необхідність постійного і оперативного оновлення продукції, комплексна гнучка автоматизація з широким застосуванням інформаційних технологій і комп'ютеризованих систем. Обґрунтовано поняття інноваційної інфраструктури, яка є базовою складовою, фундаментом інноваційної економіки.

Висновки – інформаційно–технологічна революція сприяла формуванню інноваційного середовища, яке вимагає не тільки взаємодії дослідних центрів, інститутів вищої освіти, передових технологічних компаній, мережі постачальників товарів, а й суттєвої трансформації в сфері послуг туризму, який все більше потребує венчурних інвестицій для здійснення інновацій. Тому, при формуванні системи стратегічного розвитку підприємства, яке надає туристичні послуги, про неї можна говорити, як про ефективну тільки в тому випадку, якщо в її основі лежать інноваційні підходи до формування і просування пропонованих послуг.

Ключові слова: інноваційна економіка; стратегічне управління; туристичний бізнес; інжинірингові технології; інноваційна інфраструктура.

ГЛАДИНЕЦЬ Н.І.

Роль инновационной составляющей системы стратегического управления предприятием туристического бизнеса

Предмет исследования – особенности инновационной составляющей системы, ее роль в управлении туристическими предприятиями.

Целью написания **статьи** является исследование роли инновационной системы в стратегическом управлении туристическими предприятиями и показать важность инновационных подходов в формировании и продвижении предлагаемых услуг отрасли.

Методология проведения работы – важным фактором, существенно влияющим на развитие туристических предприятий является усиление инновационных тенденций в современной экономике. В условиях интеграции экономики Украины в мировое экономическое пространство, усиление конку-

ренции, сокращение жизненного цикла товаров и услуг, развития новых технологий и рост нестабильности внешней среды особую актуальность приобретает обеспечение устойчивого экономического развития предприятий в долгосрочной перспективе. Предприятия, которые формируют стратегическое поведение на основе инновационного подхода, предусматривающего освоение новых технологий, выпуск новых товаров и услуг, использование эффективных систем управления всеми сферами их деятельности, имеют возможность сохранить высокие темпы развития, сократить уровень затрат, получить высокие показатели прибыли и завоевать лидерские позиции на мировом рынке.

Результаты работы – рассмотрена роль инновационной составляющей системы стратегического управления предприятием туристического бизнеса, а также исследованы его влияние на формирование инновационного потенциала отечественных предприятий. Рассмотрены Информационные технологии, компьютеризированные системы и высокие производственные технологии, как базовые системы инновационной экономики. Исследования и мониторинг потребностей рынка, необходимость постоянного и оперативного обновления продукции, комплексная гибкая автоматизация с широким применением информационных технологий и компьютеризированных систем. Обосновано понятие инновационной инфраструктуры, которая является базовой составляющей, фундаментом инновационной экономики.

Выводы – информационно–технологическая революция способствовала формированию инновационной среды, которая требует не только взаимодействия исследовательских центров, институтов высшего образования, передовых технологических компаний, сети поставщиков товаров, но и существенной трансформации в сфере услуг туризма, который все больше нуждается в венчурных инвестициях для осуществления инноваций. Поэтому, при формировании системы стратегического развития предприятия, предоставляющего туристические услуги, о ней можно говорить, как об эффективной только в том случае, если в ее основе лежат инновационные подходы к формированию и продвижению предлагаемых услуг.

Ключевые слова: инновационная экономика; стратегическое управление; туристический бизнес; инжиниринговые технологии; инновационная инфраструктура.

GLADYNETS N.I.

The role of the innovative complex system of strategic management by business enterprise of tourist business

The subject of the research is the features of the innovative component of the system, its role in the management of tourist enterprises.

The purpose of the article is to study the role of the innovation system in the strategic management of tourism enterprises and to show the importance of innovative approaches in the formation and promotion of the proposed services of the industry.

Methodology of work – an important factor that significantly influences the development of tourism enterprises is the strengthening of innovative trends in the modern economy. In the conditions of integration of the Ukrainian economy into the world economic space, increasing competition, reducing the life cycle of goods and services, developing new technologies and increasing instability of the external environment, ensuring sustainable economic development of enterprises in the long term is of particular importance. Enterprises that form strategic behavior based on an innovative approach that involves the development of new technologies, the release of new products and services, the use of effective management systems in all areas of their activities, have the opportunity to maintain high rates of development, reduce costs, get high profits and win leadership positions on the world market.

The results of the work – the role of the innovative component of the strategic management system of the tourist business enterprise was examined, as well as its influence on the formation of the innovative potential of domestic enterprises. Information technologies, computerized systems and high production technologies, as basic systems of innovation economy, are considered. Research and monitoring of market needs, the need for continuous and prompt product updates, comprehensive flexible automation with the extensive use of information technology and computerized systems. The

concept of innovative infrastructure is substantiated, which is the basic component, the foundation of the innovative economy.

Conclusions – *the information and technological revolution contributed to the formation of an innovative environment that requires not only the interaction of research centers, higher education institutions, advanced technology companies, the network of suppliers of goods, but also a significant transformation in the sphere of tourism services, which increasingly needs venture investments for innovation. Therefore, when forming a system of strategic development of an enterprise that provides tourist services, it can be said about it as effective only if it is based on innovative approaches to the formation and promotion of the services offered.*

Keywords: *innovative economy; strategic management; travel business; engineering technologies; innovative infrastructure.*

Постановка проблеми. Дослідити роль інноваційної системи у стратегічному управлінні туристичним підприємствами, показати специфіку інноваційної діяльності в умовах сучасного етапу розвитку туристичного бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам активізації інноваційної діяльності як способу стабілізації та розвитку економіки в умовах нестабільного ринкового середовища присвячено роботи таких вітчизняних та зарубіжних економістів, як Ю. Бажал, А. Галушко, В. Геєць, В. Калишенко, Н. Краснокутська, А. Кузнецова, В. Мединський, С. Онишко, О. Пампура, А.Прігожин, В. Сич, Р. Фатхудінов, Л. Федулова, Х. Фрідман, Л. Шаршуква та інші. Проте в цих працях не достатньо уваги присвячено формуванню інноваційної стратегії як невід'ємного елементу системи стратегічного управління на українських підприємствах в умовах невизначеності їхнього стану та зміни факторів ринку. Орієнтація на інноваційний розвиток повинна бути закладена в загальній стратегії підприємства та відобразитися в його головних і робочих цілях. Дослідженню різних аспектів стратегічного управління в останні роки присвячені праці зарубіжних та вітчизняних економістів І. Ансоффа, І. Бланка, В. Василенка, О. Віханського, В. Герасимчука, І. Ігнатієвої, М. Мартиненка, Д. Кліланда, М. Портера, А. Стрікланда, А. Томпсона, Т. Ткаченка, З. Шершньової. Увага яких зосереджена на проблемах розвитку інноваційної, маркетингової та корпоративної стратегії управління підприємствами. Водночас недостатньо досліджено проблеми формування системи стратегічного управління інноваційною діяльністю підприємств з метою забезпечення стійкості та формування інноваційного потенціалу українських підприємств.

Метою написання **статті** є дослідження ролі інноваційної системи у стратегічному управлінні

туристичним підприємствами та показати важливість інноваційних підходів у формуванні і просуванні пропонованих послуг галузі.

Виклад основного матеріалу. У рішенні задач забезпечення динамічно стійкого розвитку економіки першочергова роль належить інноваціям, інноваційній діяльності, здатним забезпечити безперервне оновлення технічної та технологічної бази виробництва, освоєння і випуск нової конкурентоспроможної продукції, ефективного проникнення на світові ринки товарів і послуг. Це вимагає реформування всіх сфер суспільного життя, і, перш за все, економіки.

Інноваційна економіка – економіка заснована на знаннях, інноваціях, на доброзичливому сприйнятті нових ідей, нових машин, систем і технологій, на готовності їх практичної реалізації в різних сферах людської діяльності. Вона виділяє особливу роль знань і інновацій перш за все, знань наукових. В інноваційній економіці під впливом наукових і технологічних знань традиційні сфери матеріального виробництва трансформуються і радикально змінюють свою технологічну основу, бо виробництво, що не спирається на нові знання та інновації, в інноваційній економіці виявляється нежиттєздатним.

Інформаційні технології, комп'ютеризовані системи і високі виробничі технології є базовими системами інноваційної економіки. Вони в своєму розвитку радикально трансформують всі засоби отримання, обробки, передачі та виробництва інформації, радикально технологізуються в інтелектуальну діяльність (наприклад, автоматизація проектування і технологічної підготовки виробництва, автоматизований контроль за ходом виробництва, автоматизація ведення фінансово-бухгалтерської звітності і організаційно-розпорядчої діяльності, багатомовний автоматизо-

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

ваний переклад, діагностика та розпізнавання образів і т.д.).

Економіка суспільства є інноваційною, якщо в суспільстві:

- будь-який індивідуум, група осіб, підприємств в будь-якій точці країни і в будь-який час можуть отримати на основі автоматизованого доступу і систем телекомунікацій будь-яку необхідну інформацію про нові або відомі знання, інноваціях (нові технології, матеріалах, машинах, організації та управління виробництвом і т. д.), інноваційної діяльності, інноваційних процесах;

- виробляються, формуються і доступні будь-якому індивідууму, групі осіб і організаціям сучасні інформаційні технології і комп'ютеризовані системи, що забезпечують виконання попереднього пункту;

- є розвинені інфраструктури, що забезпечують створення національних інформаційних ресурсів в обсязі, необхідному для підтримки постійно швидкі науково-технічного прогресу та інноваційного розвитку, і суспільство в змозі виробляти всю необхідну багатопланову інформацію для забезпечення свого динамічно стійкого соціально-економічного розвитку і, перш за все, наукову інформацію;

- відбувається процес прискореної автоматизації і комп'ютеризації всіх галузей виробництва і управління; здійснюються радикальні зміни соціальних структур, наслідком яких виявляються розширення і активізація інноваційної діяльності в різних сферах діяльності людини;

- доброзичливо сприймають нові ідеї, знання і технології, готові до створення та запровадження в широку практику інновацій різного функціонального призначення;

- є розвинені інноваційні інфраструктури, здатні оперативні і гнучко реалізувати необхідні в даний момент часу інновації, засновані на високих виробничих технологіях, і розвернути інноваційну діяльність;

- є чітко налагоджена гнучка система випереджаючої підготовки і перепідготовки фахівців в області інноватики та інноваційної діяльності, ефективно реалізують комплексні проекти відновлення і розвитку вітчизняних виробництв і територій.

Науково-технічний прогрес доцільно розділити умовно на дві головні взаємопов'язані і взаємодоповнюючі складові – складову науково-технічних досягнень і складову виробничо-технічних досягнень.

У першому випадку результатами науково-технічного прогресу є наукові досягнення – нові знання, нові науково-технічні ідеї, відкриття та винаходи, нові технології, засновані на принципово нових фізико-хіміко-біологічних принципах.

У другому випадку результатами науково-технічного прогресу є виробничо-технічні досягнення – інновації, створення яких передбачає:

- професійно цілеспрямований розвиток і доведення результатів науково-технічних досягнень до створення нових технологій, нових систем, машин, устаткування, нових методів організації та планування виробництва і т. д. ;

- практичну реалізацію створених результатів виробничо-технічних досягнень споживачеві або через ринок, або через механізм «замовлення – виконання»;

- забезпечення ефективного використання та експлуатації створеного інноваційного продукту;

- дослідження і отримання нових науково-технічних досягнень (якщо такі відсутні) необхідних для створення і реалізації затребуваних ринком; або замовником інновацій (будемо називати, їх інноваційно спрямованими науково-технічними досягненнями).

Таким чином, під інноваційною діяльністю слід розуміти діяльність колективу людей, спрямовану на реалізацію в громадській практиці «під ключ» виробництво технічних досягнень – інновацій, застосування існуючих прогресивних технологій, систем „машин і устаткування на базі використання і впровадження науково-технічних досягнень вітчизняної і світової науки і техніки. Вона повинна: забезпечити усунення розриву між наявним об'ємом і рівнем вже отриманих і перевірених науково-технічних досягнень та їх застосуванням, що розвиваються на (створюваних) підприємствах.

Звідси випливає, що насичення інноваційної активності – найважливіша умова формування ефективної інноваційної економіки.

Ефективність інноваційної діяльності багато в чому визначається інноваційною інфраструктурою. Тому, інноваційна інфраструктура – є базовою складовою інноваційної економіки, інноваційного потенціалу суспільства.

Що ж являє собою інноваційна інфраструктура, чому вона є базовою складовою, фундаментом інноваційної економіки? ,

Інноваційна інфраструктура є основним інструментарієм, і механізмом інноваційної еко-

номіки вона, як «Архімедові важелі точка опори», здатна підняти економіку країни на дуже високий рівень. Виходячи з такого розуміння, ми бачимо інноваційну інфраструктуру як сукупність взаємопов'язаних, взаємодоповнюючих виробничо–технічних систем, організацій, фірм та відповідних організаційно управлінських систем, необхідних і достатніх для ефективного здійснення інноваційної діяльності та реалізації інновацій.

Інноваційна інфраструктура зумовлює темпи (швидкість) розвитку економіки країни і зростання добробуту її населення. Досвід розвинених країн світу підтверджує, що в умовах глобальної конкуренції на світовому ринку неминуче виграє той, хто має розвинену інфраструктуру створення і реалізації інновацій, хто володіє найбільш ефективним механізмом інноваційної діяльності. Тому для ефективного функціонування інноваційної економіки країни інноваційна інфраструктура повинна бути функціонально повною.

Це означає, що вона повинна володіти набором таких властивостей, які повинні сприяти повною мірою реалізації інжинірингових технологій по створенню і реалізації інновацій в масштабах регіонів і країни в цілому. На наше глибоке переконання, згадана сукупність повинна містити набір наступних властивостей:

- розподілення по всіх регіонах у вигляді інноваційно–технологічних центрів або інжинірингових фірм, які на місцях можуть вирішувати завдання функціонально повного інноваційного циклу зі задачею об'єкта інноваційної діяльності «під ключ»;
- універсальність, яка дозволяє конкурувати забезпечити реалізацію інноваційного проекту «під ключ» в будь–якій області виробничого або обслуговуючого секторів економіки;
- професіоналізм, який базується на сумлінному і якісному обслуговуванні замовника або споживача;
- конструктивність, яка забезпечується орієнтацією на кінцевий результат. Розвиток інноваційного проекту має супроводжуватися безперервним аналізом кінцевих результатів. Наявність достовірної інформації по досягається кінцевими результатами дозволяє виробити конструктивні пріоритети безпосередньо в процесі розвитку інноваційної діяльності і тим самим забезпечити замкнуту систему управління інноваціями за схемою: інновації – інвестиції – моніторинг кінцевих результатів – інвестиції і т.п.;

- високий рівень науково–технічного потенціалу;
- кадрова забезпеченість, в першу чергу, керівниками інноваційних проектів і можливість постійного самовдосконалення персоналу інноваційної інфраструктури;

- фінансова забезпеченість;
- високий рівень інструментальних засобів, що прискорюють отримання кінцевого результату;
- гнучкість, що забезпечує пристосування інноваційної інфраструктури до змін вимог ринку і зовнішньої кон'юнктури.

Ядром інноваційної інфраструктури, найбільш адекватним механізмом реалізації науково–технічних нововведень – інновацій, є інфраструктура інноваційних інжинірингових центрів (фірм, підприємств), які повинні акумулювати найкращі вітчизняні та зарубіжні знання та технології і виступати для замовника системним інтегратором і гарантом успішної реалізації інноваційного проекту і забезпечити охоплення повного інноваційного циклу: від вивчення кон'юнктури ринку кінцевої інноваційної продукції, техніко–економічного обґрунтування інноваційного проекту і його розробки до комплексної поставки устаткування, його системної інтеграції, здачі «під ключ» з кадровим забезпеченням і подальшим сервісним обслуговуванням.

Дослідження та моніторинг потреб ринку, необхідність постійного і оперативного оновлення продукції, що випускається інноваційної продукції вимагають надання першорядного значення в інноваційній економіці впровадженню гнучкої автоматизації. Комплексна гнучка автоматизація з широким застосуванням інформаційних технологій і комп'ютеризованих систем є серцевиною інноваційної економіки. Тому в фундамент всіх структурних перетворень економіки регіону, в основу регіональної інноваційної інфраструктури повинні бути покладені автоматизовані високі технології і комп'ютеризовані системи з наскрізним «безпаперових» циклом: «проектування – виробництво – контроль – реалізація».

Звідси випливає, що найважливішою регіональною проблемою формування і розвитку інноваційної економіки є вирішення науково–методичних і організаційно–технологічних питань, пов'язаних з розробкою, створенням і освоєнням автоматизованих інтегрованих проектно–виробничих систем, що здійснюють в автоматизованому режимі наскрізної «безпаперовий» цикл і об'єднують в одній системі інноваційно спрямовані науково–дослід–

ІННОВАЦІЙНО–ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

ні, дослідно–конструкторські роботи, процеси технологічної підготовки і планування виробництва, спрямовані, в кінцевому підсумку, на створення інноваційної продукції. Більш того, в таких системах повинні бути автоматизовані в наскрізний ланцюг три основних етапи, характерних для створення нової наукомісткої системи:

- проектування інновацій;
- виготовлення та комплектація дослідного зразка нової наукомісткої системи;
- запуско–налагоджувальні роботи і випробування нової наукомісткої системи (в нашому випадку послуги).

Висновки

В останні десятиліття інформаційно–технологічна революція сприяла формуванню інноваційного середовища, де наукові відкриття і їх практичні застосування взаємодіяли і випробовувалися в періодичному процесі проб, помилок і навчання на практиці. Це середовище вимагає, не тільки взаємодії дослідних центрів, інститутів вищої освіти, передових технологічних компаній, мережі постачальників товарів, а й суттєвої трансформації в сфері послуг. У тому числі і в туристичному бізнесі, який все більше потребує венчурних інвестицій для здійснення інновацій. Тому, при формуванні стратегії розвитку підприємства, який надає туристичні послуги, про неї можна говорити як про ефективну тільки в тому випадку, якщо в її основі лежать інноваційні підходи до формування і просування пропонованих послуг.

Список використаних джерел

1. Інноваційна активність промислових підприємств України: Експрес–доповідь голови Державного комітету статистики України від 08.02.2006р. – №27.

2. Мартюшева Л.С., Калишенко В.О. Інноваційний потенціал підприємства як об'єкт економічного дослідження // Фінанси України – 2002. – № 10. – С. 61–66.

3. Мартиненко М.М., Ігнат'єва І.А. Стратегічний менеджмент: Підручник. – К.: Каравела, 2006. – 320 с.

References

1. Innovatsiyna aktivnist' promislovix pidpriemstv Ukrainy: Ekspres –dopovid' golovi Derzhavnogo komitety statistiky Ukrainy vid 08/02/2006r.–№27

2. Matysheva L.S., Kalishenko V.O. Innovatsiyni potentsial pidpriemstva yak ob'iekt ekonomichnjgo doslidzhenny // Finansy Ukrainy – 2002.–№ 10.– P.61–66

3. Martinenko M.M. Ignatiev I.A. Strategichnyi menedjment: Pidruchnik.–K.: Karavela, 2006.–320 p.

Дані про автора

Гладинець Неля Іванівна,

Аспірат кафедри арт–менеджменту та івент–технологій, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Україна

e–mail: piirek@ukr.net

Данные об авторе

Гладинец Неля Ивановна,

аспірат кафедри арт–менеджмента и ивент–технологий, Национальная академия руководящих кадров культуры и искусств, Украина

e–mail: piirek@ukr.net

Data about the author

Gladynets Nelya,

aspirat and the Department of art management and event technologies, National Academy of Culture and Arts, Ukraine

e–mail: piirek@ukr.net

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 338.48

DOI: 10.5281/zenodo.1689917
ЛЕВИЦЬКА І.В.

Стратегія ефективного використання і розвитку економічного потенціалу підприємств туристично-рекреаційної сфери

Предмет дослідження – сукупність організаційно-економічних відносин, що виникають в процесі використання економічного потенціалу підприємств туристично-рекреаційної сфери.

Метою написання **статті** є розробка науково-методичних і практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності використання економічного потенціалу підприємств туристично-рекреаційної сфери.

Методологія проведення роботи – системно-структурного та порівняльного аналізів (для формування механізму ефективного функціонування економічного потенціалу підприємств); монографічного (при вивченні проблем функціонування економічного потенціалу підприємств); економічного аналізу (при здійсненні оцінки стану і динаміки економічного потенціалу підприємств); моделювання і прогнозування (в процесі дослідження динаміки розвитку економічного потенціалу підприємств туристично-рекреаційної сфери).

Результати роботи – запропонована модифікована система нерівностей «золотого правила економіки», що дозволяє здійснювати регулювання рівня економічного потенціалу підприємств, що дозволяє підвищити його адаптацію в умовах зовнішнього середовища функціонування. Представлена стратегія і технологія розвитку економічного потенціалу підприємств туристично-рекреаційної сфери. Запропоновано систему методів та інструментів вирішення завдань підвищення ефективності використання і розвитку економічного потенціалу.

Висновки – система ефективного використання економічного потенціалу підприємств туристично-рекреаційної сфери дозволить визначити невикористовувані резерви, а також включає методи, інструменти і напрямки вирішення завдань стратегічного розвитку економічного потенціалу.

Ключові слова: економічний потенціал, туристично-рекреаційна сфера, модель стратегії розвитку, економічні ресурси, економічні результати.

Стратегия эффективного использования и развития экономического потенциала предприятий туристско-рекреационной сферы

Предмет исследования – совокупность организационно-экономических отношений, возникающих в процессе использования экономического потенциала предприятий туристско-рекреационной сферы.

Целью написания **статьи** является разработка научно-методических и практических рекомендаций по повышению эффективности использования экономического потенциала предприятий туристско-рекреационной сферы.

Методология проведения работы – системно-структурного и сравнительного анализов (для формирования механизма эффективного функционирования экономического потенциала предприятий); монографического (при изучении проблем функционирования экономического потенциала предприятий); экономического анализа (при оценке состояния и динамики экономического потенциала предприятий); моделирования и прогнозирования (в процессе исследования динамики развития экономического потенциала предприятий туристско-рекреационной сферы).

Результаты работы – предложена модифицированная система неравенств «золотого правила экономики», что позволяет осуществлять регулирование уровня экономического потенциала предприятий, позволяет повысить его адаптацию в условиях внешней среды функционирования. Представленная стратегия и технология развития экономического потенциала предприятий туристско-рекреационной сферы. Предложена система методов и инструментов решения задач повышения эффективности использования и развития экономического потенциала.

Выводы – система эффективного использования экономического потенциала предприятий туристско-рекреационной сферы позволит определить неиспользуемые резервы, а также включает методы, инструменты и направления решения задач стратегического развития экономического потенциала.

Ключевые слова: экономический потенциал, туристско-рекреационная сфера, модель стратегии развития, экономические ресурсы, экономические результаты.

LEVYTSKA I.V.

Strategy of effective use and development of economic potential of enterprises of tourism and recreation sphere

The subject of research – a set of organizational and economic relations that arise in the process of using the economic potential of tourism and recreation industry enterprises.

The purpose of the article is to develop scientific, methodological and practical recommendations for improving the efficiency of the use of economic potential of enterprises of tourism and recreation sphere.

Methodology of work – system-structural and comparative analysis (for forming the mechanism of effective functioning of economic potential of enterprises); monographic (in studying the problems of functioning of economic potential of enterprises); economic analysis (in carrying out an assessment of the state and dynamics of economic potential of enterprises); modeling and forecasting (in the process of studying the dynamics of economic potential development of enterprises of tourist and recreational sphere).

The results of the work – the proposed modified system of inequalities «golden rule of the economy», which allows to adjust the level of economic potential of enterprises, which allows to improve its adaptation in the environment of the functioning environment. The strategy and technology of development of economic potential of enterprises of tourism and recreation sphere are presented. A system of methods and tools for solving problems of increasing the efficiency of use and development of economic potential is proposed.

Conclusions – system of effective use of the economic potential of business tourism and recreation will identify unused reserves, and includes methods, tools and ways of solving problems of strategic economic potential.

Key words: economic potential, tourist and recreational sphere, model of development strategy, economic resources, economic results.

Постановка проблеми. В даний час туристсько-рекреаційна сфера діяльності є областю пріоритетного розвитку. Успішна реалізація потенціалу даної сфери, з урахуванням її мультиплікативного ефекту, здатна виявляти потужний позитивний вплив на економіку країни.

Наявність великої кількості різноманітних туристських і рекреаційних ресурсів, в тому числі природно-кліматичних та історико-культурних, створює сприятливу основу для розвитку даної сфери діяльності. Разом з тим, функціонування підприємств туристичної сфери в нинішніх умовах ускладнене низкою несприятливих чинників впливу, таких як: високий ступінь динаміки ринкового середовища, нестабільність політичної та економічної ситуації, недостатня інфраструктурна забезпеченість, посилення конкуренції, залежність від платоспроможного попиту. Сучасний економічний стан підприємств даної сфери характеризується слабкою ефективністю: гранично низькою рентабельністю господарської діяльності, а в окремих випадках збитковістю.

В основі функціонування підприємств лежить формування і використання їх економічного потенціалу. Якість цих процесів формує поточну та перспективну ефективність діяльності. Дана обставина обумовлює актуальність розробки та впровадження сучасних науково обґрунтованих методів формування і ефективного використання економічного потенціалу підприємств туристично-рекреаційної сфери, механізмів його розвитку, здійснювати вимірювання процесів оптимізації, а також вдосконалення методів економічного аналізу, що дозволяють виявляти і оцінити внутрішні резерви підвищення ефективності діяльності суб'єктів даної сфери.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Дослідженням питань ефективності діяльності і функціонування економічного потенціалу підприємств туристично-рекреаційної сфери займалися вітчизняні та зарубіжні вчені: М.М. Амірханов, С.І. Берлін, Т.І. Власов, В.В. Ковальов, А.А. Клейман, Г.Б. Клейнер, Л.І. Гонтаржевская, І.А. Гуніна, К.П. Давидов, Ю.А. Дорошенко, Ю.А. Макушева,

Р.В. Марушко, Г.С. Мерзликіна, М.А. Морозов, Г.Г. Надворна, М.С. Оборін, Е.О. Таппасханова, Т.І. Ткаченко, Л.М. Томаневич, Т.Г. Храмцова, Д.К. Шевченко, А.Д. Шеремет та ін.

Аналіз наукових праць показав, що питання підвищення ефективності діяльності підприємств туристично-рекреаційної сфери на основі оптимізації процесів формування та використання їх економічного потенціалу вимагають подальшого розвитку. Актуальність теми і недостатня ступінь її наукової розробленості визначили мету і завдання даного дослідження.

Метою статті є розробка науково-методичних і практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності використання економічного потенціалу підприємств туристично-рекреаційної сфери.

Виклад основного матеріалу. Результати всебічного аналізу економічного потенціалу підприємств туристично-рекреаційної сфери, які були проведені раніше, визначають необхідність переходу на принципово новий рівень управління процесами формування та використання економічного потенціалу, що забезпечує гарантовану ефективність їх функціонування. Туристично-рекреаційна сфера є стратегічною галуззю і від її ефективності залежить ефективність економіки в цілому.

Стратегія розвитку економічного потенціалу туристично-рекреаційної сфери являє собою систему методів, інструментів і напрямів вирішення завдань ефективного формування і використання економічного потенціалу підприємств, що забезпечує досягнення мети ефективності діяльності в довгостроковій перспективі.

Дана стратегія тісно взаємопов'язана з фінансово-інвестиційною стратегією, яка, на думку багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних вчених є базовою по відношенню до загальної стратегії розвитку [1, с. 149].

Необхідність стратегічного планування економічного потенціалу підприємств визначається багатьма причинами, основними з яких є:

- координуюча роль плану, проявляється в наявності добре деталізованих і взаємопов'язаних установок по оперативній та перспективній діяльності;

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- невизначеність майбутнього, встановлення найважливіших напрямків зміни економічного потенціалу;

- оптимізація економічних наслідків [2, с. 25].

Стратегії розвитку економічного потенціалу підприємств туристично–рекреаційної сфери при-таманна своя специфіка, в тому числі обумовлена особливостями функціонування підприємств даної сфери діяльності.

Методика такого стратегічного планування включає в себе організацію планування економічного потенціалу, побудовану на таких принципах:

- принцип повноти, який включає розробку стратегічних планів різних рівнів, таких, як: стратегічний, тактичний, оперативний;

- принцип обґрунтування має на увазі орієнтацію планування на реальні економічні умови і фактичний фінансово–економічний стан підприємства;

- принцип реальності визначає наявність лімітів економічних ресурсів, застосування норм і нормативів, а також сучасних методів обліку;

- принцип інтегрованості означає, що стратегічні плани всіх рівнів повинні бути взаємоузгоджені, крім того існує інтегральна оцінка виконання плану;

- принцип гнучкості відображає систему планування, яка містить механізми коригування, що враховують динамічність внутрішніх і зовнішніх умов;

- принцип економічності вимагає, щоб витрати на планування раціонально співвідносилися з очікуваними результатами [3, с. 81].

Необхідно враховувати, що стратегічний процес – це, перш за все система управління, яка потребує своєчасного і точного виконання певних правил і процедур. Налагодження механізму функціонування організації, її керованість в цілому дозволяє здійснювати регулятивність і системність складання бюджетів. Впровадження бюджетування несе для підприємства багато переваг:

- щомісячне планування бюджетів дає можливість отримати найбільш точні показники розмірів економічного потенціалу;

- в межах затверджених планів, можливо резервувати невикористаний економічний потенціал;

- бюджетне планування дозволяє здійснювати режим економії ресурсів [4, с. 37].

У стратегії має бути присутня цільова орієнтація діяльності підприємства. Короткостроковою метою українських підприємств є максимізація прибутку, а довгострокове планування нашо-

хується на серйозні труднощі, пов'язані з великою невизначеністю зовнішнього середовища.

Таким чином, найчастіше у вітчизняних організацій відсутня чітко сформульована місія, в зв'язку з чим відсутня і ясна цільова орієнтація в бюджеті, обмежена зниженням витрат. Для чіткої роботи менеджерів необхідні і чіткі економічні орієнтири, наприклад оптимізація економічного потенціалу. Цільові показники можуть бути задані як у вигляді певних значень, так і у вигляді інтервалу допустимих значень, що в умовах великої невизначеності виглядає краще. При цьому слід враховувати взаємозв'язок цільових економічних показників компанії з роботою кожного підрозділу.

Важливе місце в стратегії займає своєчасне визначення (ідентифікація) стратегічних подій, які можуть істотно вплинути на здатність досягти оптимізації економічного потенціалу. У зв'язку з цим необхідні цілеспрямовані дії по виявленню взаємодії основного показника – показника якісної оцінки економічного зростання з структурними елементами системи економічного потенціалу [5, с. 22].

Таким чином, основним завданням стратегії розвитку економічного потенціалу підприємств туристично–рекреаційної сфери є моделювання економічного потенціалу за допомогою показника якісної оцінки економічного зростання, тим самим створення економічних передумов адаптації туристично–рекреаційної діяльності до постійно мінливого бізнес–середовища.

Основною метою даної стратегії є оптимізація економічного потенціалу підприємств туристично–рекреаційної сфери і забезпечення на цій основі сталого фінансово–економічного розвитку. Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення завдань за такими напрямками:

1. Моделювання економічного потенціалу підприємств туристично–рекреаційної сфери і його адаптація до умов зовнішнього економічного середовища.

2. Забезпечення ефективної взаємодії зовнішнього і внутрішнього середовища.

3. Ідентифікація та зниження впливу ризиків на економічний потенціал підприємств туристично–рекреаційної сфери [6, с. 110].

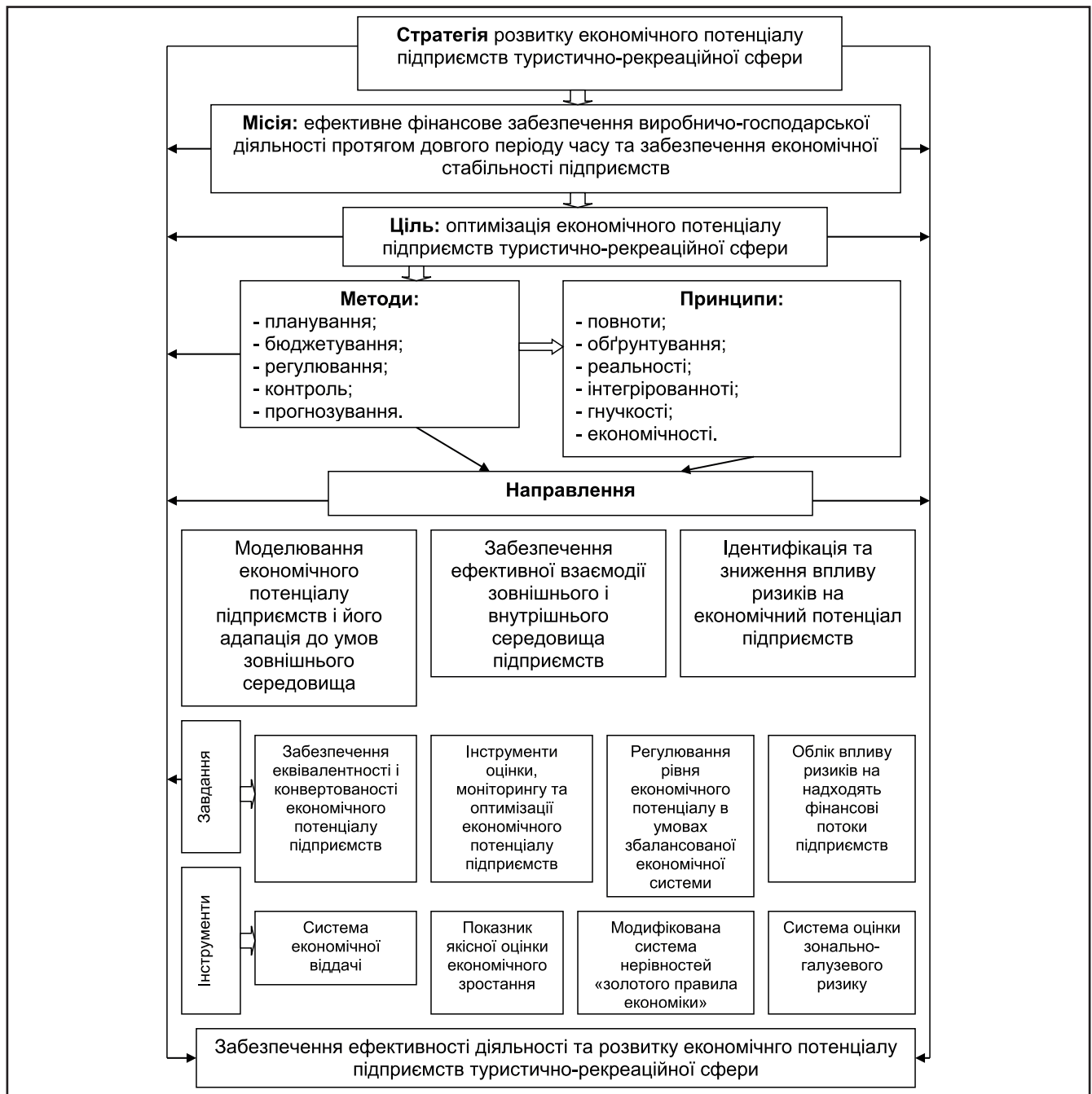
Відповідно до встановленої мети і завдань стратегія розвитку економічного потенціалу підприємств туристично–рекреаційної сфери розглядається як система:

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

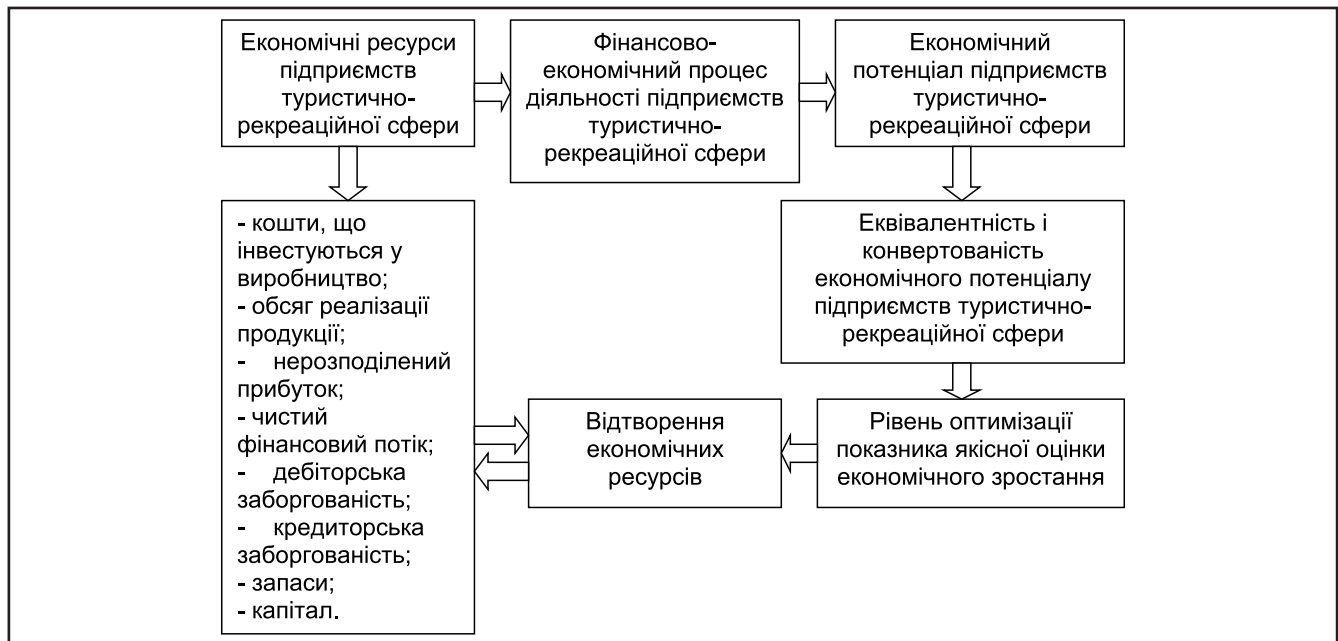
- 1) що забезпечує еквівалентність і конвертованість економічного потенціалу;
  - 2) інструментів оцінки, моніторингу та оптимізації економічного потенціалу;
  - 3) регулювання рівня економічного потенціалу в умовах збалансованої економічної системи;
  - 4) оцінки впливу зонально-галузевого ризику на економічні потоки підприємств.
- Модель стратегії розвитку економічного потенціалу підприємств туристично-рекреаційної сфери представлена на рис. 1.

Реалізація підприємствами будь-яких стратегічних, тактичних і оперативних рішень нерозривно пов'язана з діючою системою управління економічним потенціалом в умовах ринкової економіки, оскільки в системі ринкових відносин будь-яка економічна дія обумовлена формуванням системи максимальної економічної ефективності.

У складі стратегії розвитку економічного потенціалу підприємств туристично-рекреаційної сфери виділяють найбільш проблемні відносини, що складаються в кредитній, інвестиційній полі-

Рисунок 1. Модель стратегії розвитку економічного потенціалу підприємств туристично-рекреаційної сфери

Рисунок 2. Склад і взаємозв'язок об'єктів управління економічним потенціалом підприємств туристично-рекреаційної сфери

тиці [7, с. 185]. Оскільки дане дослідження розраховане на довгострокову перспективу функціонування економічного потенціалу підприємств туристично-рекреаційної сфери, оцінка структурних елементів даної системи буде основою для побудови стратегії.

До об'єктів управління економічним потенціалом відносяться економічні ресурси, джерела їх формування та система економічних взаємин, яка передбачає наявність області ефективної взаємодії показників ефективності формування та використання економічних ресурсів (ліквідності) і показників ефективності економічних результатів підприємств (рентабельності), що відображено на рис. 2.

Згідно представленої на рис. 2 структурно-логічної схеми послідовної трансформації економічних ресурсів в економічний потенціал підприємств стратегія відповідно повинна охоплювати такі напрямки, як політика управління економічними ресурсами (активами, пасивами), економічними результатами – у вигляді економічного потенціалу при його трансформації в показник якісної оцінки економічного зростання.

Представлений вище підхід дозволяє обґрунтувати доцільність виділення структурних блоків стратегії. Для цього необхідно представити сукупність інструментів, що забезпечують економічну стабільність і ефективне функціонування потенціалу (рис. 3) [8, с. 36].

Система позначених інструментів і важелів забезпечує формування механізму функціонування економічного потенціалу підприємств. Ефективне функціонування даного механізму пов'язане з цільовою установкою функціонування самої системи і тому злагодженість його дії повинна визначити стратегічний пріоритет даної системи [9, с. 351]. Цільовою установкою є оптимізація економічного потенціалу, що забезпечує стабільну політику економічного зростання, отже, механізм функціонування економічного потенціалу підприємств туристично-рекреаційної сфери можна представити таким чином (рис. 4).

Оцінка ступеня досягнення стратегічних завдань підприємств туристично-рекреаційної сфери здійснюється через зведені інтеграційні показники, для розрахунку яких застосовується система приватних показників з різних підсистем управління, які нами були визначені в ході оцінки стану і динаміки економічного потенціалу досліджуваних підприємств туристично-рекреаційної сфери як тенденції розвитку.

Процес розвитку економічного потенціалу підприємств туристично-рекреаційної сфери може бути представлений як процес ефективного управління формуванням та використанням економічного потенціалу підприємств, що забезпечує перспективу подальшого стабільного економічного розвитку [10, с. 97]. Цей процес організовується виходячи з вимог і тенденцій змін

Рисунок 3. Склад і взаємодія основних економічних інструментів системи функціонування економічного потенціалу підприємств туристично-рекреаційної сфери

Рисунок 4. Механізм ефективного функціонування економічного потенціалу підприємств туристично-рекреаційної сфери

факторів зовнішнього і внутрішнього середовища підприємств. Його виконання вимагає чіткого уявлення про реальні можливості підприємства, вміння правильно оцінити їхню сукупну величину, ступінь використання та напрямки розвитку.

Висновки

Отже, динамічний розвиток туристично-рекреаційної сфери має велике значення для економі-

ки держави. Різноманіття природно-кліматичних та історико-культурних ресурсів створює сприятливу основу для розвитку даної сфери в Україні. Поряд з цим сучасний стан і тенденції розвитку підприємств туризму і рекреації свідчать про недостатнє використання економічного потенціалу туристично-рекреаційної сфери. Отримання адекватної віддачі її функціонування можливе за умови вирішення завдань ефективного вико-

ристання економічного потенціалу суб'єктів туризму і рекреації.

Таким чином в результаті проведеного аналізу та дослідження запропонована модифікована система нерівностей «золотого правила економіки», що дозволяє здійснювати регулювання рівня економічного потенціалу підприємств, що в свою чергу дозволяє підвищити його адаптацію в умовах зовнішнього середовища функціонування. Представлена стратегія і технологія розвитку економічного потенціалу підприємств туристично-рекреаційної сфери. Запропоновано систему методів та інструментів вирішення завдань підвищення ефективності використання і розвитку економічного потенціалу. Дана запропонована система ефективного використання економічного потенціалу підприємств туристично-рекреаційної сфери дозволить визначити невикористовувані резерви, а також включає методи, інструменти і напрямки вирішення завдань стратегічного розвитку економічного потенціалу.

Список використаних джерел

1. Амирханов М.М. Теоретические и методические аспекты оценки туристско-рекреационного потенциала регионов с рекреационной специализацией / М.М. Амирханов, А.С. Аракелов // Современная научная мысль. Научный журнал НИИ истории, экономики и права. – 2013. – № 2. – С. 147–154.
2. Берлин С.И. Концепция повышения эффективности деятельности предприятий туристического комплекса / С.И. Берлин // Научный вестник Южного института менеджмента. – 2015. – № 1. – С. 22–28.
3. Власова Т.И. Туристская деятельность: организация, экономика, политика: монография / Т.И. Власова, И.Ф. Игнатъева. – СПб.: Издательства Д.А.Р.К. – 2014. – 159 с.
4. Клейман А.А. Стратегия развития туристского бизнеса в условиях экономической нестабильности / А.А. Клейман, О.А. Бабанчикова // Курортно-рекреационный комплекс в системе регионального развития: инновационные подходы. – 2015. – Т.1. – № 1. – С. 35–39.
5. Клейнер Г.Б. Стратегия системной модернизации отечественных предприятий / Г.Б. Клейнер // Управленческие науки. – 2015. – № 1. – С. 18–29.
6. Морозов М.А. Формирование системы показателей для оценки эффективности деятельности регионов в сфере туризма / М.А. Морозов, Н.С. Морозова // Sochi Journal of Economy. – 2015. – № 2 (35). – С. 105–115.

7. Надворная Г.Г. Методические особенности оценки экономического потенциала предприятия / В.И. Перебийнос, Г.Г. Надворная // Финансовая архитектура в системе рыночных трансформаций: монография / под ред. С.В. Климчук. – Симферополь: «ЧП Н. Гук». – 2014. – С. 181–189.

8. Надворная Г.Г. Система показателей эффективности экономического потенциала предприятий туристско-рекреационной сферы / Г.Г. Надворная // Вестник национальной академии туризма. – 2016. – № 4(40). – С. 34–38.

9. Оборин М.С. Формирование стратегического механизма долгосрочного устойчивого развития территориального рынка санаторно-курортных услуг / М.С. Оборин // Экономика и предпринимательство. – 2015. – № 12–1 (65–1). – С. 346–353.

10. Таппасханова Е.О. Инновационные подходы в развитии туризма в регионе / Е.О. Таппасханова, З.А. Мустафаева, Р.М. Дигидов // Инновационное развитие экономики. – 2016. – № 1 (31). – С.95 – 100.

References

1. Amyrkhanov M.M. Teoreticheskiye y metodicheskiye aspekty otsenky turystsko-rekreatsyonnoho potentsyala rehionov s rekreatsyonnoi spetsyalyzatsyei / M.M. Amyrkhanov, A.S. Arakelov // Sovremennaiia nauchnaia mysl. Nauchnyi zhurnal NYY ystoryi, ekonomyyu y prava. – 2013. – № 2. – P. 147–154.
2. Berlyn S.Y. Kontseptsyia povysheniya efektyvnosti deiatelnosti predpriyatiy turystycheskoho kompleksa / S.Y. Berlyn // Nauchnyi vestnyk Yuzhnoho ynstytuta menedzhmenta. – 2015. – № 1. – P. 22–28.
3. Vlasova T.Y. Turystskaia deiatelnost: orhanyzatsyia, ekonomyka, polytyka: monohrfyia / T.Y. Vlasova, Y.F. Yhnateva. – SPb.: Yzdatelstva D.A.R.K. – 2014. – 159 p.
4. Kleiman A.A. Stratehiya razvytiya turystskoho byznesa v uslovyakh ekonomycheskoi nestabylnosti / A.A. Kleiman, O.A. Babanchykova // Kurortno-rekreatsyonnyi kompleks v systeme rehionalnoho razvytiya: ynnovatsyonnye podkhody. – 2015. – T.1. – № 1. – P. 35–39.
5. Kleiner H.B. Stratehiya systemnoi modernyzatsyy otechestvennykh predpriyatiy / H.B. Kleiner // Upravlencheskiye nauky. – 2015. – № 1. – P. 18–29.
6. Morozov M.A. Formyrovanye systemy pokazatelei dlia otsenky efektyvnosti deiatelnosti rehionov v sfere turyzma / M.A. Morozov, N.S. Morozova // Sochi Journal of Economy. – 2015. – № 2 (35). – P. 105–115.
7. Nadvornaia H.H. Metodicheskiye osobennosti otsenky ekonomycheskoho potentsyala predpriyatiya / V.Y. Perebyinos, H.H. Nadvornaia // Fynansovaia

arkhitektonyka v systeme rynochnykh transformatsyi: monohrafiya / pod red. S.V. Klymchuk. – Symferopol: «ChP N. Huk». – 2014. – P. 181–189.

8. Nadvornaia H.H. Sistema pokazatelei efektyvnosti ekonomycheskoho potentsyala predpriyatiy turystko–rekreatsyonnoi sfery / H.H. Nadvornaia // Vestnyk natsionalnoi akademyy turyzma. – 2016. – № 4(40). – P. 34–38.

9. Oboryn M.S. Formyrovanye stratehycheskoho mekhanizma dolhosrochnoho ustoichyvoho rozvytyia terrytorialnoho rynku sanatorno–kurortnykh usluh / M.S. Oboryn // Ekonomyka u predprynimatelstvo. – 2015. – № 12–1 (65–1). – P. 346–353.

10. Tappaskhanova E.O. Ynnovatsyonnye podkhody v razvytyi turyzma v rehyone / E.O. Tappaskhanova, Z.A. Mustafaeva, R.M. Dyhydov // Ynnovatsyonnoe razvytye ekonomyky. – 2016. – №1 (31). – P.95 – 100.

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, готельно–ресторанної справи та туризму, Вінницький національний аграрний університет
e–mail: inna_levytska@ukr.net

Данные об авторе

Левицкая Инна Ванадиивна,

доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой менеджмента внешнеэкономической деятельности, гостинично–ресторанного дела и туризма, Винницкий национальный аграрный университет
e–mail: inna_levytska@ukr.net

Data about the author

Inna Levytska,

doctor of economics, professor, head of the department of foreign economic activity, hospitality and tourism, Vinnytsia National Agrarian University
e–mail: inna_levytska@ukr.net

Дані про автора

Левицька Інна Ванадїївна,

УДК 65:658.8 – 032.27

DOI: 10.5281/zenodo.1689925

ПЕТРИНЯК А.Я.,

ІВАНИШИН В.В.

Пріоритети системи управління маркетинговою концепцією розвитку підприємств – виробників мінеральних вод

У статті розглядається сутність та пріоритети системи управління маркетинговою концепцією розвитку підприємств–виробників мінеральних вод. Визначено основні завдання системи показників маркетингової діяльності підприємств, а також інформацію яка використовується для узгодження управлінських рішень.

Ключові слова: управління, маркетингова концепція, інтегральний показник, інформація.

ПЕТРИНЯК А.Я.,

ІВАНИШИН В.В.

Приоритеты системы управления маркетинговой концепцией развития предприятий–производителей минеральных вод

В статье рассматривается сущность и приоритеты системы управления маркетинговой концепцией развития предприятий–производителей минеральных вод. Определены приоритетные задачи системы показателей маркетинговой деятельности предприятий, а также информация, которая используется для согласования управленческих решений.

Ключевые слова: управление, маркетинговая концепция, интегральный показатель, информация.

PETRYNYAK A.Y.,

IVANYSHYN V.V.

The priorities of the management system of the marketing concept of the development of mineral water

The article discusses the essence and priorities of the management system of the marketing concept of the development of mineral water producers. The main tasks of the system of indicators of

marketing activity of enterprises are determined, as well as the information used for the coordination of management decisions.

Key words: *management, marketing concept, integral indicator, information.*

Постановка проблеми. Важливу роль серед пріоритетів системи управління маркетинговою концепцією відводиться інтегральним показникам, а також моделюванню активізації елементів маркетингу під час організації виробництва мінеральних вод з позиції прийняття маркетингових рішень підприємствами–виробниками.

Метою статті є аналіз економічних викликів та нових можливостей системи управління маркетинговою концепцією розвитку підприємств–виробників мінеральних вод на прикладі ПрАТ «Моршинський завод мінеральних вод «Оскар» і визначення пріоритетних завдань, щодо її удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Для забезпечення високої ефективності діяльності підприємств–виробників мінеральних вод в динамічних умовах ринкової економіки складно обійтися без апарату економіко–математичного моделювання, що, у свою чергу, потребує використання відділами маркетингу науково обґрунтованих методик, які поєднують в собі строго формалізовані (математичні) та евристичні (залучення експертного середовища) методи аналізу товарів, ринку, конкурентоспроможності, ризиків, планування тощо. На основі використання даної методики дослідження проведені за даними ПрАТ «Моршинський завод мінеральних вод «Оскар».

Для забезпечення керованого розвитку підприємства–виробника мінеральних вод потрібна періодична (або й постійна) інформація про його стан, яка використовується для узгодження управлінських рішень з маркетинговою стратегією. Цей перелік показників може коригуватися залежно від мети дослідження, терміновості прийняття рішення, наявності даних тощо. Кожному із п'яти напрямів ($i = 1, 2, \dots, 5$) поставимо у відповідність інтегральний показник I_i , а саме:

I_1 – інтегральний показник техніко–економічних характеристик продукції (може розглядатися стосовно кожного виду продукції або усереднюватися);

I_2 – інтегральний показник економічного потенціалу підприємства та ефективності його використання;

I_3 – інтегральний показник виробничо–комерційної діяльності підприємства;

I_4 – інтегральний показник інноваційної та маркетингової діяльності підприємства;

I_5 – інтегральний показник фінансового стану підприємства.

На основі побудованої системи переваг та визначених експертними методами вагових коефіцієнтів ця модель також дає змогу визначити інтегральний показник маркетингової діяльності підприємства вищого рівня ієрархії I , який враховує всі напрями маркетингової діяльності і поєднує в собі інтегральні показники I_i .

Отже, у найпростішому загальному випадку маємо ієрархічну структуру показників $I \leftarrow I_i \leftarrow I_{ij}$. При цьому інтегральний показник I доцільно використовувати тільки для найзагальнішої оцінки маркетингової діяльності (порівнюючи його з відповідними показниками підприємств–конкурентів і/або з показниками за попередні періоди) для встановлення рейтингу підприємства та відслідковування динаміки його маркетингової діяльності. Прийняття рішення зазвичай базується на значеннях показників середнього рівня ієрархії I_i або їх складових – показників нижнього рівня ієрархії I_{ij} ($j = 1, 2, \dots, n_i$), де n_i – кількість показників, на основі яких обчислюється I_i .

Зазначимо також, що інтегральні показники I_i у загальному випадку не є абсолютно незалежними, оскільки для обчислення деяких показників нижнього рівня ієрархії одного напрямку можуть використовуватися показники нижнього рівня ієрархії інших напрямів. Наприклад, для оцінювання конкурентоспроможності підприємства (напряму інноваційної та маркетингової діяльності підприємства, складова показника I_4) можуть використовуватися затрати на виробництво і реалізацію продукції та виручка від її реалізації, тобто складові показника I_3 , який характеризує виробничо–комерційну діяльність підприємства.

Не акцентуючи увагу на строго формалізованих виробничих та фінансових показниках, наведемо декілька рекомендацій стосовно обчислення окремих показників нижнього рівня ієрархії I_{ij} , які мають безпосереднє відношення до власне маркетингової діяльності підприємства. Зрозуміло, що не існує нормативів стосовно їх вибору – вони обираються організаторами досліджень

індивідуально у кожному конкретному випадку. Зазначимо також доцільність використання як найменшої (базової) кількості показників, що мають найбільший вплив на ефективність маркетингової діяльності.

Показник якості продукції як характеристику її конкурентоспроможності можна обчислити на основі аналізу чотирьох основних елементів маркетингу (продукт, ціна, оптимальна схема доставки, просування товару), доповнених так званім п'ятим елементом – позиціонуванням товару [1]. Також він може бути обчислений простіше – як відношення корисного сумарного ефекту від її використання за призначенням до сумарних витрат на її виробництво і реалізацію [2]. В обох випадках показник конкурентоспроможності продукції дорівнюватиме відношенню показника якості досліджуваної продукції до відповідного показника продукції – аналога виробника-конкурента.

Для обчислення показника конкурентоспроможності підприємства науковцями розроблені методи, які на основі чітко вираженого математичного апарату дають можливість побудувати функціональну залежність цього показника від факторів конкурентоспроможності, таких як операційна ефективність підприємства та індекс зміни об'ємів виручки, що дає змогу аналізувати конкурентоспроможність та науково обґрунтовано шукати шляхи її підвищення [3, 126].

У випадку слабкої формалізації, відсутності чи неможливості отримання статистичних даних або складності використання математичного апарату завжди можна скористатися методами експертних оцінок. Щоправда, підходити до проведення експертиз треба виважено і все ж доцільно застосовувати кількісні методи для визначення компетентності експертів, формування експертних груп, перевірки узгодженості думок експертів, обробки та аналізу експертних оцінок і суджень та інтерпретації результатів. У більшості випадків (встановлення вагових коефіцієнтів, оцінка та порівняння об'єктів тощо) достатньо класичних методів експертного оцінювання та ранжування: метод еталонних бальних оцінок, метод надання переваг, метод аналізу ієрархій, метод попарних зіставлень та інше [4].

Тому пропонуємо використовувати модель багатокрокового процесу прийняття рішень в умовах невизначеності [5], адаптувавши її до маркетингової діяльності підприємств-виробників

мінеральних вод. Започатковані майже півстоліття тому, алгоритми на основі нечітких множин до теперішнього часу активно і ефективно використовуються для діагностування складних систем і оцінки показників якості, під час управління нестаціонарними процесами, у системах штучного інтелекту тощо [6].

Нехай стан підприємства-виробника мінеральних вод характеризується описаним вище набором показників $I_i \in \Omega_i (i = 1, 2, \dots, n = 5)$ напрямів його маркетингової діяльності. Розділимо область значень Ω_i кожного показника на три підмножини:

$$\begin{aligned} \Omega_i &= \Omega_i^0 \cup \Omega_i^a \cup \Omega_i^c, \quad \Omega_i^0 \cap \Omega_i^a = \\ &= \Omega_i^0 \cap \Omega_i^c = \Omega_i^c \cap \Omega_i^a = \emptyset \end{aligned} \quad (1)$$

де Ω_i^0 – підмножина оптимальних (optimal) значень показника I_i ;

Ω_i^a – підмножина прийнятних (acceptable) значень показника I_i ;

Ω_i^c – підмножина передкритичних/критичних (critical) значень показника I_i .

Найчастіше на практиці використовуються нормовані показники, які приймають значення з відрізка $[0; 1]$. При цьому, не зважаючи на те, що області значень всіх показників у цьому випадку однакові ($\forall i \Omega_i = [0; 1]$), поділ кожного окремого взятого показника на підмножини оптимальних, прийнятних та передкритичних/критичних значень може бути різний. Визначення меж між цими підмножинами зазвичай здійснюється на основі емпіричного досвіду експертів з маркетингу і не є предметом цього дослідження.

Також в рамках цього дослідження не розрізняються критичний та передкритичний стани – висловлюється припущення про те, частота проведення моніторингу показників напрямів маркетингової діяльності є такою, що діагностує показник як передкритичний раніше, ніж він досягне критичного значення. Навіть якщо цього не станеться, можна вважати, що управлінське рішення в разі передкритичного і критичного значень показника однаково.

Звісно, можна утворити чотири підмножини, проте в такому випадку значно зросте кількість можливих станів і відбудеться ускладнення моделі без суттєвого якісного її покращення. Можна також спростити модель, об'єднавши підмножини прийнятних та оптимальних значень в одну, що відповідатиме моделі діагностики за слабкими сигналами

лами, але це призведе до згаданих вище недоліків цієї моделі і значно зменшить гнучкість управління маркетинговою діяльністю підприємства. Тому формула (1) вважається найбільш доцільною.

Кількість станів N_s в залежності від кількості підмножин K та кількості показників n обчислюється за класичною комбінаторною формулою кількості розміщень з повтореннями:

$$N_s = A_K^n = K^n. \quad (2)$$

У таблиці 1 наведено відповідні кількості станів для трьох проаналізованих нами випадків — двох, трьох та чотирьох підмножин, що дає уявлення про зростання складності моделі із зростанням кількості підмножин, адже у загальному випадку для кожного стану доведеться приймати відповідне управлінське рішення.

Таблиця 1. Залежність кількості станів підприємства від поділу області значень показників напрямів маркетингової діяльності на підмножини

Кількість підмножин	Кількість станів, n			
	3	4	5	6
2	8	16	32	64
3	27	81	243	729
4	64	256	1024	4096

Отже, залежно від того, до яких підмножин своїх областей значень належать показники напрямів маркетингової діяльності I_p , підприємство-виробник мінеральних вод в рамках наших припущень в кожен момент часу t може перебувати в одному з 243-ох із множини можливих станів:

$$\sigma_t \in S = \{s_1; s_2; \dots; s_{243}\}. \quad (3)$$

Така велика кількість станів порівняно з 32-ма станами аналогу діагностики за слабкими сигналами може відлякувати маркетингологів підприємства. Проте насправді не потрібно виробляти окреме рішення або виробляти рішення взагалі для кожного стану із множини можливих станів. Наприклад, 32 стани відповідають не критичним (оптимальним або прийнятним) значенням усіх показників (найбільш бажані стани), 80 станів відповідають критичному значенню тільки одного з п'яти показників (кількість рішень для таких станів обмежена, а самі рішення не надто складні). Крім того, є багато станів, які відповідають критичним значенням декількох показників — за умови якісного моніторингу та ефективного управління такі стани не повинні досягатися взагалі. Більше того, одні й ті ж самі рішення можуть прийматися для

кількох станів, тому їх множина не така вже й велика. Тобто, кількість так званих «суттєво різних» станів, для яких виробляється специфічне управлінське рішення, співрозмірне з кількістю станів для випадку діагностики за слабкими сигналами. У будь-якому випадку, якщо часу чи ресурсів для використання такої детальної моделі в розпорядженні маркетингового відділу підприємства немає, завжди можна повернутися до спрощеної моделі з 32 станами, не розрізняючи підмножини оптимальних та прийнятних значень показників маркетингової діяльності.

Вважаємо, що в кожен момент часу t приймається управлінське рішення α_t із множини m можливих рішень (рішення залишити все без змін у випадку досягнення бажаного для підприємства стану теж вважається рішенням):

$$\alpha_t \in A = \{a_1; a_2; \dots; a_m\}. \quad (4)$$

Стан підприємства у кожен наступний момент часу виражається через його попередній стан і обрає на ньому управлінське рішення співвідношенням $\sigma_{t+1} = f(\sigma_t, \alpha_t)$, $t = 0, 1, 2, \dots, N$, де функція переходу між станами f задається у явному вигляді (зазвичай, табличному) або стохастично, тобто характеризується розподілом ймовірностей $P(\sigma_{t+1} | \sigma_t, \alpha_t)$. При цьому вважаються заданими початковий (поточний) стан σ_0 та час на досягнення цілі N . Останній обирається залежно від того, як швидко (за яку кількість кроків) підприємство планує (очікує, бажає) перейти до бажаного стану.

Зрозуміло, що метою (ідеальним станом) є стан, для якого всі показники належать до підмножин оптимальних значень:

$$\sigma_N : \{ \forall i I_i \in \Omega_i^o \} \quad (6)$$

Але, оскільки досягнення такого стану не завжди можливе (а в умовах конкурентної ринкової економіки мало ймовірно), вводиться поняття розмитої (нечіткої) цілі G^N яка характеризується функцією належності $\mu_{G^N}(s_N)$. Тобто, кожному стану відповідає певний рівень належності до цілі з діапазону $[0; 1]$, який визначає ступінь відповідності цього стану бажаному. Чим ближче значення до одиниці, тим бажанішим є стан і навпаки, чим ближче значення до нуля, тим стан небажаніший. Граничні значення відповідають ідеальному (1) та краховому (0) станам.

Взагалі кажучи, формування функції належності вимагає залучення експертів з маркетин-

гової діяльності. З метою уникнення фінансових витрат на оплату праці експертів у цій роботі як альтернативний варіант пропонується використовувати формулу

$$\mu_{G^N}(s_N) = \frac{n_o + w_a n_a}{n(n_c + 1)}, \quad (7)$$

де n_o — кількість показників з оптимальними значеннями;

n_a — кількість показників з прийнятними значеннями;

$n_c = n - n_a - n_o$ — кількість показників з критичними значеннями;

w_a — вага показника з прийнятним значенням по відношенню до відповідного показника з оптимальним значенням.

У таблиці 2 наведено значення функції належності для нашого випадку (5 показників) і $w_a = 0,8$.

Тобто, такий підхід поділяє 243 можливих стани на 21 групу за рівнем відповідності стратегічній меті. У цьому випадку групи розрізняються за структурою (кількістю оптимальних, прийнятних і передкритичних показників), не беручи до уваги, які саме показники є оптимальними, прийнятними чи передкритичними. Зрозуміло, що більшість з цих груп є небажаними. Взагалі кажучи, тільки шість груп, які знаходяться на діагоналі таблиці, відповідають бажаним цілям. Вони містять у собі 32 згаданих вище стани, для яких жоден з показників не є передкритичним/критичним.

Аналогічно до того, як кожному стану відповідає рівень його належності до стратегічної цілі, формуються обмеження для множини управлінських рішень C^t з функцією належності $\mu_t(\alpha_t)$, яка для кожного рішення в кожен момент часу визначає степінь його доцільності (бажаності, обґрунтованості, «популярності», здійсненності тощо). Обмеження, які накладаються на рішення, можуть бути обумовлені правилами гри на ринку, потребою у додатковому фінансуванні їх

реалізації, недостатньою впевненістю у їх ефективності та іншими обставинами. Формування цих обмежень вимагає ґрунтовного експертного аналізу, оскільки потрібно комплексно враховувати сторони виробника, бізнес-партнера і споживача. Придумати формулу типу (7), як у випадку розмитої цілі, навіть у найпростіших моделях непросто, а для складних моделей узагалі вбачається неможливим.

Задача управління при заданому початковому стані і запланованій (бажаній) кількості етапів на досягнення стратегічної цілі зводиться до знаходження такої послідовності управлінських рішень (стратегії) яка максимізує вираз [12].

$$\alpha_t = \pi_t(\sigma_t), \quad t = 0, 1, 2, \dots, N-1, \quad (8)$$

$$\mu_0(\alpha_0) \wedge \mu_1(\alpha_1) \wedge \dots \wedge \mu_{N-1}(\alpha_{N-1}) \wedge \mu_{G^N}(\sigma_N) \rightarrow \max. \quad (9)$$

Послідовність (8) задає правило вибору управлінського рішення на кожному кроці в залежності від того, у якому стані перебуває підприємство на цьому кроці (поточного стану підприємства). Формула (9) означає, що обмеження на управлінські рішення разом з ціллю мають бути максимально задоволені.

Якщо функція переходу між станами задана явно (див. табл. 3), то для отримання стратегії (8) використовується система рекурентних співвідношень, яка являє собою послідовну максимізацію у зворотному порядку [10]:

$$\begin{cases} \mu_{G^{N-j}}(\sigma_{N-j}) = \max_{\alpha_{N-j}} (\mu_{N-j}(\alpha_{N-j}) \wedge \mu_{G^{N-j+1}}(\sigma_{N-j+1})); \\ \sigma_{N-j+1} = f(\sigma_{N-j}, \alpha_{N-j}); \quad j = 1, 2, \dots, N. \end{cases} \quad (10)$$

Якщо функція переходу між станами задана стохастично (див. табл. 4), то система рекурентних співвідношень (3.10) набуває вигляду [10]:

$$\begin{cases} \mu_{G^{N-j}}(\sigma_{N-j}) = \max_{\alpha_{N-j}} (\mu_{N-j}(\alpha_{N-j}) \wedge E \mu_{G^{N-j+1}}(\sigma_{N-j+1})); \\ E \mu_{G^{N-j+1}}(\sigma_{N-j+1}) = \sum_{\sigma_{N-j+1}} p(\sigma_{N-j+1} | \sigma_{N-j}, \alpha_{N-j}) \mu_{G^{N-j+1}}(\sigma_{N-j+1}); \\ j = 1, 2, \dots, N. \end{cases} \quad (11)$$

Таблиця 2. Значення функції належності нечіткої цілі

		Кількість показників з оптимальними значеннями					
		0	1	2	3	4	5
Кількість показників з прийнятними значеннями	0	0,00	0,04	0,10	0,20	0,40	1,00
	1	0,03	0,09	0,19	0,38	0,96	—
	2	0,08	0,17	0,36	0,92	—	—
	3	0,16	0,34	0,88	—	—	—
	4	0,32	0,84	—	—	—	—
	5	0,8	—	—	—	—	—

Таблиця 3. Значення функції переходу між станами (явне завдання)

		Рішення			
		a_1	a_2	...	a_m
Стан	s_1	$s_{11} \in S$	$s_{12} \in S$	...	$s_{1m} \in S$
	s_2	$s_{21} \in S$	$s_{22} \in S$	...	$s_{2m} \in S$
	...	...	...	...	...
	s_{N_s}	$s_{N_s 1} \in S$	$s_{N_s 2} \in S$	...	$s_{N_s m} \in S$

Таблиця 4. Стохастичне завдання функції переходу між станами

Рішення, $\alpha_t = a_k, k = 1, 2, \dots, m$		Наступний стан, σ_{t+1}				Сума
		s_1	s_2	...	s_{N_s}	
Поточний стан, σ_t	s_1	$p(s_1 s_1, a_k)$	$p(s_2 s_1, a_k)$	...	$p(s_{N_s} s_1, a_k)$	1
	s_2	$p(s_1 s_2, a_k)$	$p(s_2 s_2, a_k)$	...	$p(s_{N_s} s_2, a_k)$	1
	...	...	...	...	...	1
	s_{N_s}	$p(s_1 s_{N_s}, a_k)$	$p(s_2 s_{N_s}, a_k)$	...	$p(s_{N_s} s_{N_s}, a_k)$	1

де E — оператор умовного математичного сподівання, $p(\sigma_{N-j+1}|\sigma_{N-j}, \alpha_{N-j})$ — умовні ймовірності, які задають закон переходу між станами.

Зазначимо, що таблиця 4 будується для кожного можливого управлінського рішення з множини управлінських рішень, тобто насправді потрібно побудувати m таблиць.

Враховуючи аргументи, наведені після формули (3), значна частина комірок (або й цілих рядків чи стовпців) таблиці 3 і таблиці 4 можуть не заповнюватися (або заповнюватися в міру необхідності), тобто матриця завдання функції переходу між станами є розрідженою. З точки зору математичних обчислень формули (10) і (11) відносно прості — вони використовують звичайні арифметичні операції та операції порівняння без залучення диференціального та інтегрального числення, що полегшує їх реалізацію, у тому числі і засобами комп'ютерної техніки.

В багатьох випадках задати кількість кроків аргументовано не вдається. Якщо маркетинговий відділ не хоче покладатися на інтуїцію чи організувати додаткову експертизу, то можна розв'язати поставлену задачу для різної кількості кроків і, проаналізувавши отримані результати, вибрати найоптимальніший — проте він може виявитися і найтривалішим в часі для досягнення. Якщо на досягнення стратегічної цілі накладено часові рамки, тоді кількість кроків задається згідно з ними, але значення функції належності для результуючого стану може виявитися меншою.

Висновки

Зрушення в суспільному житті поставили перед методологією науки ряд нових задач, тобто, результатом розв'язання яких буде така послідовність управлінських рішень, яка максимально відповідає накладеним на них обмеженням і дає змогу досягти (якщо функція переходу між станами задається стохастично — найімовірніше) стану з максимально можливою степеню належності до стратегічної цілі — стану із групи з максимально можливим для досягнення значенням функції належності. Вона обумовила перехід від базового значення виробництва речей до виробництва знаків, символів, інформації, паралельної інформаційної реальності. Це не обов'язково буде ідеальний стан, але найкращий стан, якого можна досягти при заданих початкових умовах і обмеженнях на рішення.

В результаті моделювання сформовано рекомендації щодо формування, обчислення та оцінювання окремих показників і інтегральних характеристик маркетингової діяльності ПрАТ «Моршинський завод мінеральних вод «Оскар». Використовуючи модифікацію, комбінацію та супер позицію відомих економіко-математичних методів і моделей маркетингу, розроблено методику інформаційно-аналітичної діяльності в системі управління маркетинговою концепцією розвитку підприємств-виробників мінеральних вод, яка дасть змогу в певних випадках покращити

ефективність діяльності підприємства та забезпечити відповідальних осіб аргументованою інформацією для прийняття управлінських рішень.

Слід підкреслити, що до вирішення питання завдання кількості кроків можна підійти і строго математично, переформулювавши задачу таким чином, щоб час закінчення процесу управління маркетинговою діяльністю не задавався наперед, а розв'язок задачі припинявся, як тільки підприємство вперше перейде в один з бажаних станів.

Зрозуміло, що чим більшою є тривалість процесу прийняття рішень (кількість кроків), тим більша ймовірність настання неочікуваних ситуацій (зазвичай, у зовнішньому середовищі), через що стан підприємства на одному з кроків може виявитися відмінним від прогнозованого. У таких випадках доведеться розпочинати процес побудови стратегії рішень заново, прийнявши поточний стан за початковий і, можливо, змінивши закон переходу між станами.

Список використаних джерел

1. Бокс Дж. Анализ временных рядов: Прогноз и управление / Дж.Бокс, Г.Дженкинс: Пер.с англ. – Вып.2. – М.: Мир, 1984. – 197 с.
2. Воронов Д. С. Методика анализа и выявления путей повышения конкурентоспособности предприятия [Электронный ресурс] / Д. С. Воронов. – Режим доступа: www.kpilib.ru/article.php?page=580.
3. Гаркавенко С.С.Маркетинг: підруч. Для студ. екон. спец. вищ. навч. закл / С.С.Гаркавенко. – К.: Лібра, 2012. – 708 с.: рис. – Бібліогр.: с.705–708. – ISBN 966–7035–41–7.
4. Ілляшенко С.О.Методичні аспекти моделювання маркетингу на підприємстві / С.О.Ілляшенко. – Режим доступу: <http://www.ek.uccu.org.ua/ek3.htm>.
5. Кількісні методи експертного оцінювання: науково-методична розробка [Текст] / Уклад. Новосад В. П., Селіверстов Р. Г., Артım İ. İ. – К.: Вид-во НАДУ, 2009. – 36 с.
6. Котлер Ф.Маркетинг. Менеджмент / Ф. Котлер; пер.сангл. О.А.Третьяк [и др.]. – СПб.: Питер, 2009. – 896 с. – ISBN 5–8046–0048–6.
7. Кулибанова В.В. Прикладной маркетинг. Теория маркетинга и практика бизнеса / В.В.Кулибанова. – СПб.: Нева; М.: ОЛМА – ПРЕСС, 2002. – 272 с. – (Современный бизнес). – ISBN 5–7654–2372–8.
8. Луцаевский А. С. Современные методы принятия решения в условиях неопределенности [Текст] / А. С. Луцаевский, Т. С. Чайникова // Системы обработки информации. – 2007. – № 7(65). – С. 104–106.
9. Райс Л. П'ятий елемент маркетинга / Лора Райс. – Режим доступу:http://www.iteam.ru/publications/marketing/section_28/article_2761.
10. Bellman R. E. Decision–Making in Fuzzy Environment [Text] / R. E. Bell–man, L. A. Zadeh // Management Science. – vol. 17. – 1970. – №4. – P. 141–160.

References

1. Boks Dzh. Analyz vremennykh riadov: Prohnoz y upravlenye / Dzh.Boks, H.Dzhenkyns: Per.s anhl. – Вып.2. – М.: Мир, 1984. – 197 с.
2. Voronov D. S. Metodyka analiza y vyivleniya putei povysheniya konkurentosposobnosti predpriyatiya [Elektronnyi resurs] / D. S. Voronov. – Rezhym dostupu: www.kpilib.ru/article.php?page=580.
3. Harkavenko S.S. Marketynh: pidruch. Dlia stud. ekon. spets. vyshch. navch. zakl / S.S.Harkavenko. – K.: Libra, 2012. – 708 s.: rys. – Bibliogr.: s.705–708. – ISBN 966–7035–41–7.
4. Illiashenko S.O. Metodychni aspekty modeliuvannia marketynhu na pidpriemstvi / S.O.Illiashenko. – Rezhym dostupu: <http://www.ek.uccu.org.ua/ek3.htm>.
5. Kilkisni metody ekspertnoho otsiniuvannia: naukovo–metodychna rozrobka [Tekst] / Uklad. Novosad V. P., Seliverstov R. H., Artym I. I. – K.: Vyd–vo NADU, 2009. – 36 s.
6. Kotler F. Marketynh. Menedzhment / F. Kotler; per. sanhl. O.A.Tretiak [y dr.]. – SPb.: Pyter, 2009. – 896 s. – ISBN 5–8046–0048–6.
7. Kulybanova V.V. Prykladnoi marketynh. Teoryia marketynha y praktyka byznesa / V.V.Kulybanova. – SPb.: Neva; M.: OLMA – PRESS, 2002. – 272 s. – (Sovremennyy byznes). – ISBN 5–7654–2372–8.
8. Lutsaevskiy A. S. Sovremennyye metody pryniatiya resheniya v uslovyakh neopredelennosti [Tekst] / A. S. Lutsaevskiy, T. S. Chainykova // Systemy obrobky informatsii. – 2007. – № 7(65). – S. 104–106.
9. Rais L. Piatyi yelement marketynha / Lora Rais. – Rezhym dostupu:http://www.iteam.ru/publications/marketing/section_28/article_2761.
10. Bellman R. E. Decision–Making in Fuzzy Environment [Text] / R. E. Bell–man, L. A. Zadeh // Management Science. – vol. 17. – 1970. – №4. – P. 141–160.

Дані про авторів

Петриняк Андрій Ярославович,

здобувач ЛРІДУ НАДУ при Президенту України
e-mail: yliana1234@ukr.net

Іванишин Володимир Васильович,

д.е.н., професор, ректор, Подільський державний аграрно-технічний університет
e-mail: v.v/ivanyshyn@gmail.com

Данные об авторах

Петриняк Андрей Ярославович,

соискатель ЛРИДУ НАГУ при Президенте Украины
e-mail: yliana1234@ukr.net

Иванишин Владимир Васильевич,

д.э.н., профессор, ректор, Подольский
государственный аграрно-технический университет
e-mail: v.v. ivanyshyn@gmail.com

Data about the authors

Andriy Petrynjak,

the candidate of LRID NAPA under the President of Ukraine
e-mail: yliana1234@ukr.net

Volodymyr Ivanyshyn,

Doctor of Economics, Professor, rector, State
Agrarian and Engineering University in Podilya
e-mail: v.v. ivanyshyn@gmail.com

УДК 331.101.3

DOI: 10.5281/zenodo.1689929

ВАСИЛЬЧАК С.В.,
ДУБИНА М.П.,
СОЛОВИЙ С.Б.,
ВІВЧАРУК О.М.

Зарубіжний досвід мотивації персоналу підприємства

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та практичні засади формування моделей мотивації персоналу в зарубіжних країнах та використання їх практики в сучасних реаліях розвитку українського суспільства.

Метою дослідження є вивчення та аналіз зарубіжного досвіду мотивації персоналу та пошук можливих шляхів його адаптації відповідно до вітчизняних умов задля максимально ефективного функціонування підприємств.

Методи дослідження. В даному дослідженні використано сукупність наукових підходів та методів: графічний, метод порівнянь, логічного узагальнення, системний. В сукупності це забезпечило концептуальну єдність дослідження.

Результати роботи. У статті досліджено та проаналізовано зарубіжний досвід країн щодо побудови моделей мотивації персоналу, а саме: виділено ряд характерних особливостей японської моделі мотивації персоналу, а також американської та західноєвропейської моделей.

Галузь застосування результатів. В галузі економічних наук та в практичній діяльності підприємств.

Висновки. Основні підсумки та результати дослідження можна звести до наступного: шлях до ефективного управління персоналом лежить через розуміння його мотивації. Тільки знаючи, що рухає людиною, що спонукає її до роботи, які мотиви лежать в основі її поведінки і якими способами вони можуть бути приведені в дію, можна розробити ефективну систему форм і методів мотивації персоналу підприємства. Сучасні напрацювання щодо зарубіжного досвіду мотивації персоналу включають три основні моделі: японську, американську та західноєвропейську. Під час побудови моделей мотивації персоналу, українським підприємствам варто відштовхуватися від вже накопиченого світовою практикою досвіду. За даними платформи Glassdoor, троє з п'яти людей вважають соціальний пакет одним з найважливіших факторів під час прийняття рішення щодо працевлаштування в компанії. Схожі бонуси не лише допомагають привернути увагу нових працівників, але й втримати вже існуючих. Четверо з п'яти навіть віддають перевагу новим привілеям замість підвищення заробітної плати.

Тому важливо знати, які бонуси є найбажанішими.

Ключові слова: мотивація персоналу, мотиваційна модель, заробітна плата, мінімальна заробітна плата.

ВАСИЛЬЧАК С.В.,
ДУБИНА М.П.,
СОЛОВИЙ С.Б.,
ВІВЧАРУК О.М.

Зарубежный опыт мотивации персонала предприятия

Предметом исследования являются теоретико-методологические и практические основы фор-

мирования моделей мотивации персонала в зарубежных странах и использование их практики в современных реалиях развития украинского общества.

Целью исследования является изучение и анализ зарубежного опыта мотивации персонала и поиск возможных путей его адаптации в соответствии с отечественными условиями для максимально эффективного функционирования предприятий.

Методы исследования. В данном исследовании использованы совокупность научных подходов и методов: графический, метод сравнений, логического обобщения, системный. В совокупности это обеспечило концептуальное единство исследования.

Результаты работы. В статье исследованы и проанализированы зарубежный опыт стран по построению моделей мотивации персонала, а именно: выделен ряд характерных особенностей японской модели мотивации персонала, а также американской и западноевропейской моделей.

Область применения результатов. В области экономических наук и в практической деятельности предприятий.

Выводы. Основные итоги и результаты исследования можно свести к следующему: путь к эффективному управлению персоналом лежит через понимание его мотивации. Только зная, что движет человеком, что побуждает его к работе, какие мотивы лежат в основе его поведения и какими способами они могут быть приведены в действие, можно разработать эффективную систему форм и методов мотивации персонала предприятия. Современные разработки по зарубежному опыту мотивации персонала включают три основных модели мотивации персонала: японскую, американскую и западноевропейскую. При построении моделей мотивации персонала на украинских предприятиях стоит отталкиваться от уже накопленного мировой практикой опыта. По данным платформы Glassdoor, трое из пяти человек считают социальный пакет одним из важнейших факторов при принятии решения о работе в компании. Похожие бонусы не только помогают привлечь внимание новых работников, но и удержать уже существующих. Четверо из пяти даже отдадут предпочтение новым привилегиям вместо повышения заработной платы.

Поэтому важно знать, какие бонусы являются самыми желанными.

Ключевые слова: мотивация персонала, мотивационная модель, заработная плата, минимальная заработная плата.

VASYLCHAK S.V.,
DUBYNA M.P.,
SOLOVYI S.B.,
VIVCHARUK O.M.,

Foreign experience of motivation of personnel of the enterprise

Abstract. The subject of the study is theoretical, methodological and practical principles of formation of motivation models of personnel in foreign countries and implementation of their practice in modern realities of the development of Ukrainian society.

The purpose of the research is to study and analyze foreign experience of motivation of personnel and to find possible ways of its adaptation in accordance with domestic conditions for maximum effective functioning of enterprises.

Research methods. In this study a set of scientific approaches and methods was used: graphical, comparative method, logical generalization, systemic. Together, this provided a conceptual unity of research.

Results of work. Foreign experience of the countries in constructing models of motivation of personnel is researched and analyzed. A number of characteristic features of the Japanese model of motivation of the personnel, as well as American and Western European models are highlighted.

The field of application of results. *In the field of economics and in the practical activities of enterprises.*

Conclusions *The main results and of the research can be summarized as follows: the way to effective personnel management lies through understanding its motivation. Only knowing what drives a person that prompts her to work, which motives lie at the heart of her behavior and how they can be put into effect, can develop an effective system of forms and methods of motivation of the company's staff. Modern work on foreign experience of personnel motivation includes three main motivational models: Japanese, American and Western European. While constructing models of motivation for personnel, Ukrainian enterprises should rely on the experience gained from world practice. According to the Glassdoor platform, three out of five people consider that the social package is one of the most important factors in deciding about work in the company. Similar bonuses not only help to attract new employees' attention, but also keep existing ones. Four out of five even prefer new privileges instead of wage increases.*

Therefore, it's important to know which bonuses are the most desirable.

Keywords: *motivation of personnel, motivational model, wages, minimum wage.*

Постановка проблеми. Мотивація праці належить до проблем, вирішенню яких у світовій практиці завжди приділялася велика увага. Вітчизняні теорія і практика трудової мотивації зводяться до оплати праці, заснованої на фіксованих тарифних ставках і посадових окладах, і є малоефективними.

Керівникам слід розуміти, що фізична присутність людини на роботі ще не означає його ефективну діяльність. Не будучи мотивованим самою компанією, співробітник може підписати контракт, вийти на роботу, але використовувати тільки 10% своїх можливостей. Тому шлях до ефективного управління персоналом лежить через розуміння його мотивації. Тільки знаючи, що рухає людиною, що спонукає її до роботи, які мотиви лежать в основі її поведінки і якими способами вони можуть бути приведені в дію, можна розробити ефективну систему форм і методів мотивації персоналу підприємства.

Аналіз досліджень проблеми. Серед зарубіжних вчених, які займалися проблемами формування ефективного механізму мотивації персоналу були: А. Афонін, К. Алдерфер, А. Врум, Ф. Герцберг, Ф. Гілбрет, А. Маслоу, Д. Мак-Кле-ланд, Р. Оуен, А. Сміт. Серед вітчизняних науковців проблемам мотивації праці особливу увагу приділяли вчені І. Бондар, Кича Л.М., С.Б., Клітна М.Р., Колот А., Корягіна В.М., Лазненко О.В., Т. Кір'ян, В. Петюх. Зарубіжний досвід мотивації персоналу у своїх наукових працях вивчали С. Русаков, С. Лазарев, Ю. Лобода, Д. Петраченко, Е. Стаценко.

Проблема мотивації персоналу має велике значення, оскільки він є найскладнішим ре-

сурсом підприємства. Діяльність підприємства значною мірою залежить від ефективності праці персоналу. Саме мотивація є однією з головних функцій управління. Тому підприємство може реалізувати свій потенціал тільки за умови ефективної мотивації працівників. Ось чому питання мотивації персоналу на підприємстві та дослідження і впровадження досвіду економічно розвинених країн є завжди актуальним.

Головною **метою статті** є вивчення та аналіз зарубіжного досвіду мотивації персоналу підприємств та пошук можливих шляхів його адаптації відповідно до вітчизняних умов.

Виклад основного матеріалу. В більшості країн Європи, США і Японії мотивація персоналу набула великого значення, і зарубіжний досвід повинен стати не тільки основою для побудови вітчизняних високоефективних моделей мотивації персоналу, а й орієнтиром у динаміці розвитку.

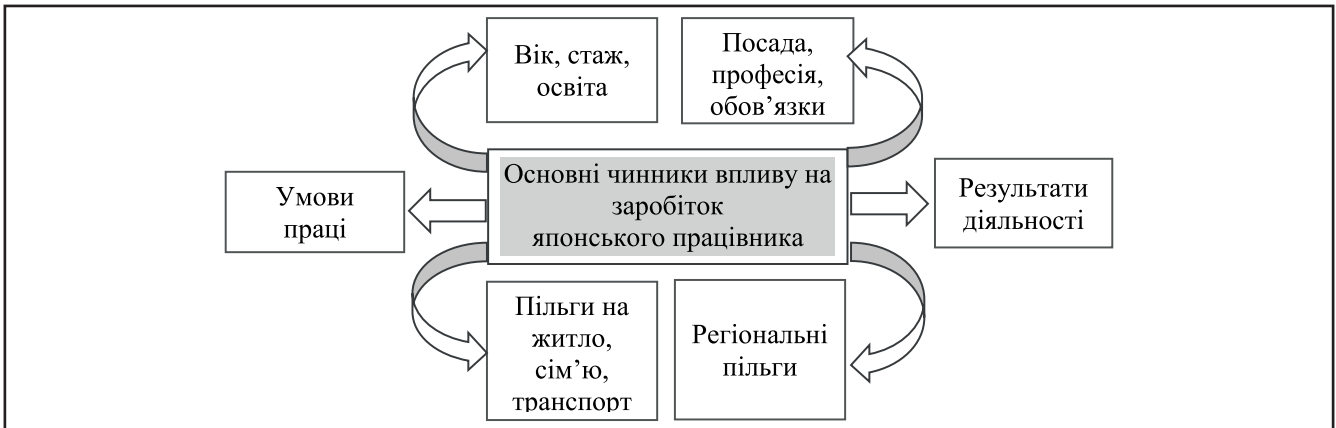
Сучасні напрацювання щодо зарубіжного досвіду мотивації персоналу включають три основні моделі мотивації персоналу: японську, американську та західноєвропейську. Тому під час побудови моделей мотивації персоналу на українських підприємствах варто відштовхуватися від вже накопиченого світовою практикою досвіду.

Зараз ми розглянемо основні та найпопулярніші моделі мотивації праці персоналу.

Сьогодні на формування сумарного заробітку японського працівника впливають шість основних чинників (рис. 1)

Зараз пільги на житло, згідно з статистикою, виплачують 85% підприємств, а пільги на транспорт – 90%. Один раз на рік, після домовленос-

Рисунок 1. Чинники, які впливають на формування заробітку працівника в японській концепції мотивації персоналу

Побудовано на основі [1]

ті із профсоюзом, заробітна плата працівників усіх підприємств Японії зростає на деякий відсоток [1].

Можна виділити ряд особливостей, які характерні для японської моделі мотивації персоналу. Перша – залежність розміру заробітної плати від стажу роботи працівника на підприємстві. При цьому, до уваги береться стаж, який працівник здобув на останньому підприємстві, а не сумарний, тобто за період трудової діяльності

Врахування життєвих пікових ситуацій є ще однією особливістю японської системи мотивації персоналу. В 22 роки, після закінчення університету японець влаштовується на роботу та отримує зарплатний мінімум. Через 6–7 років – одружується, через що заробіток автоматично зростає на 5–7%. Наступний життєвий пік пов'язаний з народженням дитини, тому влада рекомендує всім роботодавцям збільшувати заробіток ще на деякий відсоток.

Ще однією з особливостей японської моделі є залежність заробітку менеджерів від загальних показників діяльності підприємства. Колектив підприємств сприймається як одне ціле, тому саме менеджер повинен організувати та скерувати їх діяльність. Якщо все організовано правильно, то підприємство досягає бажаних результатів. І, навпаки, малоефективне управління персоналом веде до неефективної роботи всього підприємства.

До основних методів нематеріального стимулювання, які широко використовуються в Японії, можна зарахувати активне залучення працівників до виробничих гуртків та об'єднань, як наприклад, «За підвищення продуктивності праці», « За роботу без браку», «Контроль за якістю продукції». Зазначимо, що головне завдання таких заходів – регулярні збори членів колективу на добровільних

засадах з метою налагодження клімату в колективі, поєднання працівників за групами інтересів, а також виявлення основних проблем виробництва та організації трудової діяльності. Вважають, що у неформальній ситуації люди себе проявляють з іншого боку, що дає змогу ідентифікувати окремі аспекти незадоволеності праці.[2]

Американська модель мотивації побудована на заохоченні підприємницької активності населення та збагачення найбільш активної його частини. Вона спрямована на масову орієнтацію на досягнення особистого успіху кожного, а також високий рівень економічного добробуту.

Однією з найпоширеніших форм оплати праці як для основних, так для допоміжних робітників сьогодні тут є оплата, що поєднує складові відрядної та погодинної систем. Денний заробіток працівника розраховується як годинна тарифна ставка, помножена на кількість годин роботи. Така система оплати праці не передбачає виплату премій, оскільки, за твердженнями американських економістів, суми ці вже закладені у високій тарифній ставці працівника та окладі службовця. Однак більшість фірм як у США, так і в інших країнах схильються до застосування систем, що поєднують оплату праці з преміюванням.[3]

Чимало уваги приділяється навчанню та професійному розвитку співробітників. Також компенсується оплата зовнішніх курсів та конференцій. Американські компанії першими запропонувати бонуси своїм співробітникам за гарну роботу. Згодом цей досвід перейняла Україна.

Людина, як вільна особистість, яка усвідомлює відповідальність перед суспільством – знаходиться в центрі німецької моделі мотивації персоналу.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

З економічної точки зору свобода – це розуміння інтересів суспільства та пошук свого місця в ланцюзі «виробництво – споживання». Однак, не кожен громадянин може працювати відповідно до вимог ринку. Тому ринкове господарство в Німеччині називається соціальним, оскільки держава забезпечує умови для всіх своїх громадян, боронить всіх беззахисних та зупиняє прояви несправедливості. Західноєвропейські дослідники зробили висновок, що поєднання стимулювання праці і соціальних гарантій – це одна з найкращих моделей в економічній теорії, яка рівною мірою забезпечує як економічний добробут, так і соціальні гарантії.

Шведській моделі мотивації персоналу притаманна сильна соціальна політика, яка, через перерозподіл національного доходу, спрямована на скорочення майнової нерівності на користь менш забезпечених верств населення. Політика солідарної заробітної плати стимулює постійне оновлення виробництва на основі останніх досягнень НТП. При цьому забезпечується принцип рівної оплати за рівну працю. Це означає, що працівники різних підприємств з однаковою кваліфікацією і які виконують аналогічну роботу повинні отримувати однакову заробітну плату, незалежно від результатів діяльності підприємства. Профспілки Швеції не дозволяють власникам низькорентабельних підприємств знижувати зарплату. Це спонукає підприємців або модер-

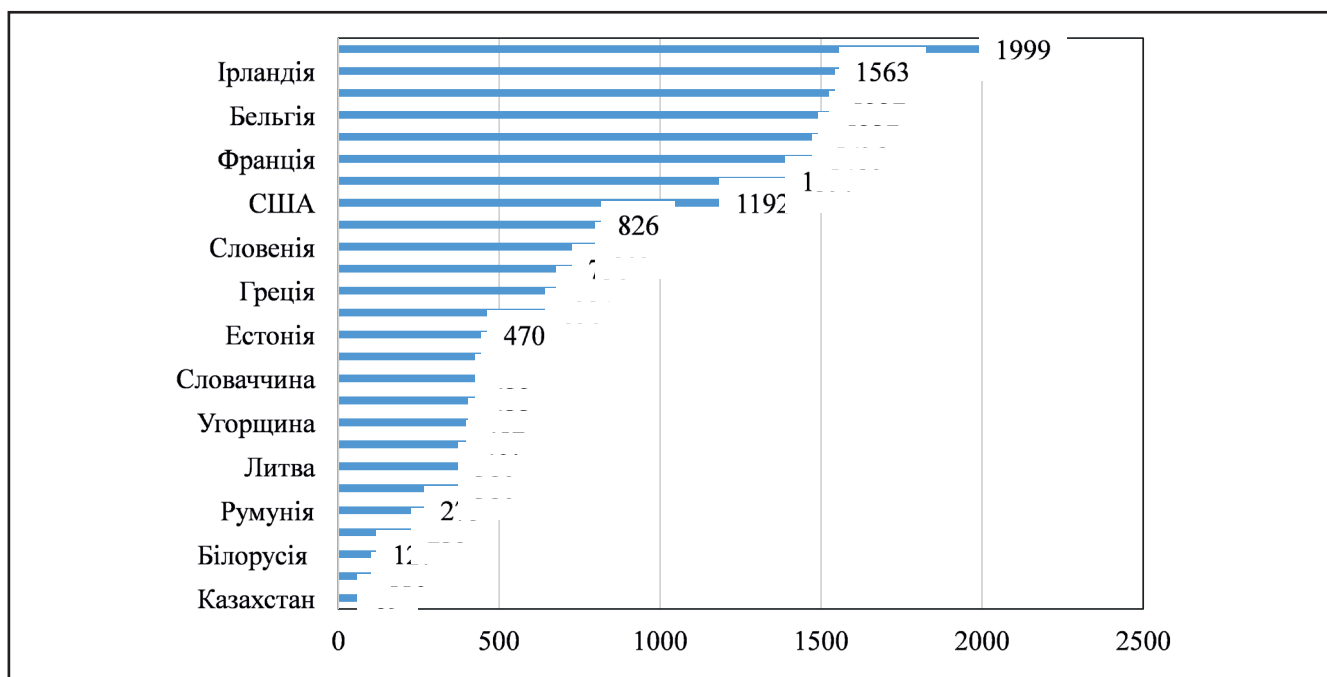
нізувати виробництво, або його закрити. Отже, політика солідарної заробітної плати забезпечує ріст рентабельності підприємств і сприяє скороченню розриву між розмірами мінімальної та максимальної заробітної плати.

В Україні, щоб працівники якісно виконували свою роботу, компанії пропонують різноманітні бонуси – від безкоштовної кави до відпочинку на курортах, пише Work.ua.

Роботодавці часто також надають співробітникам мобільні телефони і оплачують зв'язок. До того ж, пропонують безкоштовні обіди, корпоративні знижки на відвідування басейну чи спортзалу, курси англійської. Після роботи працівників безкоштовно розвозять додому. У деяких офісах є дитяча кімната. Там співробітники залишають своїх дітей під наглядом вихователя. Для батьків, які виховують двох дітей віком до 14 років, виділяють додаткових 10 днів оплачуваної відпустки.

Деякі роботодавці гарантують працівникам медичне страхування. Для найкращих працівників українські компанії організують відпочинок за кордоном. Крім того, поширена практика корпоративних вечірок, щоб згуртувати колектив.

Головне місце серед матеріальних стимулів праці посідає заробітна плата тому, що вона найповніше відображає залежність між результатами праці працівника та його матеріальною винагородою. Рівень життя населення значною мірою

Рисунки 2. Мінімальна заробітна плата в країнах світу станом на 1 січня 2017 року, євро

Джерело: побудовано на основі даних [4]

визначається заробітною платою, яка є необхідною умовою розвитку всієї економіки.

Показник мінімальної заробітної плати є одним із найголовніших видів соціальних гарантій, які діють у світі. На сьогодні інститут мінімальної заробітної плати існує як в Україні, так і у переважній більшості країн ЄС (виняток складають Австрія, Данія, Італія, Кіпр, Швеція та Фінляндія) та світу (рис. 2).

За інформацією Евростату, станом на 1 січня 2017 року найвищий рівень мінімальної заробітної плати – 1999 євро на місяць встановлений у Люксембурзі. Ще 5 країн ЄС мають середньомісячну мінімальну зарплату, яка перевищує 1,3 тис. євро (Нідерланди, Бельгія, Німеччина, Ірландія, Франція).

У США мінімальна заробітна плата встановлена, у перерахунку на валюту ЄС, на рівні 1 192 євро на місяць.

Серед країн ЄС найнижчі рівні мінімальних зарплат встановлені у Болгарії (235 євро) та Румунії (275 євро), що у 6–8 разів нижче рівня найзаможніших країн Євросоюзу.

Україна за рівнем мінімальної заробітної плати відстає від найбільш розвинутих країн ЄС. Так, з січня 2017 року, в еквіваленті євровалюти, вона становить близько 110 євро на місяць, що у 2,2 рази нижче, ніж у Болгарії.

Психологи встановили, що в середньому по світу \$95 тис. на рік дозволять людині бути задоволеною життям. Це близько 2,5 млн грн на рік чи 210 тис. у місяць. Вчені вважають, що для емоційної рівноваги достатньо \$60 тис. на рік. Водночас середня місячна зарплата в Україні становить 8 777 грн. Це у 15 разів менше рівня «емоційного комфорту» чи майже в 24 рази нижче «рівня щастя»[5].

Як відомо, матеріальна мотивація триває недовго. Тим більше, в економічно складних умовах компанії не можуть мотивувати та заохочувати персонал підняттям заробітної плати. В цьому випадку керівникам необхідно шукати альтернативні шляхи підвищення ефективності персоналу.

Тому для зміцнення позицій компанії вже сьогодні необхідно інвестувати значні ресурси в розвиток персоналу, підтримувати його прагнення до самореалізації та самовдосконалення, впроваджувати практику систематичного відвідування семінарів та курсів з підвищення кваліфікації.

Висновки

Сучасна практика зарубіжних та деяких українських підприємств свідчить про тенденцію до

суттєвих змін у системі мотивації персоналу. Для працівників, (для молоді в першу чергу), притаманні інші спонукальні мотиви до трудової діяльності. На перше місце висуваються самореалізація та саморозвиток, тобто нематеріальна мотивація. Кожній людині притаманні індивідуальні потреби, які вона, працюючи на підприємстві, бажає задовольнити. Таким чином, при побудові системи мотивації, керівнику підприємства варто пам'ятати про те, що не можна мотивувати всіх працівників однаково. Це допоможе сформувати систему мотивації економічно ефективною. Система нематеріальної мотивації має бути різною не тільки для працівників різних рівнів, але й враховувати соціальний статус, вік, стать працівника, а також його психологічні особливості.

Запорукою успішного та стабільного підприємства і бізнесу є розвиток персоналу, його забезпечення всіма можливостями для максимальної реалізації потенціалу, що є першочерговою необхідністю.

Доцільне постійне піклування про співробітників, керуючись такими принципами як повага та справедливість, прагнучи забезпечити робоче середовище, яке приваблює, зберігає, розвиває і мотивує кращих людей, що можуть вирішувати завдання бізнесу та досягати особистого успіху. Адже результати діяльності підприємств у великій мірі залежать від співробітників, їх якостей та цілеспрямованості.

Список використаних джерел

1. Криворотько І.О. Дослідження зарубіжного досвіду мотивації персоналу для використання в українських умовах / І.О. Криворотько // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2013. – №2 (71). – С. 151–154.

2. Андрійчук Ю.А. Зарубіжний досвід мотивації персоналу в розрізі японської моделі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/34828/1/3_11-15.pdf

3. Биба В.В., Теницька Н.Б. Світовий досвід мотивації працівників та можливості його адаптації до умов підприємств України / В.В. Биба, Н.Б. Теницька // Мукачівський державний університет. Серія: Економіка та управління підприємствами. – 2017. – №10. – С. 166–171.

4. Економічний дискусійний клуб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/i-znovu-pro-groshi-minimalni-zarobitni-platy-v-ukrayini-ta-sviti>

5. Як компанії заохочують співробітників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // https://gazeta.ua/articles/economics/_bezkoshtovna-anglijska-sportzal-tavidpochinok-yak-kompaniyi-zaochuchuyut-spivrobitnikiv/844758

References

1. Kryvorotko I.O. Doslidzhennia zarubizhnoho dosvidu motyvatsii personalu dlia vykorystannia v ukrainskykh umovakh / I.O. Kryvorotko // Derzhava ta rehiony. Seriia: Ekonomika ta pidpriemnytstvo. – 2013. – №2 (71). – S. 151–154.

2. Andriichuk Yu.A. Zarubizhnyi dosvid motyvatsii personalu v rozrizi yaponskoi modeli [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: // http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/34828/1/3_11-15.pdf

3. Byba V.V., Tenytska N.B. Svitovi dosvid motyvatsii pratsivnykiv ta mozhlyvosti yoho adaptatsii do umov pidpriemstv Ukrainy/ V.V. Byba, N.B. Tenytska // Mukachivskiy derzhavnyi universytet. Seriia: Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy. – 2017. – №10. – S. 166–171.

4. Ekonomichni dyskusiyni klub [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: // <http://edclub.com.ua/analytika/i-znovu-pro-groshi-minimalni-zarobitni-platy-v-ukrayini-ta-sviti>

5. Iak kompanii zaokhochuiut spivrobitnykiv [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: // https://gazeta.ua/articles/economics/_bezkoshtovna-anglijska-sportzal-tavidpochinok-yak-kompaniyi-zaochuchuyut-spivrobitnikiv/844758

Дані про авторів

Васильчак Світлана Василівна,

д.е.н., професор, Львівський державний університет внутрішніх справ,

e-mail: gidyak@i.ua

Дубина Марія Петрівна,

к.е.н., доцент, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені Степана Гжицького,

e-mail: dubynamarichka@gmail.com

Соловій Сергій Богданович,

к.е.н., ТОВ «Карпоінт Електрик»,

e-mail: soloviy1977@gmail.com

Вівчарук Ольга Миколаївна,

к.е.н., в.о. доцента, Львівський інститут економіки і туризму,

e-mail: olgavivcharuk@ukr.net

Данные об авторах

Васильчак Светлана Васильевна,

д.э.н., профессор, Львовский государственный университет внутренних дел

e-mail: gidyak@i.ua

Дубина Мария Петровна,

к.э.н., доцент, Львовский национальный университет ветеринарной медицины и биотехнологий имени Степана Гжицкого,

e-mail: dubynamarichka@gmail.com

Соловий Сергей Богданович,

к.э.н., ООО «Карпоинт Электрик»,

e-mail: soloviy1977@gmail.com

Вивчарук Ольга Николаевна,

к.э.н., и.о. доцента, Львовский институт экономики и туризма,

e-mail: olgavivcharuk@ukr.net

Data about the author

Svetlana Vasylichak,

Doctor of Economics, Professor, Lviv state University of Internal Affairs

e-mail: gidyak@i.ua

Maria Dubyna,

PhD in Economics, associate professor, Stephan Gzhytskyi Lviv national university of veterinary medicine and biotechnologies,

e-mail: dubynamarichka@gmail.com

Serhiy Soloviy,

PhD, in Economics, LLC «Carpoin Electric»

e-mail: soloviy1977@gmail.com

Olga Vivcharuk,

PhD in Economics, acting assistant professor,

Lviv Institute of Economics and Tourism,

e-mail: olgavivcharuk@ukr.net

Вплив земельної реформи в Україні на розвиток сільських територій

Значення земельної реформи в Україні є досить неоднозначне і викликає чимало суперечок між економістами, юристами, державними службовцями та громадськістю. Досліджуючи досвід розвитку земельних відносин в різних країнах можна стверджувати, що немає найкращого вирішення проблеми створення ринку землі. В кожному з конкретних випадків є свої переваги і недоліки.

Важливо пам'ятати, що від того на скільки результативно пройде земельна реформа на теренах Української держави, залежатиме і якість життя тих громадян, що пов'язують своє життя із сільським господарством, сільськими територіями їх розвитком і подальшою організацією соціальної інфраструктури на сільських територіях.

Принадно варто зазначити, що відновлення сільських територій, повернення в село молоді також залежатиме від успішного вирішення питання покрокового реформування ринку землі в такій формі, який він є на сучасному етапі і в подальшому розвитку.

Українська земля – це національне багатство, що обумовлює Українську культуру, побут і звичаї. З давнього часу культ землі, релігія та вшанування землі направляв українця на напрям виховання своїх дітей в особливому ставленні до землі і того, що з неї виходить. Земля – це основа українського селянства, його самовизначення, сенсу і культури.

Ключові слова: сільські території, позитивний розвиток, земельна реформа, майнова мотивація, сільське населення.

ІВАНИШИН В.В.,

ДУДЗЯК О.А.

Влияние земельной реформы в Украине на развитие сельских территорий

Значение земельной реформы в Украине достаточно неоднозначно и вызывает немало споров между экономистами, юристами, государственными служащими и общественностью. Исследуя опыт развития земельных отношений в различных странах можно утверждать, что нет лучшего решения проблемы создания рынка земли. В каждом из конкретных случаев есть свои преимущества и недостатки.

Важно помнить, что от того, насколько результативно пройдет земельная реформа на территории Украинского государства, будет зависеть и качество жизни тех граждан, связывающих свою жизнь с сельским хозяйством, сельскими территориями их развитием и последующей организацией социальной инфраструктуры на сельских территориях.

Попутно стоит отметить, что восстановление сельских территорий, возвращение в село молодежи также будет зависеть от успешного решения вопроса пошагового реформирования рынка земли в такой форме, какой он есть на современном этапе и в дальнейшем развитии.

Украинская земля – это национальное богатство, что обуславливает украинскую культуру, быт и обычаи. С давнего времени культ земли, религия и честь земли направлял украинцев в направлении воспитания своих детей в особом отношении к земле и того, что из него выходит. Земля – это основа украинского крестьянства, его самоопределения, смысла и культуры.

Ключевые слова: сельские территории, позитивное развитие, земельная реформа, имущественная мотивация, сельское население.

IVANYSHYN V.V.,

DUDZIAK O.A.

The impact of land reform in Ukraine on the development of rural areas

The importance of land reform in Ukraine is rather ambiguous and causes a lot of controversy among

economists, lawyers, civil officers and the public. Investigating the experience of the development of land relations in various countries it can be argued that there is no better solution to the problem of creating a land market. There are advantages and disadvantages in every certain case.

It is important to remember that the quality of life of those citizens, who devote their life to agriculture, rural areas with their development, and the subsequent organization of social infrastructure in rural areas, will depend on how effectively the land reform in the territory of the Ukrainian state goes on.

Incidentally, it should be noted that the restoration of rural areas, the return of young people to the village will also depend on the successful solution of the issue of step-by-step reforming of the land market in the form that it exists at the present and in the process of its further development.

The Ukrainian land is one of the national heritage, determines the Ukrainian culture, way of life and customs. Since a long time, the cult of land, religion and the land honoring oriented a Ukrainian towards the direction of his children education in a special attitude to the land and what comes out of it. The land is the basis of the Ukrainian peasantry, its self-determination, meaning and culture.

Key words: rural areas, positive development, land reform, property motivation, rural population.

Постановка проблеми. З набуттям Україною незалежності і започаткуванням ринкових трансформацій виникла об'єктивна необхідність у здійсненні земельної реформи, яка є однією з центральних ланок економічної реформи, що провадиться в нашій державі. Земельна реформа – це комплекс заходів – правових, соціально-економічних, технічних та організаційних, – направлених на перебудову земельних відносин через роздержавлення земель, утвердження різних форм власності на неї та розвиток нових організаційних форм господарювання на селі, що функціонують на приватній власності.[1]

Отримавши у власність землю, селянин відчув в собі впевненість, це спонукало, його до започаткування власної справи у сільському господарстві чи виступити в ролі орендодавця і це дозволило отримати додаткові кошти до сімейного бюджету. Селянин отримав нове бачення своєї суті, як господаря, як відповідальної і значимої особи, важливої ланки у формуванні аграрного ринку держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розвитку сільських територій нині приділяється підвищена увага, як з боку держави, так з боку сільської громади, громадських організацій та науковців. Цій проблемі присвячують свої праці та дослідження провідні економісти України П.Т. Саблук [6], Андрійчук В. Г. [1], Я.М. Гадзало, Ю.Я. Лузан, [2], та інші.

Важливого теоретичного та практичного значення набуває дослідження вітчизняних науковців, що вивчають вітчизняний та зарубіжний досвід та імплементують його до сучасних умов в Україні. Але незважаючи на цінність проведених

досліджень, окремі питання, пов'язані з виявленням характерних особливостей розвитку сільських територій та адаптації їх до сучасних умов потребують подальшого вивчення.

Однією з таких проблем є вивчення впливу на розвиток сільських територій земельної реформи, її сприйняття громадянською та виробничниками.

Мета статті. Основними цілями статті є: дослідження розвитку сільських територій України в умовах земельної реформи. Розвиток сільських територій завдяки становленню селянства, як повноцінної інституції, що впливає на формування земельної реформи та становлення ринку землі.

Виклад основного матеріалу досліджень: Земельна реформа в Україні пройшла ряд етапів. Перший з них бере свій початок з прийняття Земельного кодексу Української РСР (1990 р.), яким було зафіксовано існування права на землю у формі довічного успадкованого володіння, постійного володіння, а також постійного і тимчасового користування. Це був важливий крок до визначення власності на землю. Проте визнання успадкованого володіння землею нерівнозначне праву власності на цей ресурс, оскільки право розпоряджатися землею залишалося за радами народних депутатів. Велике значення для розвитку земельних відносин на цьому етапі відіграло прийняття Верховною Радою України Постанови «Про земельну реформу» (15 березня 1991 р.), якою було оголошено, що весь земельний фонд України визнавався як об'єкт земельної реформи, завданням якої є перерозподіл земель з метою створення умов для рівноправного розвитку різних форм господарювання на селі. В процесі

такого перерозподілу земля мала передаватися у приватну власність громадянам, колективним сільськогосподарським підприємствам, установам і організаціям; у тимчасове користування фізичним і юридичним особам.

Другий етап земельної реформи започаткований у січні 1992 р. з прийняттям Верховною Радою України Закону України «Про форми власності на землю» і в березні цього ж року – нової редакції Земельного кодексу України. Цими документами були внесені істотні зміни у форми власності на землю – в Україні запроваджувалися три форми власності на неї: приватна, колективна і державна, причому юридично визнано, що дані форми власності є рівноправними. Нового змісту набули орендні відносини. Орендодавцями виступали не лише ради народних депутатів, але і власники землі – окремі громадяни, колективні сільськогосподарські підприємства, акціонерні товариства, садівницькі товариства. На цьому етапі відбулося часткове реальне втілення приватної власності на землю в сфері товарного сільськогосподарського виробництва, завдяки прийняттю закону України «Про селянське (фермерське) господарство» (1992 р.). Ним передбачено передачу у приватну власність такому господарству середньої земельної частки, що припадає на одного жителя на території відповідної ради народних депутатів.

Третім етапом земельної реформи стало прийняття Указів Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва» (10 листопада 1994 р.), «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям» (8 серпня 1995 р.), «Про оренду землі» (23 квітня 1997 р.), «Про захист прав власників земельних часток (паїв)» (21 квітня 1998 р.) та «Про фіксований сільськогосподарський податок» (18 червня 1998 р.). На основі Указів про оренду землі і фіксований сільськогосподарський податок були прийняті закони України з аналогічною назвою.

Вказаними нормативними актами здійснена безоплатна передача землі у колективну та приватну власність для виробництва сільськогосподарської продукції, тобто на даному етапі відбулося її реальне роздержавлення. Був здійснений поділ земель, які передані у колектив-

ну власність, на земельні частки (паї) без виділення їх у натурі, і видані селянам сертифікати на право на земельну частку (пай). Власники земельних сертифікатів одержали право розпоряджатися своїм земельним паєм, який може бути об'єктом обміну, дарування, застави, спадкування, купівлі–продажу (останнє право було пізніше відмінено). Членам колективних сільськогосподарських підприємств надавалася можливість безперешкодного виходу зі складу підприємства із своєю земельною часткою (паєм) і виділення її в натурі з видачею Державного акта на право приватної власності на землю. Законом України «Про оренду землі» переважно врегульовані орендні відносини, а також передбачена можливість оренди земельних часток (паїв), що є вкрай необхідним і важливим в умовах трансформації форм господарювання на селі.

Початком четвертого етапу земельної реформи (за думкою автора цього підручника) став Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» (грудень 1999 р.). Ним передбачався вільний вихід членів КСП із складу цих підприємств зі своїми земельними і майновими паями та створення на їх основі інших суб'єктів господарювання, заснованих на приватній власності. Надзвичайно важливо, що Указом впроваджено обов'язкове укладання юридичними особами, які використовують землі для сільськогосподарських потреб, договорів оренди земельних паїв з виплатою орендної плати фіксованого розміру. Введено спрощений порядок реєстрації договорів оренди земельних паїв, передбачено виділення земельних ділянок єдиним масовим групі власників земельних часток (паїв), яка звернулася із заявами про відведення земельних ділянок у натурі з метою спільного використання або надання в оренду цих ділянок. Важливо, що громадянам надано право розширювати свої особисті підсобні господарства за рахунок приєднання до них земельних ділянок у натурі, виділених відповідно до розміру земельного паю, і не створювати при цьому юридичної особи.

В 2000 р. стала реалізовуватися вимога Указу про заміну сертифікатів на земельну частку (пай) на Державні акти на право приватної власності на землю. Цим самим створилися реальні умови для впровадження в нашій державі повноцінного ринку землі. Важливим кроком у здійсненні земельної реформи на цьому етапі став Указ Пре-

зидента України «Про основні напрями земельної реформи в Україні на 2001 – 2005 роки» (30 травня 2001 р.). Передбачений Указом комплекс взаємопов'язаних правових, організаційних, фінансових, науково-технічних та інших заходів має забезпечити прискорення завершення в Україні земельної реформи, а також створити ефективний механізм регулювання земельних відносин та державного управління земельними ресурсами. Але особливого значення для завершення земельної реформи в нашій державі набуло прийняття нової редакції Земельного кодексу України.[1]

На сьогодні бачення розвитку ринкових земельних відносин окремими політиками і деякими аграрниками в основному сконцентровано на купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення. На думку багатьох учених, такі погляди не тільки залишають поза увагою вирішення сучасних прогресуючих проблем, пов'язаних з охороною земель, збереженням родючості ґрунтів, оптимізацією землекористування, надмірною розораністю, згортанням меліорації, недотриманням сівозмін, нераціональною концентрацією земель в окремих виробників, екологізацією виробництва та ряду інших прихованих, а можливо, й віддалених негативних тенденцій, але і унеможливають використання земельного капіталу як фактору для вирішення зазначених проблем щодо стану земель і розвитку аграрної економіки через банківські механізми земельної іпотеки, привабливості інвестування, розвитку партнерської діяльності, фондового ринку, співпраці із фінансовими посередниками, зміни неефективних власників і користувачів земельних ділянок, удосконалення орендних відносин тощо.[2]

Варто зазначити, що земля в житті українського селянства відігравала одну з важливих ролей, адже саме на веденні сільського господарства маючи у користуванні певний наділ землі чи маючи у власності землю, формувалась культура та традиції українського народу, його відношення до батьківщини, до історичної спадщини і предків[4].

Якщо дивитись на проблему землеволодіння через призму історії та традицій, всі народи, що проживали на території України, несуть особливе ставлення до землі в свою культуру. Коли звернути увагу на формування і творення держави Ізраїль, а значна частина громадян, які зараз населяють Ізраїль є репатріантами з України, то можна помітити значимість землеволодіння в цьому краї.

В свій час громадянами Ізраїлю земля була викуплена в арабського населення і повернута в на той час створений земельний фонд країни. Нині земля і Ізраїлі знаходиться в більшій частині у державній власності, але громадяни мають право брати землю в оренду, сплачуючи кошти в державний бюджет за користування землею.[4]

Невизначеність стосовно ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення, а також безсистемне та часто необґрунтоване внесення змін до Земельного кодексу України, поступово переросли з економічної площини до зловживань та політичного маніпулювання навколо цього питання.

У результаті, незважаючи на відносне зростання агропромислового виробництва, сьогодні в Україні склався специфічний уклад сільськогосподарської діяльності – від надзвичайно великих виробників, які вбачають певні ризики в розвитку земельної реформи, до фермерів, особистих селянських господарств та інших дрібних виробників, для яких держава не створила умови для саморозвитку, що, зокрема, призводить до втрати робочих місць та загрози упадку українських сіл. Порушення принципів системного реформування також призвело до прогресування монополізму не тільки на ринках продукції сільського господарства, але і ринках матеріально-технічних і фінансових ресурсів, експортно-імпоротної діяльності, формування однобічного сировинного експортоорієнтованого агропромислового виробництва, появи значної кількості «паразитуючих» посередників, блокування розвитку обслуговуючої сільськогосподарської кооперації з одночасним пригніченням дрібнотоварного виробника, який в основному працює для задоволення потреб внутрішнього продовольчого ринку. А в цілому це стало причиною спотворення ще не усталеної конкуренції та викривлення структури аграрної економіки. У таких умовах розраховувати на збалансований розвиток аграрного ринку неможливо.

Але найбільш загрозливим є те, що до цього часу не сформовано ефективного землевласника, не вирішено питання ощадливого, раціонального й екологічно безпечного використання земельних ресурсів.[2]

Висновки

Отже варто зазначити, що від того, як проходитиме земельна реформа в Україні буде залежати розвиток сільського господарства та сільських

територій на яких зазвичай найчастіше сільське господарство розвивається, де його можна диверсифікувати, за рахунок переробних підприємств, сільського зеленого туризму, а це в більшій мірі збільшення кількості робочих місць, розвиток сільської інфраструктури, будівництво соціальних об'єктів, культурне збагачення та інше.

Потрібно чітко зазначити, що господарем на землі є той хто її обробляє, хто зберігає її властивості і охороняє її, а це зазвичай той хто зацікавлений в догму – селянин. Тому в земельній реформі потрібно чітко визначити місце селянина – сільськогосподарського виробника, його значення в реформі та перспективи на далі, як впливатиме земельна реформа на розвиток сільських територій.

Займаючись будь-яким видом господарської діяльності в селі (сільськогосподарське виробництво, переробка сільськогосподарської сировини сільський зелений туризм, торгівля і так далі), використовуючи земельні ресурси, сільський житель, має бути не тільки захищений законодавчо, а й відчувати свою відповідальність перед громадою за свої дії.

Культура бережливого ставлення до землі повинна і далі виховуватись, як і колись виховувалась із покоління в покоління.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних відносин. Підручник. – 2-ге вид., доп. і перероблене. / В. Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с
2. Я.М. Гадзало, Ю.Я. Лузан, Земельна реформа: проблеми і перспективи розвитку аграрної економіки / Економіка АПК, № 1 2017
3. Дудзяк О.А. Оцінка агротуристичної привабливості регіону: основні фактори та показники / О. А. Дудзяк // Вісник Сумського національного аграрного університету, 2010. – Вип. 5/2 : Серія Економіка та менеджмент. – С. 16–20.
4. Іванишин В.В, Дудзяк ОА. Застосування в Україні досвіду розвитку сільських територій Європейських країн та США. / В.В. Іванишин О.А. Дудзяк // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. – 2015. – Вип. 24. – том. 3. С.5 – 10.
5. Попрозман Н. В. Формування стратегії економічного розвитку агропромислового виробництва [монографія] / Н. В. Попрозман. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2015. – 300 с.
6. Poprozman N. V. Fundamentals of information support of agricultural entrepreneurship, Ekonomika APK, 2016, vol. 9, pp. 62 – 67.

7. Саблук П.Т. Основні напрями удосконалення державної аграрної політики в Україні / П.Т. Саблук, Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. * 2011. і М 5. і С. 3–16.

8. Дудзяк О.А. Вплив сільського туризму на розвиток сільських територій. / О.А. Дудзяк // Науковий вісник Ужгородського університету – серія економіка – вип. 2(48) 2016 – С. 133–136.

References

1. Andriychuk V.G. Ekonomika agrarnykh vidnosyn. – K. KNEU 2002. – 624 s
2. J.M. Gadzalo. U.J. Luzan. Zemel'na reforma: problemy i perspektyvy rozvytku agrarnoi ekoomiky. Ekonomika APK №1 2017
3. Dudziak O, Ocinka agroturystushnoi pryvabliyvosti region, osnovni faktory i pokaznyky 2010. – Vyp. 5/2 Sumy
4. Ivanyshyn V. Dudziak O. Zastosuvannia v Ukraini dosvidu rozvytku sil's'kych terytori Evropeis'kych krain ta SSHA 2015. – v. 24. – tom. 3. s.5 – 10.
5. Poprozman, N.V. (2015), Formuvannia stratehii ekonomichnoho rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva [Establishing strategy of economic development of agricultural production], NNTs «ІАЕ», Kyiv, Ukraine.
6. Poprozman N. V. Fundamentals of information support of agricultural entrepreneurship, Ekonomika APK, 2016, vol. 9, pp. 62 – 67.
7. Sabluk P.T. Osnovni napriamy udoskonalennia derjavnoi agrarnoi polityky 2011. і М 5. і с. 3–16.
8. Dudziak O. Vplyv sil's'kogo turyzmu na rozvytok sil's'kych terytori 2(48) 2016 – С. 133–136. Ujgorod.

Дані про авторів

Іванишин Володимир Васильович,

доктор економічних наук, професор, ректор Подільського державного аграрно-технічного університету,
e-mail: main@pdatu.edu.ua

Дудзяк Оксана Антонівна,

кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту, адміністрування та публічного управління Подільського державного аграрно-технічного університету,
e-mail: ksenish@gmail.com

Данные об авторах

Иванишин Владимир Васильевич,

доктор экономических наук, профессор, ректор Подольского государственного аграрно-технического университета,
e-mail: main@pdatu.edu.ua

Дудзяк Оксана Антоновна,

кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджмента, администрирования и публичного управления Подольского государственного аграрно-технического университета,
e-mail: ksenish@gmail.com

doctor of economic sciences, professor, rector of the State Agrarian and Engineering University in Podilya,
e-mail: main@pdatu.edu.ua

Oksana Dudziak,

PhD in Economics, asc.prof. of the Department of Management, Administration and Public Management of the State Agrarian and Engineering University in Podilya
e-mail: ksenish@gmail.com

Data about the authors

Volodymyr Ivanyshyn,

DOI: 10.5281/zenodo.1689953

ТРУШ Ю.Л.,
ГЛУШАК А.Р.

Механізм забезпечення стійкого економічного розвитку підприємства

Нестійкість та нестабільність зовнішнього середовища підприємства, що спричинені трансформацією соціально-економічних явищ, являються основною характерною рисою сучасного розвитку економіки України. Щоб підприємства мали змогу функціонувати в таких нестабільних умовах, їм потрібно розробити та впровадити у використання механізм забезпечення стійкого економічного розвитку.

Під цим механізмом мається на увазі сукупність економічних, соціальних та екологічних факторів підприємства. Економічна стійкість поєднується із конкурентоспроможністю підприємства.

Економічну стійкість підприємства дуже часто поєднують із забезпеченням його конкурентоспроможності.

Для успішного функціонування і стійкого розвитку підприємства мають бути конкурентоспроможними як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Тільки шляхом постійного вдосконалення, використання новітніх технологій та методів організації виробництва та управління підприємством зможуть досягти й утримати стійке положення на ринку.

Розглянуто основні засади забезпечення механізму стійкого економічного розвитку підприємства та його ключові складові.

Досліджено фактори що впливають на економічну стійкість підприємства; взаємозв'язок складових економічної стійкості.

Запропоновано зобразити їх схематично та проаналізувати їх зміст.

Доведено, що реалізація механізму забезпечення стійкого економічного розвитку підприємства забезпечить можливості відновлення виробничих і господарських потужностей і забезпечення сталості розвитку.

Ключові слова: механізм забезпечення економічної стійкості підприємств, економічна стійкість, економічний розвиток, елементи механізму стійкого розвитку.

ТРУШ Ю.Л.,
ГЛУШАК А.Р.

Механизм обеспечения устойчивого экономического развития предприятия

Неустойчивость и нестабильность внешней среды предприятия, вызванные трансформацией социально-экономических явлений, являются основной характерной чертой современного развития экономики Украины. Чтобы предприятия могли функционировать в таких нестабильных условиях, им необходимо разработать и внедрить в использование механизм обеспечения устойчивого экономического развития. Экономическую устойчивость предприятия очень часто сочетают с обеспечением его конкурентоспособности.

Для успешного функционирования и устойчивого развития предприятия должны быть конкурентоспособными как на внутреннем, так и на внешних рынках.

Только путем постоянного совершенствования, использования новейших технологий и методов организации производства и управления предприятием смогут достичь и удержать устойчивое положение на рынке.

Рассмотрены основные принципы обеспечения механизма устойчивого экономического развития предприятия и его ключевые составляющие.

Исследованы факторы влияющие на экономическую устойчивость предприятия; взаимосвязь составляющих экономической устойчивости.

Предложено отразить их схематично и проанализировать их содержание.

Доказано, что реализация механизма обеспечения устойчивого экономического развития предприятия обеспечит возможности восстановления производственных и хозяйственных мощностей и обеспечения устойчивости развития.

Ключевые слова: *механизм обеспечения экономической устойчивости предприятий, экономическая устойчивость, экономическое развитие, элементы механизма устойчивого развития.*

TRUSH Y.L.,
GLUSHAK A.R.

The mechanism of ensuring sustainable economic development of the enterprise

Instability and instability of the enterprise's environment caused by the transformation of socio-economic phenomena are the main characteristic of the modern development of the Ukrainian economy. In order for enterprises to be able to operate in such unstable conditions, they need to develop and implement a mechanism for ensuring sustainable economic development..

The economic stability of the enterprise is often combined with ensuring its competitiveness.

For successful operation and sustainable development, enterprises must be competitive both in the domestic and foreign markets.

Only through continuous improvement, the use of the latest technologies and methods of organization of production and management of enterprises will be able to achieve and maintain a stable position in the market.

The main principles of ensuring the mechanism of sustainable economic development of the enterprise and its key components are considered.

The factors influencing the economic stability of the enterprise are investigated; the interconnection of the components of economic stability.

It is proposed to display them schematically and analyze their content.

It is proved that realization of the mechanism of maintenance of sustainable economic development of the enterprise will provide opportunities for restoration of production and economic capacities and ensuring the sustainability of development.

Key words: *the mechanism of providing economic stability of enterprises, economic stability, economic development, elements of the mechanism of sustainable development.*

Постановки проблеми. Економічний розвиток підприємства є досить важким поняттям і загального його визначення немає. Але більшість вчених вважають, що економічний розвиток підприємства потрібно розглядати як сукупність кількісних та якісних змін на довгостроково-

му горизонті дослідження, які приводять до зміни економічного стану підприємства, адаптації до змін зовнішнього та внутрішнього середовища та зміцнення його економічної стійкості.

Існують передумови глобального характеру нестійкості в розвитку вітчизняних підприємств,

про це свідчать сучасні дослідження економічної стійкості підприємств. Тому навколо економічної стійкості здійснюється розробка всіх заходів управлінського характеру та рішень щодо діяльності та розвитку підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Забезпечення економічної стійкості на основі виваженого механізму дій є актуальною проблемою. Оскільки, стійка позиція підприємства на ринках, позитивна динаміка фінансово-економічних результатів, діловий успіх, в основному залежать від ступеня його адаптації до динамічних змін зовнішнього та внутрішнього середовища, для якого характерним є ризикованість здійснення господарських операцій, нестабільність політичної та економічної ситуації в країні. Серед провідних зарубіжних та вітчизняних вчених проблеми оцінювання економічної стійкості досліджували такі науковці, як: Н. Алексеєнко, Е. Альтман, К. Блумфілд, Є. Бріхем, Е. Белтенспергер, Б. Бухвальд, Б. Герасимов, В. Гросул, В. Даниленко, Е. Долан, П. Друкер, О. Зайцев, Ю. Іванов, М. Кизим, К. Кемпбелл, Т. Кох, Н. Марковіц, Р. Мертон, Ф. Мишкін, О. Михальов, Е. Рід, П. Роуз, Дж. Сінкі, Н. Шпак, У. Харрісон, М. Фрідмен, Д. Чессер та ін. Визначення економічної стійкості і її зміст, методи оцінювання стійкості та шляхи регулювання економічної стійкості висвітлено у наукових публікаціях вищезазначених вчених. [1, с.43].

Мета статті. Обґрунтувати структуру та функціонування механізму забезпечення економічної стійкості підприємств для забезпечення стійкого розвитку підприємств.

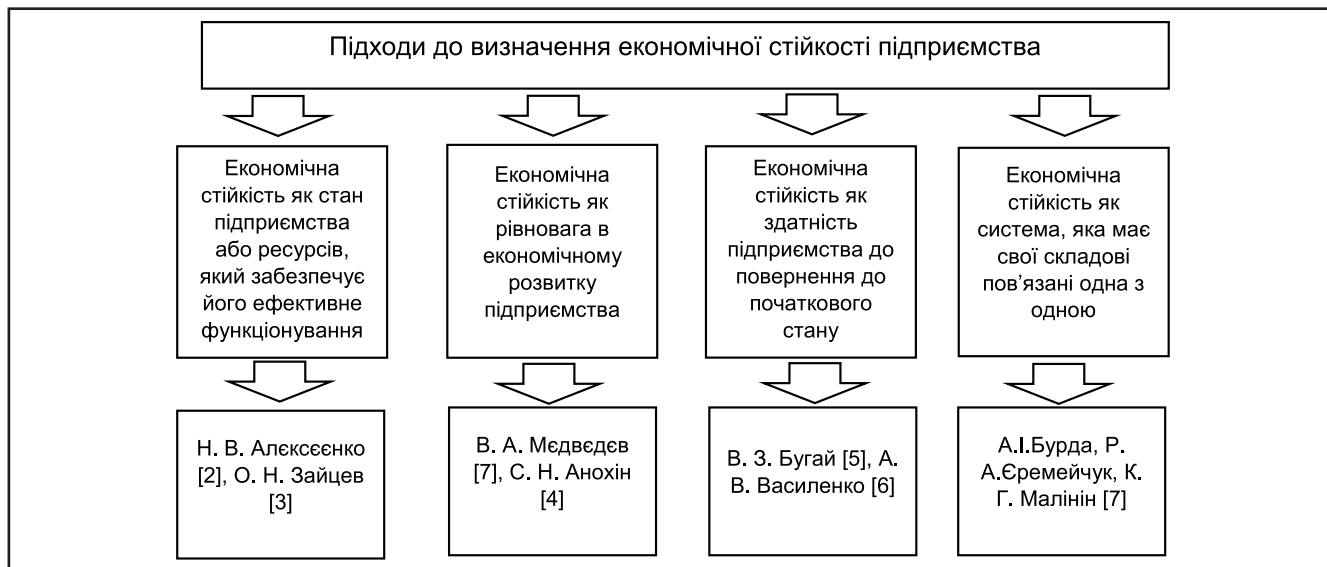
Виклад основного матеріалу. Аналізуючи різні підходи щодо визначення змісту поняття економічної стійкості буде доцільним виокремити чотири основних. (рис. 1.)

Підхід перший, послідовниками якого є вчені Н. Алексеєнко та О. Зайцев, ґрунтується на тому що, економічна стійкість підприємства це безпосередній стан підприємства чи його ресурсів, які забезпечують його ефективну діяльність.

Як стан матеріальних, економічних та трудових ресурсів підприємства, їх розподіл і використання, які дають можливість забезпечити розвиток підприємства на основі збільшення прибутку і капіталу за умови збереження платоспроможності та кредитоспроможності при умовах допустимого рівня ризиків, визначає у своїй роботі Н. Алексеєнко економічну стійкість підприємства. [2, с.59]

О. Зайцева [3] економічну стійкість розглядає як становище підприємства, що дає змогу зберегти здатність ефективного функціонування і стабільного прогресивного розвитку за негативного впливу зовнішнього середовища.

Другий підхід приділяє увагу економічному розвитку підприємств при процесі визначення економічної стійкості. Збалансований стан економічних ресурсів, які забезпечують стабільну прибутковість і оптимальні умови для розширення відтворення у перспективі з урахуванням найголовніших зовнішніх і внутрішніх чинників, так розуміє В. А. Медведєв економічну стійкість [8, с.267]. У роботі С. Н. Анохіна [4,с.44] економічна стійкість визначається як рівноважний стан промислового підприємства, за якого економічні

Рисунок 1. Підходи до визначення економічної стійкості підприємства

та управлінські рішення здатні регулювати провідні чинники стійкого положення підприємства: управління, виробництва, фінансів, персоналу і стратегії в заданих межах ризику.

Третій підхід визначає економічну стійкість як змogu підприємства до повернення у початковий стан. Послідовниками цього підходу виступають О. Колодізев, В. Бугай, А. Василенко, Ю. Іванов, Р. Коренченко, В. Іванов.

У роботі В. З. Бугая [5] економічна стійкість розглядається, як здатність підприємства поглинати зовнішні й внутрішні дестабілізуючі фактори через ефективне застосування своїх ресурсів за рахунок використання і вдосконалення економічного потенціалу.

А.В. Василенко вважає, що економічна стійкість це здатність системи зберігати свій працездатний стан щодо досягнення запланованих результатів за наявності різних мінливих впливів [6, с.396].

У четвертому підході акцент падає на визначення економічної стійкості як системи, яка має свої взаємопов'язані складові. О. В. Ареф'єва, Д. М. Городинська, А. І. Бурда, Р. А. Єремейчук, К. Г. Малінін є послідовниками цього підходу [7]. Учені О. В. Ареф'єва та Д. М. Городинська визначають економічну стійкість як сукупність взаємообумовлених та взаємопов'язаних складових, які за будь-яких умов забезпечують здатність до провадження діяльності підприємств, запас ресурсів (ресурсного потенціалу) та збалансований процес функціонування [9].

Для точного та ширшого розуміння поняття економічна стійкість потрібно використовувати всі вищеназвані підходи, бо кожен з них розглядає одну із її сторін.

В управлінні економічною стійкістю потрібно врахувати дію всіх факторів, що впливають на неї, і в цей же час, їх потрібно чітко класифікувати. Погіршення економічної стійкості підприємства, як правило, є наслідком спільної дії внутрішніх і зовнішніх факторів.

Внутрішні фактори показують вплив дії внутрішніх процесів на формування економічної стійкості. При ефективному функціонуванні такий вплив дає змогу розробити механізми для ефективного управління економічною стійкістю, але якщо у підприємство існують внутрішні проблеми у функціонуванні, то дані фактори є основним факторами, що порушують економічну стійкість.

Вони, у свою чергу, діляться на технологічні, організаційні, фінансово-економічні та соці-

альні. Технологічні фактори характеризують технологічний уклад виробництва, забезпечують безперебійність постачання ресурсів для всіх технологічних ланок виробництва тощо. Оскільки промислові підприємства отримують прибуток, перш за все, від виробництва та реалізації товарів, робіт, а послуг, то позитивний вплив цього фактори дозволяє ефективно здійснювати виробничий цикл. У зворотньому випадку виникають перебої у виробництві продукції, в технологічних процесах та не надходять вчасно ресурси.

Організаційні фактори визначають стратегію і тактику підприємства, рівень виробничої спеціалізації, ступінь інноваційності та інвестиційної діяльності, ступінь використання людського капіталу, величину гудвілу підприємства, досконалість менеджменту і маркетингу, ділову активність підприємства.

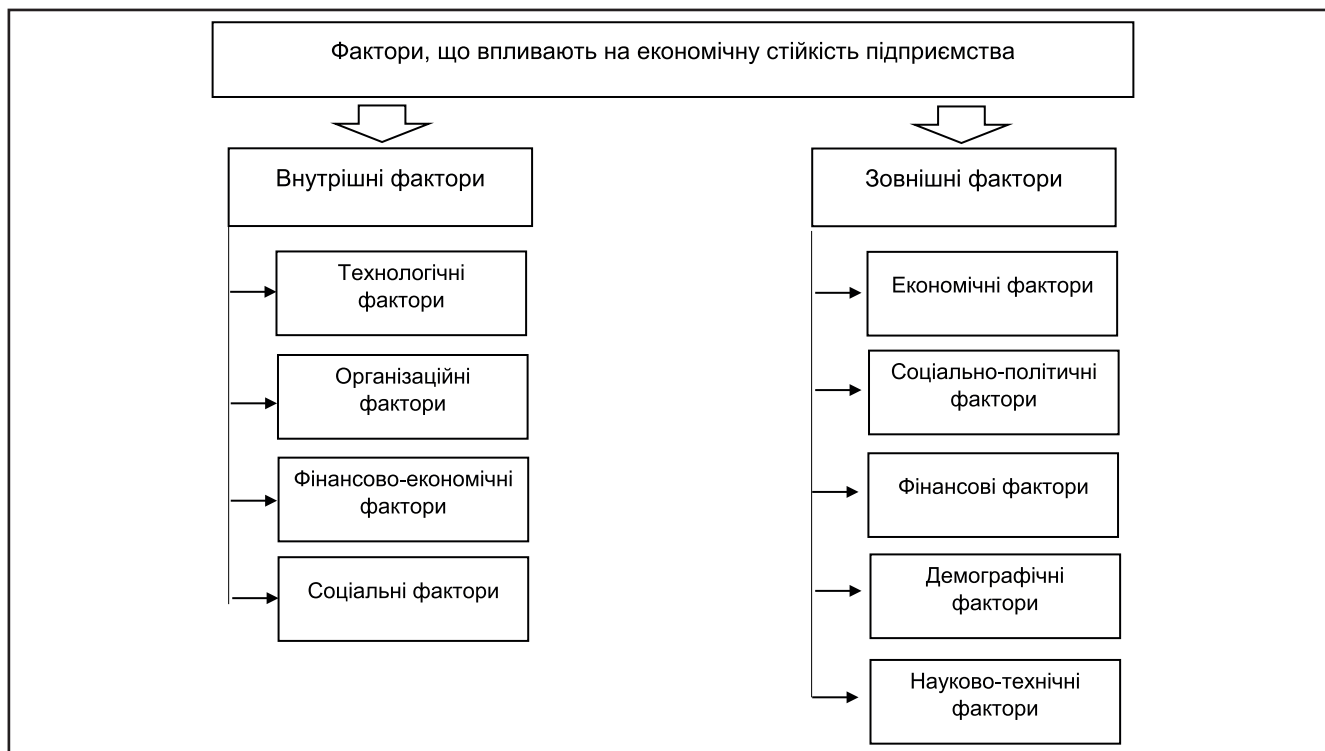
Фінансово-економічні фактори визначають обсяг валової і товарної продукції, обсяг виручки від реалізації продукції, витрати на виробництво, постачання засобів виробництва і збут продукції, продуктивність факторів виробництва. Проявляються вони через фінансові інструменти: ціни і тарифи, кредити, податки, дотації, асигнування з бюджету, страхування, стимулювання праці тощо.

Соціальні фактори характеризують соціальний потенціал підприємства і визначають соціальний розвиток підприємства, а саме: демографічну ситуацію, кадрове забезпечення, умови праці, рівень матеріального добробуту працівників, рівень розвитку соціальної інфраструктури тощо (рис. 2)

Якщо внутрішні фактори можуть здійснювати як позитивний, так і негативний прояв на економічну стійкість підприємства, то зовнішні фактори впливають на її формування та підтримку. У випадку їх негативного впливу вони здійснюють значний руйнівний вплив на економічну стійкість підприємства.

Отже, вищеназвані фактори, їх вплив визначають умови формування та підтримки економічної стійкості підприємства і дозволяють визначити показники, що її характеризують.

Економічна стійкість підприємства як його системна характеристика утворена багатьма складовими. О.Зайцев виділяв техніко-технологічну, соціальну, організаційну та фінансово-економічну складові. Техніко-технологічна складова характеризує стан обладнання, виробничих ресурсів та технологій на підприємстві. Соціальна

Рисунок 2. Фактори, що впливають на економічну стійкість підприємства

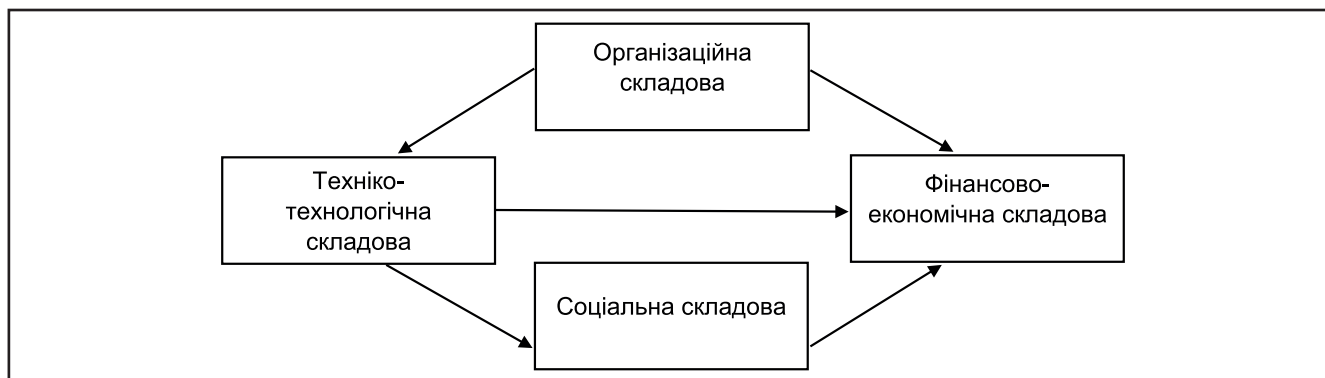
складова визначає стан трудових ресурсів підприємства та їхній соціальний розвиток. Організаційна складова характеризує розвиток організації праці та управління на підприємстві. Фінансово-економічна складова є результатом діяльності всього підприємства. Взаємозв'язок складових економічної стійкості за О.Зайцевим можна простежити за схемою на рис. 3.

Досить актуальною є проблема оцінки економічної стійкості, тому в теперішній час використовується велика кількість методичних підходів щодо оцінки економічної стійкості.

Дані підходи різняться між собою рівнем складності: підхід, у якому передбачається частинний економічний показник або одну складову економічної стійкості і другий комплексний підхід,

що ґрунтується на системі частинних показників та передбачає обчислення інтегрального показника. Перший підхід ґрунтується на використанні окремих методів оцінки окремих складових або окремих показників. Перевагами цього підходу є простота використання методів оцінки, легкість в економічній інтерпретації результатів використання методів. Проте висновки зроблені за даним методичним підходом стосуються окремих складових економічної стійкості, що значно обмежує їх використання.

Другий підхід є більш адекватний в сучасних умовах господарювання. Він базується на розгляданні економічної стійкості як системного поняття, яке має свої елементи та підсистеми. Таке уявлення економічної стійкості дозволяє роз-

Рисунок 3. Взаємозв'язок складових економічної стійкості підприємства

глядати оцінку економічної стійкості не тільки як оцінку окремих її складових, але й як загальну оцінку в рамках якої існує синергетичний ефект від взаємодії складових економічної стійкості.

Оцінювання економічної стійкості підприємства – це неперервний процес дослідження, аналізу та прогнозування економічної стійкості підприємства, встановлення відхилень від нормального перебігу процесів за допомогою існуючого методологічного інструментарію з метою виявлення проблем, вузьких місць, як нині існуючих, так й таких, що виникають в майбутньому, а також їх усунення та визначення шляхів подолання у майбутньому засобом прийняття ефективних управлінських рішень. Дослідження підходів, методик та методів аналізу економічної стійкості свідчать про багатогранність оцінки економічної стійкості, яка в більшій мірі залежить від системи показників, що була обрана для аналізу.

Висновки

Аналізуючи існуючі теоретичні підходи щодо визначення поняття економічної стійкості підприємства підтвердилась актуальність її розгляду як цілісної системи характеристик, що відображає динамічну узгодженість елементів діяльності підприємства як економічної системи, що відображається в сталості причинно-наслідкових взаємозв'язків для забезпечення механізмів нормального функціонування та збереженні нормативних тенденцій змін значень економічних показників діяльності підприємства.

Список використаних джерел

1. Ареф'єва О.В. Стратегічне забезпечення життєвого циклу підприємства / О.В. Ареф'єва // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 3 (81). – С. 43–50.
2. Алексеенко Н. В. Устойчивое развитие предприятия как фактор экономического роста / Н. В. Алексеенко // Экономика і організація управління: зб. наук. пр. / Під заг. ред. П. В. Єгорова. – Донецьк: ДонНУ, Каштан, 2008. Вип. 3 – С. 59–65.
3. Алимова Э. Т. Выявление факторов, обеспечивающих экономическую устойчивость предприятия / Э.Т. Алимова // Вестник Астраханского государственного технического университета. Серия «Экономика». – 2010. – № 1. – С. 89–91
4. Анохин С. Н. Методика моделирования экономической устойчивости промышленных предприятий в современных условиях / С. Н. Анохин // Саратовский гос. технический ун-т. – Саратов, 2000. – 44 с.

5. Бугай В. З. Аналіз та оцінка фінансової стійкості підприємства / В. З. Бугай, В. М. Омельченко // Держава та регіони. – 2008. – № 1. – С. 34–39.

6. Василенко В. А. Стратегічне управління: навч. посібник / В. А. Василенко, Т. І. Ткаченко. – К.: ЦУЛ, 2003. – 396 с

7. Малинин К. Г. Устойчивость функционирования предприятия в рыночной экономике: автореф. дисс. ... канд. экон. наук / К. Г. Малинин. – М.: МГАХМ, 1997. – 21 с.

8. Медведев В. А. Устойчивое развитие общества: модели, стратегия. – М.: Академия, 2011. – 267 с.

References

1. Arefeva O.V. Strategic provision of the company's life cycle / O.V. Arefeva // Current problems of the economy. – 2008. – No. 3 (81). – P. 43–50.
2. Alekseenko NV Sustainable development of the enterprise as a factor of economic growth / NV Alekseenko // Economics and management organization: Sb. sci. pr / Under the congregation Ed. PV Egorova. – Donetsk: DonNU, Kashtan, 2008. Vip. 3 – P. 59–65.
3. Alimova E. T. Identification of factors providing economic stability of enterprises / E.T. Alimov // The Vestnik of the Astrakhan State Technical University. Series «Economics». – 2010. – № 1. – P. 89–91
4. Anokhin SN The method of modeling economic stability of industrial enterprises in modern conditions / SN Anokhin // Saratov State. technical un. – Saratov, 2000. – 44 p.
5. Bugai V. Z. Analysis and evaluation of financial stability of the enterprise / V. Z. Bugai, V. M. Omelchenko // State and regions. – 2008. – No. 1. – P. 34–39.
6. Vasilenko VA Strategic Management: Teach. manual / VA Vasilenko, T. I. Tkachenko. – K.: TSUL, 2003. – 396 p
7. Malinin KG, Stability of the functioning of the enterprise in the market economy: author's abstract. diss ... Candidate econ Sciences / K.G. Malinin. – Moscow: MGAKM, 1997. – 21 p.
8. Medvedev VA Sustainable development of society: models, strategy. – Moscow: Academia, 2011. – 267 pp.

Дані про авторів

Труш Юлія Леонідівна,

к.е.н., доцент, Національного університету харчових технологій

e-mail: yuliya699@ukr.net

Глушак Анастасія Романівна,

студентка Національного університету харчових технологій

e-mail: glushak.anastasia@ukr.net

Данные об авторах

Труш Юлия Леонидовна,

к.э.н., доцент, Национального университета пищевых технологий

e-mail: yuliya699@ukr.net

Глушак Анастасия Романовна,

студентка Национального университета пищевых технологий

e-mail: glushak.anastasia@ukr.net

Data about authors

Julia Trush,

Ph.D., associate professor, National University of Food Technologies

e-mail: yuliya699@ukr.net

Anastasia Glushak,

student at the National University of Food Technology

e-mail: glushak.anastasia@ukr.net

УДК 338.47

DOI: 10.5281/zenodo.1689961

АЛЬ-ГАЗУ АЛІ

Використання «жорстких стандартів» для вимірювання і контролю експлуатаційних витрат

Предмет дослідження. Переважно при розгляді використання «жорстких» стандартів для вимірювання і контролю експлуатаційних витрат доцільно проаналізувати окремі аспекти взаємодії товарних та фінансових потоків авіаційної компанії.

Однак питання взаємного руху товарних та фінансових потоків, що зокрема визначає рухомість матеріальних ресурсів або загалом сталість формування експлуатаційних витрат, може бути предметом розгляду й з погляду інших підсистем управління авіаційною компанією.

Метою написання статті: обґрунтувати та розкрити сутнісне розуміння рекомендацій щодо проведення узагальненого аналізу з оптимальності руху товарних та фінансових потоків авіаційної компанії.

Методологія проведення роботи. Для вирішення поставлених задач були використані: порівняльний та статистичний аналізи, метод логічного узагальнення; методи економіко-математичного моделювання; метод економіко-математичного аналізу.

Результати роботи. Визначено змістовність розгляду оптимізації руху товарних та фінансових потоків авіаційної компанії через узагальнення розгляду дієвості діяльності досліджуваної авіаційної компанії, що розкривається завдяки досягненню фінансової стійкості, сталості розвитку та конкурентоспроможності.

Висновки: Відповідно до етапів процедури з оцінки оптимальності руху товарних та фінансових потоків авіаційної компанії обчислюється ціла множина оцінок взаємозалежного руху складових товарних та фінансових потоків.

У разі проведення порівняльного аналізу діяльності різних авіаційних компаній, або діяльності авіаційної компанії на різних часових інтервалах для визначення оцінки оптимальності руху товарних та фінансових потоків доцільно розглянути впливи між одними й тими ж складовими досліджуваних потоків.

Ключові слова: рух товарних потоків, рух фінансових потоків, експлуатаційні витрати, підсистеми управління, логістичний підхід, системний підхід.

АЛЬ-ГАЗУ АЛІ

Использование «жестких стандартов» для измерения и контроля эксплуатационных расходов

Предмет исследования. Преимущественно при рассмотрении использования «жестких» стандартов для измерения и контроля эксплуатационных расходов целесообразно проанализировать отдельные аспекты взаимодействия товарных и финансовых потоков авиационной компании.

Однако вопрос взаимного движения товарных и финансовых потоков, в частности определяет подвижность материальных ресурсов или в целом постоянство формирования эксплуатационных

расходов, может быть предметом рассмотрения и с точки зрения других подсистем управления авиационной компанией.

Цель написания статьи: обосновать и раскрыть сущностное понимание рекомендаций относительно проведения обобщенного анализа оптимальности движения товарных и финансовых потоков авиационной компании.

Методология проведения работы. Для решения поставленных задач были использованы: сравнительный и статистический анализы, метод логического обобщения; методы экономико-математического моделирования; метод экономико-математического анализа.

Результаты работы. Определена последовательность рассмотрения оптимизации движения товарных и финансовых потоков авиационной компании через обобщение рассмотрения деятельности деятельности исследуемой авиационной компании, что раскрывается благодаря достижению финансовой устойчивости, устойчивости развития и конкурентоспособности.

Выводы: Согласно этапам процедуры оценки оптимальности движения товарных и финансовых потоков авиационной компании исчисляется целое множество оценок взаимозависимого движения составляющих товарных и финансовых потоков.

В случае проведения сравнительного анализа деятельности различных авиационных компаний, или деятельности авиационной компании на разных временных интервалах для определения оценки оптимальности движения товарных и финансовых потоков целесообразно рассмотреть влияния между одними и теми же составляющими исследуемых потоков.

Ключевые слова: движение товарных потоков, движение финансовых потоков, эксплуатационные расходы, подсистемы управления, логистический подход, системный подход.

AL-GAZU ALI

The use of «hard standards» for measuring and control operating costs

The subject of the study. Primarily, when considering the use of «strict» standards for measuring and controlling operating costs, it is advisable to analyze certain aspects of the interaction between the commodity and financial flows of an aviation company.

However, the issue of mutual movement of goods and financial flows, in particular, determines the mobility of material resources or, in General, the constancy of the formation of operating costs, may be the subject of consideration from the point of view of other management subsystems of the aviation company.

The purpose of article is to substantiate and reveal the essential understanding of the recommendations for a generalized analysis of the optimality of the movement of goods and financial flows of the aviation company.

Methodology of the work. To solve the problems were used: comparative and statistical analysis, the method of logical generalization; methods of economic and mathematical modeling; method of economic and mathematical analysis.

The result of the work. The sequence of consideration of optimization of movement of goods and financial flows of the aviation company through generalization of consideration of efficiency of activity of the studied aviation company that is revealed thanks to achievement of financial stability, stability of development and competitiveness is defined.

Conclusions: according to the stages of the procedure for assessing the optimality of the movement of goods and financial flows of the aviation company, a whole set of estimates of the interdependent movement of the components of commodity and financial flows is calculated.

In the case of a comparative analysis of the activities of different aviation companies, or the activities of the aviation company at different time intervals to determine the optimal assessment of the movement of goods and financial flows, it is advisable to consider the impact between the same components of the studied flows.

Key words: product movement, financial flows, operational costs, management subsystem, logistic approach, system approach.

Постановка проблеми. Можна визначити різноманітні підходи, які застосовуються для розгляду взаємодії товарних та фінансових потоків авіаційної компанії. При цьому серед найбільш поширених з таких підходів, які розглядаються науковцями останнім часом є: потоковий, логістичний, синергетичний, системний та інформаційний.

Втім саме множинність можливого застосування означених підходів та їх доцільних комбінацій настановує на думку щодо визначення базового підходу з аналізу взаємодії товарних та фінансових потоків авіаційної компанії, який не лише визначає можливість сполучення окремих підходів, а й дозволяє узагальнити їх розгляд як єдине ціле.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В цілому можна визначити різноманітні підходи, які застосовуються для розгляду взаємодії товарних та фінансових потоків авіаційної компанії. При цьому, як показав аналіз літературних джерел, серед найбільш поширених з таких підходів, які розглядаються науковцями останнім часом є: потоковий, логістичний, синергетичний, системний та інформаційний.

Множинність можливого застосування підходів та їх доцільних комбінацій настановує на думку щодо визначення базового підходу з аналізу взаємодії товарних та фінансових потоків авіаційної компанії, який не лише визначає можливість сполучення окремих підходів, а й дозволяє узагальнити їх розгляд як єдине ціле. Інакше кажучи варто,

Мета написання статті. Визначити ключовий підхід, який як надає змогу об'єднувати різні підходи для дослідження товарних і фінансових потоків, так й визначає множинність таких підходів для їх об'єднання.

Розробити рекомендації до встановлення ступеня збалансованості товарних та фінансових потоків авіаційної компанії. Це дозволить більш точно проаналізувати дієвість авіаційної компанії та оцінити рухомість її потоків, відповідно до сутнісного розкриття змістовності розгляду оптимізації руху товарних та фінансових потоків авіаційної компанії.

Виклад основного матеріалу. Сутність логістичного підходу при розгляді взаємодії товарних та фінансових потоків авіаційної компанії полягає в одночасному аналізі поєданого руху потоків матеріальних та фінансових ресурсів авіаційної компанії. Це ґрунтується, перш за все, на визначенні авіаційної компанії як логістичної системи.

Отже, питання взаємного розгляду товарних та фінансових потоків при застосуванні логістичного підходу не обумовлює суперечностей, бо змістовність його застосування дозволяє проаналізувати взаємність впливів товарних та фінансових потоків як складових частин логістичної системи. Більш того врахування вартісних аспектів товарного потоку ще більш підкреслює важливість взаємного розгляду товарних та фінансових потоків авіаційної компанії. Водночас з цим враховуючі важливість доставки пасажирів і товарів в задане місце, в потрібній кількості, в заданий час, при заданому рівні витрат при логістичному підході слід знати змінність обсягів матеріальних та фінансових ресурсів авіаційної компанії. У свою чергу це вимагає аналізу таких ресурсів через поняття потоків, бо доставка пасажирів і вантажу здійснюється як у часі, так й просторі. Тож не випадково, що ключовими поняттями логістичної системи загалом, та логістичного підходу зокрема є матеріальний та фінансовий потік, а відтак і розгляд поточкових процесів [3].

Таким чином, саме спорідненість розгляду потоку як основи узагальнення досліджуваних підходів визначає щільну взаємність зокрема логістичного та поточкового підходу щодо розгляду руху матеріальних і фінансових ресурсів авіаційної компанії. При цьому можна також зробити висновки щодо неможливості розгляду логістичного підходу без врахування поточкового підходу до аналізу руху ресурсів авіаційної компанії, бо саме потік та аналіз потоків матеріальних і фінансових ресурсів складає основу логістики. До того ж саме поточковий підхід дозволяє дослідити рухомість матеріальних та фінансових ресурсів авіаційної компанії, бо визначає наскрізний рух змінності таких ресурсів. Тобто, саме з точки зору поточкового підходу, який узагальнює різнопланову рухомість ресурсів (змінність за обсягами, типами, формами, видами) та на підставі врахування такої ознаки послуги як його вартість можна беззаперечно пояснити взаємодію між товарними та фінансовими потоками авіаційної компанії. Також необхідно при цьому підкреслити, що поточковий підхід дозволяє розглядати матеріальні та товарні потоки авіаційної компанії в якості уособленої консолідуючої характеристика руху його різних ресурсів (тобто в тому числі й фінансових), яка визначає безперервність функціонування авіаційної компанії відповідно до встановлених цілей.

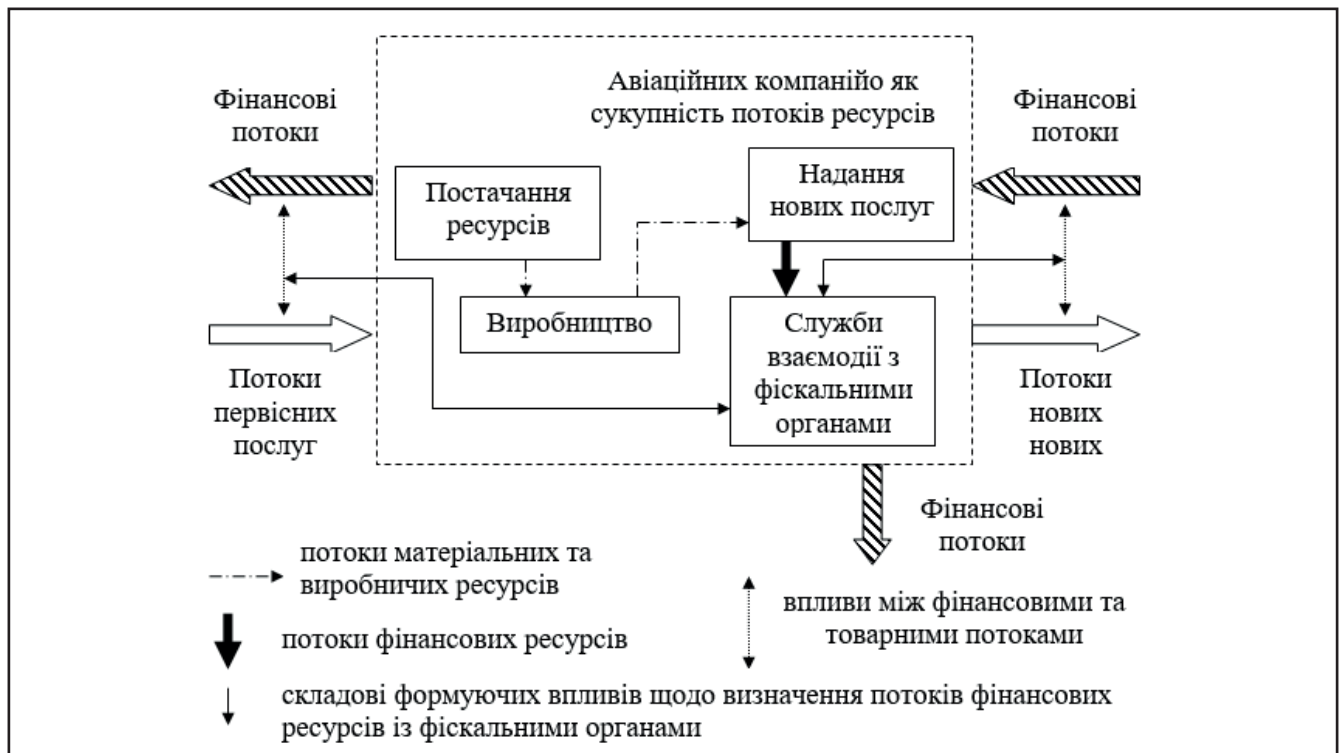
Таким чином, відповідно до наведеного вище можна констатувати, що основою визначення логістичного підходу є потоковий підхід. При цьому розглянуте відносно потокового підходу дозволяє узагальнити множинність рухомості різноманітних потоків авіаційної компанії з погляду розкриття взаємодії товарних та фінансових потоків авіаційної компанії відповідно до рис. 1 (запропоновано автором). Отже авіаційні компанії можна розглядати як сукупність потоків різноманітних ресурсів (матеріальних, виробничих, фінансових) та послуг.

Детальний розгляд системного підходу також дозволяє визначити потоковий підхід як основу його застосування з погляду аналізу взаємодії товарних та фінансових потоків авіаційної компанії. В основі такого висновку знаходяться наступні міркування. Перш за все, слід виходити з того, що системний підхід передбачає дослідження предмету у процесі його ідентифікації як складової частини цілого з визначенням властивостей як цілого, так й окремого у загальній системі [6]. Однак враховуючи, те що ми розглядаємо авіаційні компанії як сукупність рухомості та змінності її різних ресурсів (матеріальних, виробничих, фінансових), то можна говорити, що саме потоки таких ресурсів визначають як загальну

систему функціонування авіаційної компанії, так й зокрема взаємодію її окремих ресурсів.

Отже, розкриття змістовності взаємодії товарних та фінансових потоків авіаційної компанії з погляду системного підходу полягає в узагальненні взаємодії відмічених потоків не лише між собою, а й з погляду сталості функціонування авіаційної компанії. Водночас з цим потоки ресурсів не лише надають інформацію для різних підсистем авіаційної компанії, а й визначають таку інформації внаслідок змінності матеріальних та фінансових ресурсів за обсягами, типами, формами або видами. Тож потоковий підхід у визначенні системного підходу можна розглядати в якості інструменту останнього.

Поряд з цим ми також приходимо до того, що для впровадження окремих підходів варто розглядати інформаційний підхід, сутність якого полягає у передачі інформації як між різними потоками ресурсів, так й чинників впливу на рухомість позначених потоків відповідно до центрів управління потоками ресурсів авіаційної компанії. Звідси варто стверджувати, що формування інформаційних потоків здійснюється під впливом потоків ресурсів, де значна кількість інформації є і узагальненням змінності у русі як товарних, так й фінансових потоків авіаційної компанії. Відтак

Рисунок 1. Авіаційна компанія як сукупність потоків ресурсів з погляду формування експлуатаційних витрат

приходимо до висновку, що основу інформаційного підходу складає потоковий підхід, сутність якого визначається в аналізі рухомості різноманітних ресурсів авіаційної компанії.

При цьому необхідно підкреслити, що непередбачена швидкоплинність змін у зовнішньому середовищі функціонування авіаційної компанії зумовлює за необхідним більш виважено ставитися до отриманої інформації. Це пов'язано як з процесами прискореної змінності у розвитку сучасної глобальної економіки, яка є по суті відкритою, так й відповідно зростанням складності при веденні господарської діяльності, що призводить до ризиків функціонування авіаційної компанії. Тож питання визначення та аналізу взаємодії товарних та фінансових потоків авіаційної компанії і визначає в економічному аспекті сталість функціонування авіаційної компанії, доцільність застосування різноманітних підходів для проведення аналізу такої взаємодії. При цьому одним із напрямків розкриття аналізу взаємодії товарних та фінансових потоків авіаційної компанії може бути застосування синергетичного підходу.

Загалом сутність синергетичного підходу щодо розгляду взаємодії товарних та фінансових потоків авіаційної компанії полягає в обґрунтуванні такої взаємодії потоків авіаційної компанії, яка б дозволяла:

- досягти більшого ефекту з погляду загального функціонування авіаційної компанії, чим це можливо при наявно-існуючій взаємодії досліджуваних потоків,
- або яка б принаймні не погіршувала досягнутого ефекту функціонування авіаційної компанії у разі впливу на її діяльність негативних чинників з боку зовнішнього та внутрішнього середовища, в якому дана авіаційна компанія здійснює свою господарську діяльність.

Водночас з цим для досягнення результатів при узагальненні аналізу взаємодії товарних та фінансових потоків авіаційної компанії на основі синергетичного підходу здійснюється перехід від функціонального до процесного розгляду діяльності авіаційної компанії, що передбачає оперувати вже категорією «потік», а не категорією «запас». До того ж аналізу вже підпадають не стільки конкретні операції авіаційної компанії, які зумовлюють рухомість різних ресурсів, скільки взаємовідносини, які визначають сталість рухомості відмічених ресурсів авіаційної компанії. Виходячи з цього, зміс-

товність синергетичного підходу для визначення взаємодії товарних та фінансових потоків авіаційної компанії полягає у формуванні впливів, які б змінювали (уповільнювали або прискорювали) рухомість окремих потоків авіаційної компанії. Однак для визначення таких впливів знов-таки приходимо до необхідності розгляду поточкового підходу, який у даному випадку дозволяє оцінити можливість та доцільність змінності руху товарних та фінансових потоків авіаційної компанії. Так, наприклад, для встановлення синергетичного ефекту від придбання необхідних ресурсів виробництва необхідно розглянути наявну рухомість як різних товарних потоків, так й відповідних фінансових потоків, що і передбачає розгляд поточкового підходу в даному випадку як інструменту реалізації синергетичного підходу [5].

Таким чином, розглянуте вище, дозволяє визначити потоковий підхід в якості базового інструменту для розгляду взаємодії товарних та фінансових потоків авіаційної компанії, який дозволяє не лише провести відповідне визначення та аналіз відміченої взаємодії, а й розкрити її змістовність.

При цьому як підсумок варто навести загальну схему поєднання найбільш поширених підходів, які застосовуються для розгляду взаємодії товарних та фінансових потоків авіаційної компанії (рис. 2, запропоновано автором).

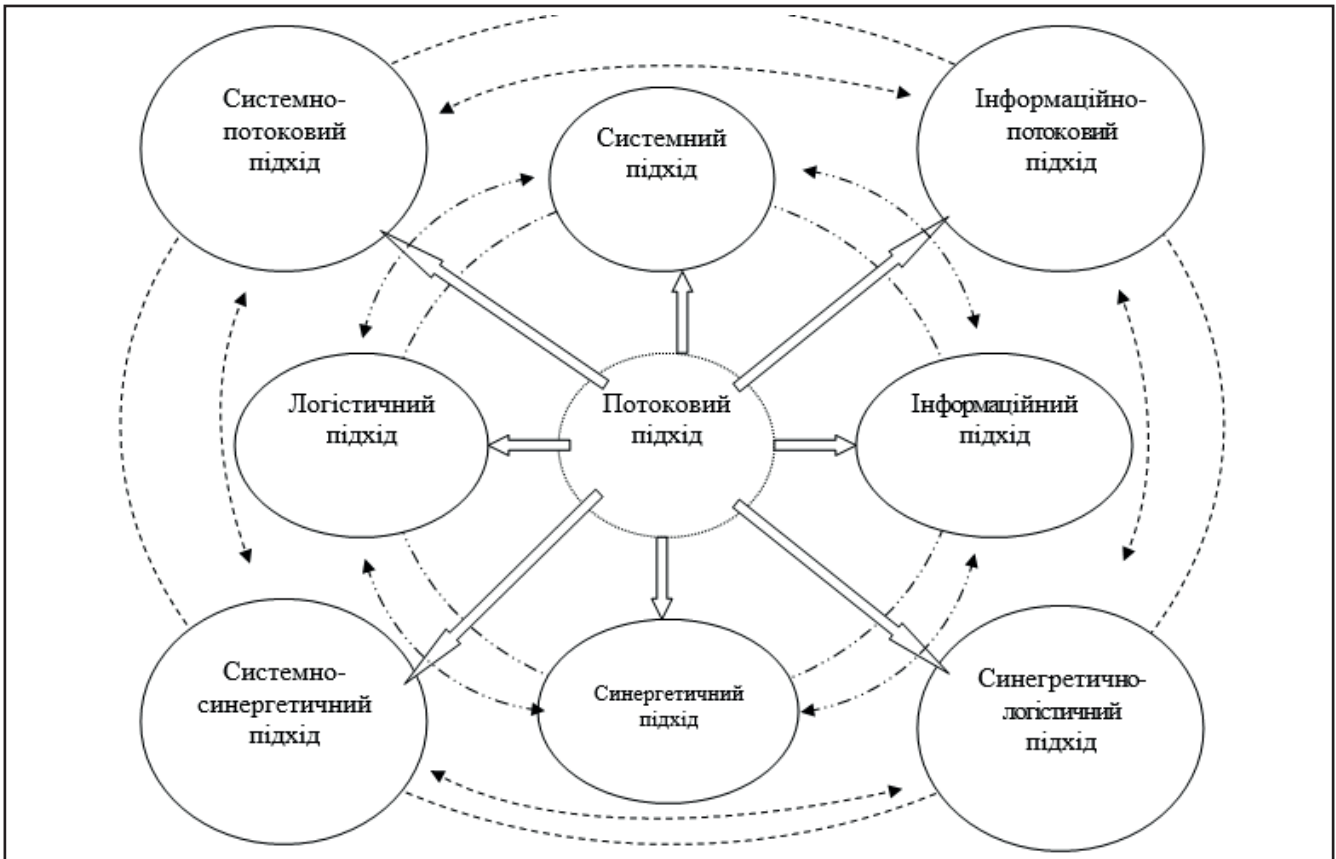
Як видно з рис. 2 узагальнена схема поєднання найбільш поширених підходів, які застосовуються для розгляду взаємодії товарних та фінансових потоків авіаційної компанії характеризується окремими рівнями узагальнення. Ключовим підходом для такого узагальнення, як було встановлено, можна вважати потоковий підхід для визначення та аналізу взаємодії товарних і фінансових потоків авіаційної компанії. Це пов'язано з тим, що саме потоковий підхід є головною складовою більшої з розглянутих підходів.

В якості першого рівня узагальнення найбільш поширених підходів, які застосовуються для розгляду взаємодії товарних та фінансових потоків авіаційної компанії варто визначити так звані прості підходи:

- логістичний підхід;
- системний підхід;
- інформаційний підхід;
- синергетичний підхід.

Тобто це підходи, які визначають просту змістовну дію з розгляду взаємодії товарних та фі-

Рисунок 2. Загальна схема поєднання найбільш поширених підходів, які застосовуються для розгляду взаємодії товарних та фінансових потоків авіаційної компанії

нансових потоків авіаційної компанії, що заснована на одному з критеріїв розгляду визначення і аналізу досліджуваних потоків. Наприклад, це зокрема розгляд взаємодії товарних та фінансових потоків авіаційної компанії на основі узагальнення інформації щодо переміщення різних ресурсів (інформаційний підхід), або розгляд означеної взаємодії на основі уявлення авіаційної компанії як логістичної системи (логістичний підхід) тощо. Втім визначаючи, що змістовність таких підходів розкриває здебільше потоковий підхід постає питання щодо встановлення (або узагальнення) оптимізації руху потоків матеріальних та фінансових ресурсів. Необхідність такого узагальнення визначається тим, що застосування того або іншого з підходів із розгляду взаємодії товарних і фінансових потоків авіаційної компанії повинно базуватися на визначеному критерії, метою чого є як розкриття змістовності означеної взаємодії, так й доведення доцільності дотримання такої взаємодії. При цьому одним із критеріїв взаємодії товарних та фінансових потоків авіаційної компанії може бути розгляд оптимальності руху потоків різних ресурсів авіаційної

компанії, яка аналізується. Як наслідок це зумовлює необхідність проведення аналізу як різновидів такої оптимальності, так й методичних основ оптимізації руху досліджуваних потоків [1].

Разом з цим також варто підкреслити, що обрання критерію оптимальності руху потоків різних ресурсів авіаційної компанії при розгляді взаємодії його товарних та фінансових потоків, пов'язано з тим, що під оптимальністю загалом розуміють властивість з вибору найкращого варіанту з множини можливих, який дозволяє досягти необхідного результату.

На другому рівні загальної схеми поєднання найбільш поширених підходів, які застосовуються для розгляду взаємодії товарних та фінансових потоків авіаційної компанії (рис. 2) подано складні підходи, які базуються на двох критеріях розгляду визначення та аналізу досліджуваних потоків (при цьому слід відмітити, що на рис. 2 відображено лише деякі з розглянутих вище складних потоків щодо розкриття взаємодії товарних та фінансових потоків авіаційної компанії аби не загроможувати загальне відображення поєднання найбільш поширених підходів). Відтак

питання розгляду оптимізації руху означених потоків у даному випадку є більш складним, бо вимагає врахування різних чинників щодо проведення аналізу взаємодії товарних і фінансових потоків авіаційної компанії.

Отже на рис. 2 по суті наведена комплексна дворівнева система підходів із визначення та аналізу взаємодії товарних та фінансових потоків авіаційної компанії, де додатком до такої системи підходів повинно бути проведено узагальнення основ оптимізації руху ресурсів авіаційної компанії.

Досягнення узгодженості й збалансованості в русі товарних та фінансових потоків авіаційної компанії як одного із прояву оптимальної їх взаємодії неможливо без узагальнення різних напрямків рухомості відмічених потоків. Це визначається:

з одного боку різноплановістю руху різних потоків ресурсів авіаційної компанії, що розкриває багатозначність розгляду товарних та фінансових потоків через сукупність їх окремих складових,

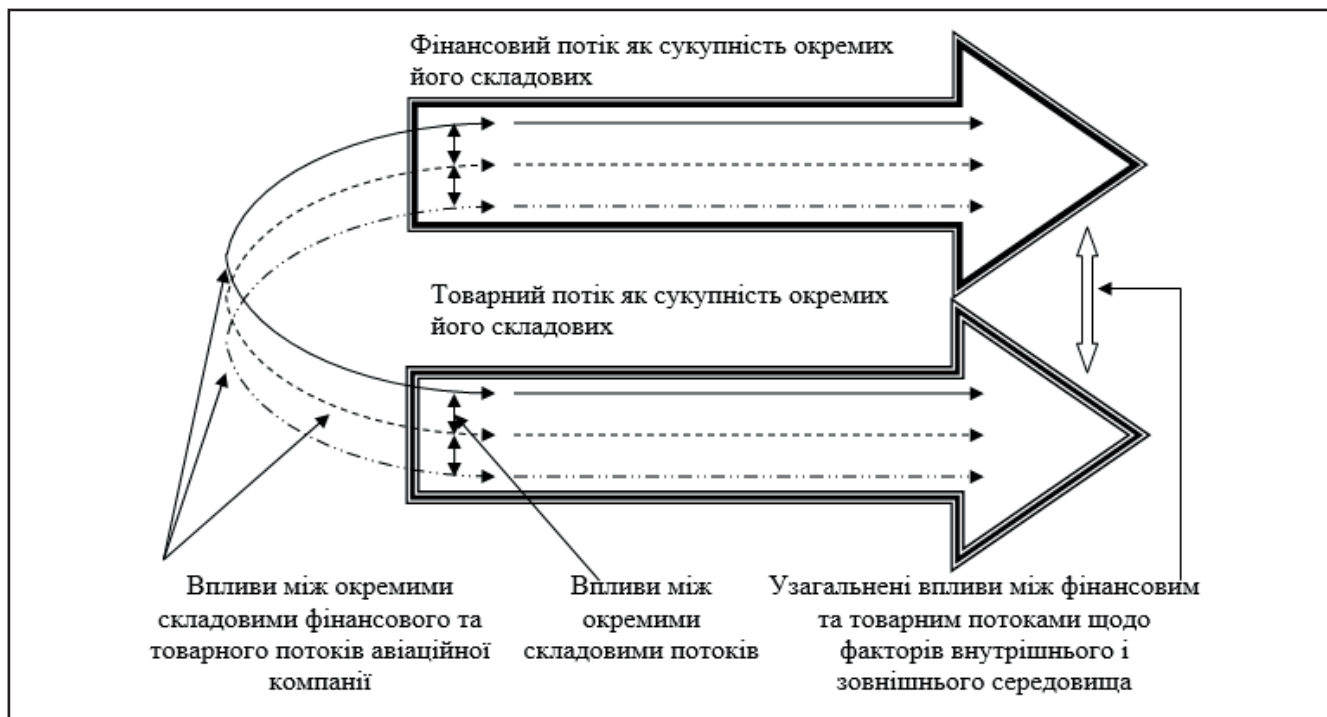
а з іншого, – складністю розгляду якісних характеристик оптимальної рухомості зазначених потоків, що потребує проведення не лише аналізу руху товарних та фінансових потоків з погляду окремого авіаційної компанії, а й порівняльного аналізу руху таких потоків з потоками інших авіаційних компаній.

Отже слід констатувати, що проведення узагальненого аналізу з розкриття оптимальності руху товарних та фінансових потоків авіаційної компанії потребує комплексного та системного підходу щодо узагальнення рухомості різних потоків ресурсів авіаційної компанії, де головним питанням є обґрунтування вибору показників діяльності авіаційної компанії, бо такі показники у підсумку і визначають ключові характеристики рухомості досліджуваних потоків. Виходячи з цього, обрання показників діяльності авіаційної компанії для проведення аналізу з розкриття оптимальності руху товарних та фінансових потоків повинне базуватися на змістовності поставленого завдання дослідження. Інакше кажучи, розгляд окремих показників діяльності певністю визначається необхідним на певний час діяльності авіаційної компанії аналізом проблематики руху його товарних та фінансових потоків.

При цьому варто підкреслити, що доповненням обраних показників діяльності авіаційної компанії можуть буди також й інші показники, які характеризують рухомість досліджуваних потоків ресурсів з іншого погляду на досліджувану проблематику

питання. Однак поряд з цим, визначені для різних показників діяльності авіаційної компанії оцінки з розкриття оптимальності руху його товарних та фінансових потоків навряд чи доцільно об'єднувати. Це пов'язано з тим, що фінансовий та товарний потоки авіаційної компанії загалом визначаються цілою низкою складових таких потоків. Тож рухомість таких потоків у межах фінансового або товарного потоку характеризує сукупність специфічних впливів, що зумовлює у підсумку ступень збалансованості та узгодженості досліджуваних потоків.

Звісно, на підсумок діяльності авіаційних компаній – значення отриманого фінансового результату, як однієї з узагальнених характеристик рухомості товарних та фінансових потоків – впливає динаміка різних складових таких потоків. При цьому такі впливи визначаються не лише впливами у межах окремих потоків між їх складовими, а й впливами між складовими фінансового та товарного потоків, впливами між фінансовим та товарним потоками щодо факторів внутрішнього і зовнішнього середовища (див. рис. 3, узагальнено автором). Тобто в даному випадку визначення інтегральної оцінки узагальненого аналізу з оптимальності руху товарних і фінансових потоків авіаційної компанії виявляється досить складним завданням, бо досить важко передбачити вагомність впливів з боку кожної складової досліджуваних потоків, а відтак й обрахувати їх значимість. До того ж варто врахувати специфіку діяльності авіаційної компанії, з погляду якого визначається запропонована оцінка. Окрім цього також варто підкреслити, що можливі впливи з боку кожної складової фінансового та товарних потоків проявляють нелінійний ефект на подібні ефекту синергії. Це також накладає свої обмеження до впровадження інтегральної оцінки узагальненого аналізу з оптимальності руху товарних та фінансових потоків авіаційної компанії. Інакше кажучи, загальний ефект взаємодії різних складових товарних та фінансових потоків визначається тим, що їх вплив ні є тотожним сумарному впливу кожної зі складових товарних та фінансових потоків окремо. Ґрунтовність даного зауваження з погляду впливу складових фінансового та товарних потоків засновано на тому, що, як було вказано вище, має наявність прояву різний ступінь узгодженості та збалансованості при аналізі обсягів отриманого доходу від надання послуг, матеріальних затрат та витрат на оплату праці в операційних витратах з урахуван-

Рисунок 3. Взаємодія між товарними та фінансовими потоками як прояв множини впливів між складовими потоками та факторами внутрішнього і зовнішнього середовища

ням порівняно однакових тенденцій в отриманих значення фінансового результату для різних авіаційних компаній.

Таким чином, при проведенні узагальненого аналізу з оптимальності руху товарних та фінансових потоків авіаційної компанії необхідним є розгляд цілої системи оцінок щодо визначення збалансованості та узгодженості руху досліджуваних потоків відповідно до обраних показників діяльності авіаційної компанії. Тобто, відповідно до етапів процедури з оцінки оптимальності руху товарних та фінансових потоків авіаційної компанії визначається окрема оцінка за обраними показниками діяльності авіаційної компанії. Це дозволяє врахувати, насамперед, особливості окремих впливів щодо взаємодії товарних та фінансових потоків авіаційної компанії згідно обраним характеристикам таких потоків (інакше кажучи, згідно обраним показникам діяльності авіаційної компанії). Разом з цим побудова множинної системи оцінок оптимальності руху товарних та фінансових потоків дозволяє позбавитися в неоднозначності трактування отриманих результатів, бо не можливо підсумовувати оцінки впливів з боку різних складових фінансових та товарних потоків, враховуючі особливості їх рухомості. Втім якщо множина таких оцінок є прийнятною в розрізі окремих оцінок впливу з боку різних складових фінансових

та товарних потоків, то й загальна оцінка оптимальності руху товарних та фінансових потоків авіаційної компанії є прийнятною. Отже, рівень прийнятності загальної оцінки оптимальності руху товарних та фінансових потоків кожна авіаційна компанія визначає самостійно, виходячи з умов її функціонування, особливостей ведення господарської діяльності тощо. Елементом уніфікації пропонованого аналізу (з погляду різних авіаційних компаній) доцільно вважати застосування єдиної процедури з оцінки оптимальності руху товарних та фінансових потоків та проведення такої процедури для одних й тих же показників діяльності досліджуваних авіаційних компаній.

Також до розглянутого вище слід додати, що в якості об'єднуючої оцінки з проведення аналізу щодо розгляду оптимальності руху товарних та фінансових потоків авіаційної компанії можна обрати розгляд окремих складових фінансового та товарних потоків авіаційної компанії відповідно деякого підсумкового результату діяльності авіаційної компанії – значення отриманого фінансового результату, значення отриманого доходу від надання послуг, значення обсягів наданих послуг тощо, які можуть визначатися як узагальнені показники рухомості товарних та фінансових потоків. При цьому такий розгляд оптимальності руху товарних та фінансових потоків авіаційної компанії також повинен

розглядатися для одних й тих ще показників діяльності досліджуваних авіаційних компаній, враховуючи значимість їх впливовості на підсумковий результат діяльності авіаційної компанії.

Висновки

Отже, сутність рекомендацій щодо проведення узагальненого аналізу з оптимальності руху товарних та фінансових потоків авіаційної компанії зводиться до наступного:

по-перше, відповідно до етапів процедури з оцінки оптимальності руху товарних та фінансових потоків авіаційної компанії обчислюється ціла множина оцінок взаємозалежного руху складових товарних та фінансових потоків. У разі прийнятності окремих оцінок робиться висновок щодо прийнятної оптимальності руху товарних та фінансових потоків авіаційної компанії. Якщо деяка з окремих оцінок руху складових товарних та фінансових потоків є непринятною, то визначаються перехресні оцінки впливу складових товарних та фінансових потоків між собою;

по-друге, у разі проведення порівняльного аналізу діяльності різних авіаційних компаній, або діяльності авіаційної компанії на різних часових інтервалах для визначення оцінки оптимальності руху товарних та фінансових потоків доцільно розглянути впливи між одними й тими ж складовими досліджуваних потоків. В якості об'єднуючої оцінки з проведення аналізу щодо розгляду оптимальності руху товарних та фінансових потоків авіаційної компанії також варто розглядати оцінки, які отримані для підсумкових показників діяльності авіаційної компанії з погляду впливу на такі підсумки одних й тих же складових досліджуваних потоків.

Список використаних джерел

1. Азаренкова Г. М. Фінансові потоки в системі економічних відносин / Г. М. Азаренкова. – Х.: ВД «ІН-ЖЕК», 2015. – 412 с.
2. Василенко, В. А. Формування стратегії конкурентоспроможності підприємств малої авіації України [Текст] : дис. ... канд. екон. наук / В. А. Василенко. – К., 2011. – 181 с.
3. Григорак, М. Ю. Формування системи управління логістичної інфраструктурою аеропорту [Текст] : Монографія / М. Ю. Григорак, О. Є. Соколова. – К. : Автограф, 2010. – 262 с.
4. Ермошкіна О. В. Управління фінансовими потоками промислових підприємств: теорія, практика, пер-

спективи / О. В. Ермошкіна. – Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2014. – 479 с.

5. Лакіза І. О. Гнучкий розвиток підприємств на основі оптимізації повних витрат / І. О. Лакіза, П. В. Тархов, О. О. Хворост. – Суми, Вид-во СумДУ, 2009. – 169 с.

6. Сакунова І. С. Імітаційне моделювання в задачах дослідження матеріальних потоків логістичних систем / І. С. Сакунова // Збірник наукових праць МННЦ ІТiС. – 2009. – № 14. – С. 91–114.

References

1. Azarenkova H. M. Finansovi potoky v systemi ekonomichnykh vidnosyn / H. M. Azarenkova. – Kh.: VD «ІNZhEK», 2015. – 412 s.
2. Vasilenko, V. A. Formuvannia stratehii konkurentospromozhnosti pidpriemstv maloi aviatsii Ukrainy [Tekst]: dys. ... kand. ekon. nauk / V. A. Vasilenko. – K., 2011. – 181 s.
3. Hryhorak, M. Yu. Formuvannia systemy upravlinnia lohistrychnoi infrastrukturoiu aéroportu [Tekst] : Monohrafiia / M. Yu. Hryhorak, O. Ye. Sokolova. – K. : Avtohrاف, 2010. – 262 s.
4. Yermoshkina O. V. Upravlinnia finansovymy potokamy promyslovykh pidpriemstv: teoriia, praktyka, perspektyvy / O. V. Yermoshkina. – Dnipropetrovsk: Natsionalnyi hirnychiy universytet, 2014. – 479 s.
5. Lakiza I. O. Hnuchkyi rozvytok pidpriemstv na osnovi optymizatsii povnykh vytrat / I. O. Lakiza, P. V. Tarkhov, O. O. Khvorost. – Sumy, Vyd-vo SumDU, 2009. – 169 s.
6. Sakunova I. S. Imitatsiine modeliuвання v zadachakh doslidzhennia materialnykh potokiv lohistrychnykh system / I. S. Sakunova // Zbirnyk naukovykh prats MNNTs ITiS. – 2009. – № 14. – S. 91–114.

Дані про автора

Аль-Газу Алі

к.е.н., Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана
e-mail: almukhtar_jo@yahoo.com

Данные об авторе

Аль-Газу Али

к.э.н., Киевский национальный экономический университет им. Вадима Гетьмана
e-mail: almukhtar_jo@yahoo.com

Data about the author

Al-Gazu Ali

PhD in economics, Kyiv national economic University
e-mail: almukhtar_jo@yahoo.com

Оцінювання рівня кадрової безпеки підприємств високотехнологічного сектору економіки

Обґрунтовано, що основою прийняття кожного рішення суб'єктами безпеки повинна бути повна, достовірна й своєчасна інформація про об'єкт безпеки, тобто в умовах забезпечення кадрової безпеки – про персонал підприємства. Ознайомлення із суттю ключових підходів до оцінювання кадрової безпеки підприємств дозволило запропонувати власний методичний підхід, що передбачає застосування комбінаційного варіанту з метою використання позитивних моментів й усунення недоліків існуючих, що враховує специфіку господарської діяльності високотехнологічних підприємств та роль персоналу як найбільш цінного ресурсу та основного джерела загроз для кадрової безпеки. На основі узгодження точок зору експертів з числа науковців та працівників високотехнологічних підприємств, сформовано методичний підхід, який передбачає виконання кількох послідовних етапів для визначення рівня безпеки за окремим індикатором, групою та інтегральним показником. Передбачається визначення рівня безпеки у розрізі основних груп: «організаційний», «мотиваційний», «освітньо-інтелектуальний», «ефективність використання персоналу» та «умови праці», які в сукупності дають повну інформацію про безпеку та можливі загрози для кадрової безпеки підприємства. Результати апробації розробленого методичного підходу, яка була здійснена в умовах провідних підприємств високотехнологічного сектору національної економіки, дозволили не лише охарактеризувати рівень безпеки, але й визначити першопричини виникнення та негативного впливу ключових загроз на кадрову безпеку.

Ключові слова: кадрова безпека, високотехнологічний сектор економіки, безпека, індикатор, інтегральний показник.

ВОРОНКА О.З.

Оценка уровня кадровой безопасности предприятий високотехнологического сектора экономики

Обосновано, что основанием для принятия каждого решения субъектами безопасности должна быть полная, достоверная и своевременная информация об объекте безопасности, то есть в условиях обеспечения кадровой безопасности – о персонале предприятия. Ознакомление с сутью ключевых подходов к оценке кадровой безопасности предприятий позволило предложить собственный методический подход, предусматривающий применение комбинационного варианта с целью использования положительных моментов и устранения недостатков существующих, учитывающий специфику хозяйственной деятельности високотехнологических предприятий и роль персонала как наиболее ценного ресурса и основного источника угроз кадровой безопасности. На основе согласования точек зрения экспертов из числа ученых и работников високотехнологических предприятий, сформирован методический подход, который предусматривает выполнение нескольких последовательных этапов для определения уровня безопасности по отдельному индикатору, группе и интегральному показателю. Предусмотрено определение уровня безопасности в разрезе основных групп: «организационный», «мотивационный», «образовательно-интеллектуальный», «эффективность использования персонала» и «условия труда», которые в совокупности дают полную информацию о безопасности и возможных угрозах для кадровой безопасности предприятия. Результаты апробации разработанного методического подхода, которая была осуществлена в условиях ведущих предприятий високотехнологического сектора национальной экономики, позволили не только охарактеризовать уровень безопасности, но и определить первопричины возникновения и негативного влияния ключевых угроз на кадровую безопасность.

Ключевые слова: кадровая безопасность, високотехнологический сектор экономики, безопасность, индикатор, интегральный показатель.

VORONKA O.Z.

Estimation of the personnel security level of enterprises in the high-tech sector of the economy

It has been substantiated that the basis for the adoption of each decision by the security agents

should be complete, reliable and timely information about the object of security, that is, in the conditions of personnel security – about the personnel of the enterprise. Familiarity with the essence of key approaches to personnel security assessment of enterprises allowed to propose their own methodological approach, which involves the use of a combination option for the purpose of using positive moments and elimination of shortcomings, taking into account the specifics of economic activity of high-tech enterprises and the role of personnel as the most valuable resource and the main source of threats to staffing security. It has been methodical approach developed on the basis of agreeing the views of experts from among the scientists and workers of high-tech enterprises, which involves the implementation of several successive steps to determine the level of security by a separate indicator, group and integral indicator. It is envisaged to determine the level of security by major groups: «organizational», «motivational», «educational-intellectual», «efficiency of personnel use» and «working conditions», which collectively give complete information about security and possible threats to personnel security of the enterprise. The results of the approbation of the developed methodological approach, which was carried out in the conditions of the leading enterprises of the high-tech sector of the national economy, allowed not only to characterize the level of security, but also to identify the root causes of the emergence and negative impact of key threats to personnel security.

Key words: human security, high-tech economy, security, indicator, integral indicator.

Постановка проблеми. Ефективність забезпечення необхідного рівня кадрової безпеки на підприємствах високотехнологічного сектору економіки визначається діями суб'єктів безпеки щодо реалізації захисних заходів стосовно об'єктів, тобто персоналу, що неможливо здійснити без належного інформаційного забезпечення. Тобто, будь яке рішення суб'єктів безпеки повинно розроблятися із врахуванням фактичного рівня кадрової безпеки, на основі даних про наявне ресурсне забезпечення, узгоджуватися із діями стосовно інших функціональних складових економічної безпеки та відповідати кадровій політиці підприємства. Якщо зважити на той факт, що працівники є найбільш цінним ресурсом для високотехнологічних підприємств, то забезпечення кадрової безпеки повинно бути пріоритетним. З іншої сторони, саме дії працівників спричиняють виникнення найбільшої кількості загроз не лише для кадрової, але й економічної безпеки загалом. Відтак інформаційне забезпечення покликано задовольнити потреби суб'єктів безпеки у своєчасній, достовірній та якісній інформації стосовно персоналу підприємства з метою розроблення захисних заходів стосовно кожного працівника як об'єкта захисту та виявлення викликів, ризиків та загроз, джерелом яких він може бути також і які можуть негативно вплинути на рівень економічної безпеки підприємства загалом. Основою інформаційного забезпечення управління кадровою безпекою підприємств високотехнологічного сектору економіки повинно стати оцінювання рівня кадрової безпеки, реалізовано у вигляді відповід-

ного методичного забезпечення із врахуванням специфіки високотехнологічного виробництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Оцінюванню кадрової безпеки приділяється суттєво менше уваги у порівнянні із економічною чи фінансовою безпекою. Поруч з цим, прихильниками застосування «індикаторного» підходу для оцінювання кадрової безпеки підприємств можна вважати таких науковців як Х. Жидецьку [2, с. 90–94], І. Цветкову, Ю. Поскрипко, Н. Реверчук [7, с. 159], Л. Кльоба, Е. Камишникова [3, с. 77]. «Ресурсно-функціональний» підхід адаптований до цілей оцінювання кадрової безпеки в роботах Г. Козаченко, В. Пономарьова, О. Ляшенко [4, с. 115–120], Т. Момот [5, с. 268–270], І. Бурди [1, с. 225–227], Г. Назарової [6, с. 135–137].

Віддаючи належне науковій та практичній значущості праць згаданих учених, необхідно зазначити, що у вітчизняній і зарубіжній літературі дотепер не знайшли належного відображення деякі важливі аспекти оцінювання кадрової безпеки підприємств високотехнологічного сектору національної економіки.

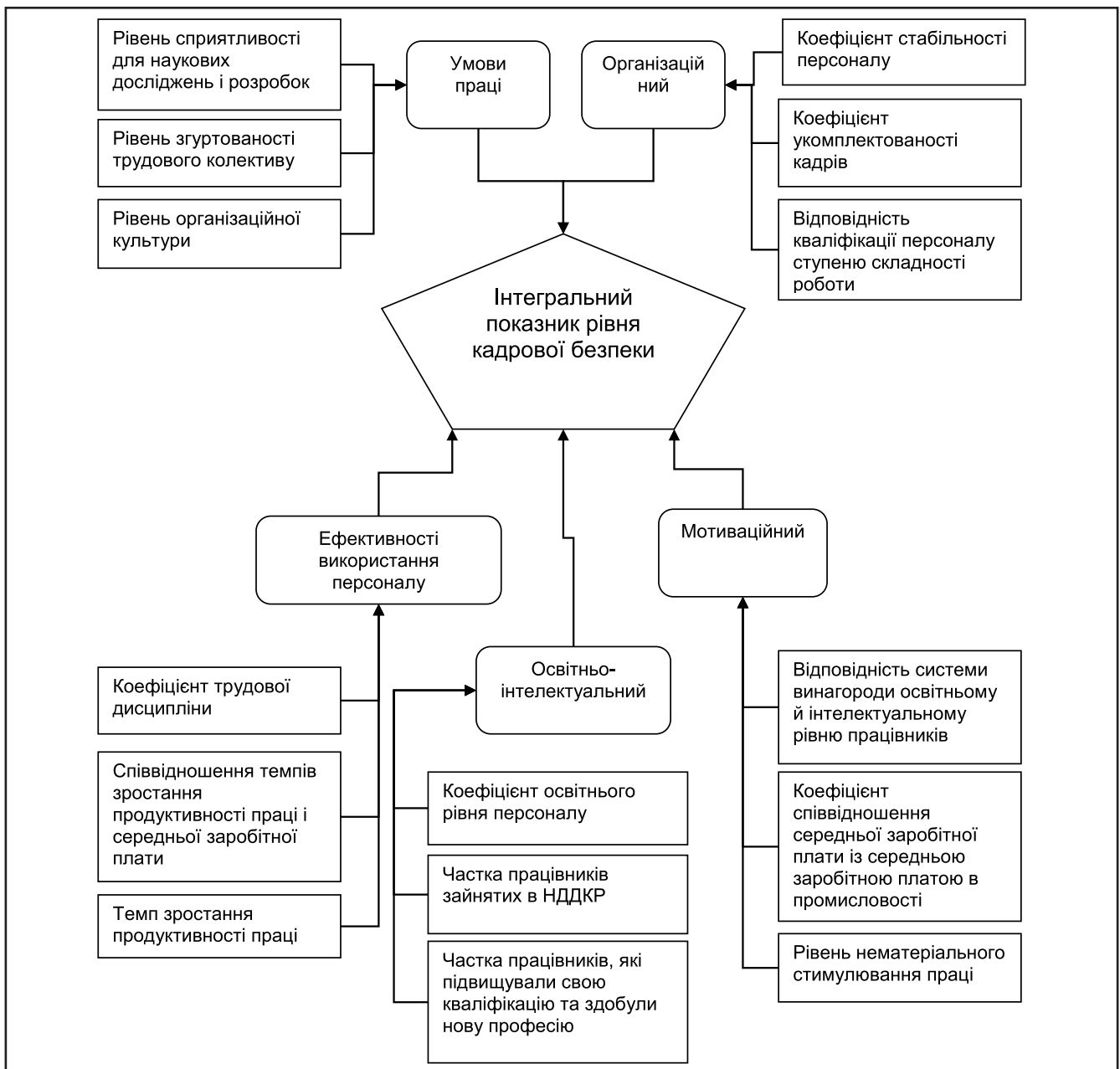
Метою статті є формування методичного підходу до оцінювання кадрової безпеки підприємств високотехнологічного сектору національної економіки.

Виклад основного матеріалу. За результатами здійсненого теоретико-аналітичного дослідження було виявлено, що існуючі підходи до оцінювання кадрової безпеки підприємств [1–7] характеризується певними недоліками, які можна узагальнити та подати у такій сукупності:

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- ігнорування динамічної природи кадрової безпеки, що потребує не лише фіксування рівня безпеки у певний момент часу, але й відстежування змін та виявлення першопричин;
- використання виключно кількісних показників та, відповідно, ігнорування якісних;
- концентрація уваги на внутрішньому середовищі підприємства, тобто без розгляду впливу зовнішнього середовища;
- орієнтація на дані фінансової та статистичної звітності, залишаючи поза увагою точку зору працівників різних груп та рівнів управління.

Безперечно, що визначені недоліки є суттєвими, а їх уникнення потребує застосування комбінаційного підходу до оцінювання кадрової безпеки підприємств високотехнологічного сектору економіки, тобто такого, який буде містити елементи кількох підходів. Відтак вважаємо, що для оцінювання кадрової безпеки підприємств високотехнологічного сектору економіки доцільно визначити п'ять груп індикаторів: «організаційний», «мотиваційний», «освітньо-інтелектуальний», «ефективності використання персоналу» та «умов праці», що в подальшому дозволить роз-

Рисунок 1. Групи індикаторів для розрахунку інтегрального показника рівня кадрової безпеки підприємств високотехнологічного сектору економіки

Джерело: розроблено автором

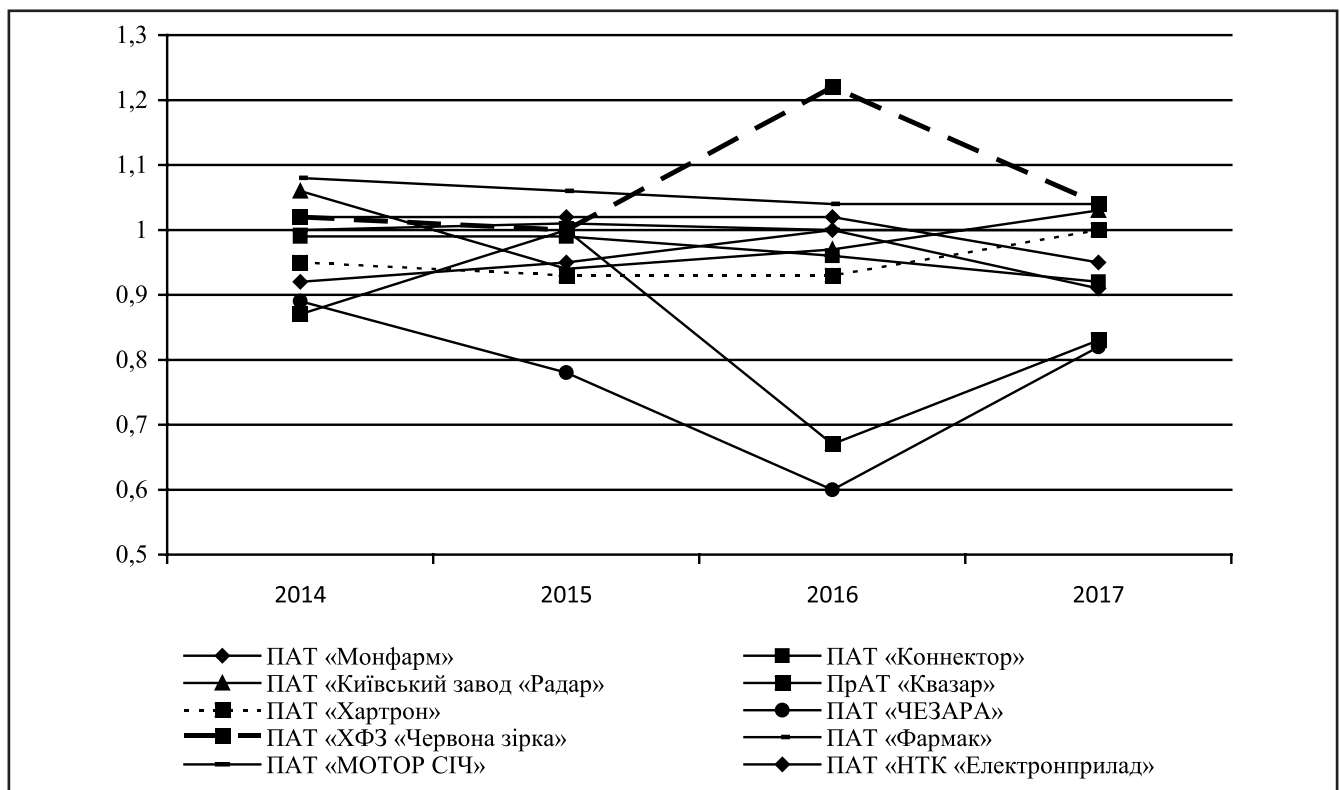
ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

раховувати інтегральний показник, рівень якого, як й окремих індикаторів та груп, можна охарактеризувати за рівнями безпеки: «критичний» (0,0–0,25), «низький» (0,25–0,5), «нормальний» (0,5–0,75) та «високий» (0,75–1,0) (рис. 1).

Зазначимо, що формування складу кожної групи відбулося за результатами анкетування, в проведенні якого взяли участь двадцять п'ять експертів із числа працівників високотехнологічних підприємств та науковців. На першому етапі експертами запропонували визначити перелік індикаторів, які доцільно включити в процес розрахунку інтегрального показника для характеристики кадрової безпеки високотехнологічних підприємств. Після узгодження думок, бала сформована сукупність індикаторів, яка поєднує кількісні та якісні показники, моментні та інтервальні, джерелом інформації яких є фінансова й статистика звітність та результати опитування працівників підприємств. На наступному етапі робота із експертами дозволила визначити групові коефіцієнти вагомості кожної групи: «організаційний» – 0,24; «мотиваційний» – 0,21; «освітньо-інтелектуальний» – 0,21; «ефективності використання персоналу» – 0,18; «умов праці» – 0,16, а також внутрішньо групові

коефіцієнти для кожного індикатора. Окрім цього, для кожного індикатора були визначені граничні значення щодо його відповідності певному рівню безпеки. Відтак можна стверджувати, що за основу запропонованого методичного підходу взято «інтегральний» підхід із врахуванням необхідності визначення рівня кожного індикатора, групи та інтегрального показника, що стало можливим завдяки формуванню системи граничних значень та групових й внутрішньо групових коефіцієнтів. Важливо підкреслити, що, завдяки співпраці із експертами, діяльність яких тісно пов'язана із високотехнологічним сектором національної економіки, розроблений методичний підхід враховує специфіку високотехнологічних підприємств.

Для апробації розробленого методичного підходу була сформована вибірка підприємств у такій сукупності: ПАТ «Монфарм»; ПАТ «Коннектор»; ПАТ «Київський завод «Радар»; ПрАТ «Квазар»; ПАТ «Хартрон»; ПАТ «ЧЕЗАРА» (колишній Чернігівський завод радіоприладів); ПАТ «ХФЗ «Червона зірка»; ПАТ «Фармак»; ПАТ «МОТОР СІЧ»; ПАТ «НТК «Електронприлад». Підкреслимо, що обрані підприємства є лідерами у виробництві основних фармацевтичних продуктів і препара-

Рисунок 2. Темп росту (зниження) середньооблікової чисельності працівників по сформованій сукупності підприємств

Джерело: розроблено автором

тів, комп'ютерів, електронної та оптичної продукції, повітряних та космічних літальних апаратів, супутникового зв'язку, електричного і електронного устаткування, зброї та боеприпасів.

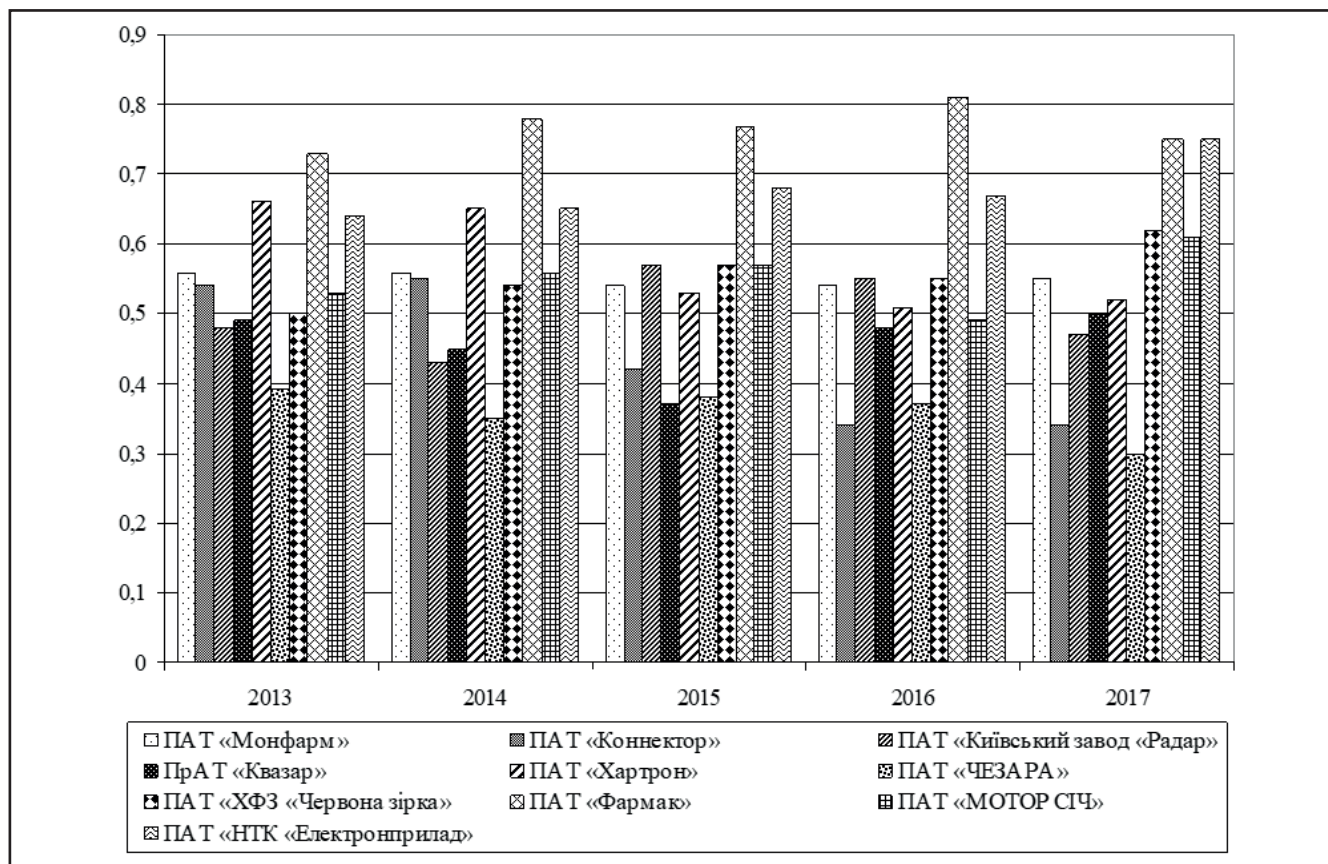
Перед тим як викласти ключові результати здійсненого оцінювання вважаємо за доцільне приділити увагу характеристиці динаміки середньооблікової чисельності працівників як ключового параметру, що впливає на рівень кадрової безпеки підприємства. Зважаючи, що кожне підприємство характеризується чисельністю працівників, яка пов'язана із специфікою виробництва високотехнологічної продукції, нами застосовано розрахунок темпів росту (зменшення) у 2013–2017 рр. (рис. 2).

Для більшості підприємств характерна відносна стабільність щодо середньооблікової чисельності працівників. Водночас доцільно відзначити зменшення цього показника у 2016 р. відносно 2015-го в умовах ПрАТ «Квазар» на 33% та ПАТ «Чезара» на 40%. Підкреслимо, що саме стосовно цих двох підприємств фіксується і найбільш суттєве скорочення кількості працівників у 2017 р. у порівнянні із 2013 р., відповідно на 52% та 66%, що безпер-

ечно негативно вплинуло на їх кадровий потенціал та можливість виготовляти високотехнологічну продукцію. Протилежна ситуація характерна для ПАТ «ХФЗ «Червона зірка» та ПАТ «Фармак» стосовно яких зафіксовано зростання середньооблікової чисельності на 30% та 27% відповідно.

Застосовуючи розроблений методичний підхід нами було розраховано інтегральних показник рівня кадрової безпеки підприємств високотехнологічного сектору національної економіки (рис. 3).

Найнижчий рівень безпеки у 2017 р. в кількісному виразі – 0,3, що відповідає рівню «низький» (0,25–0,5) був визначений стосовно ПАТ «ЧЕЗАРА», що в найбільшій мірі стало наслідком втрати кадрового потенціалу, адже у 2017 р. у порівнянні із 2013 середньооблікова кількість працівників скоротилася більш ніж у три рази. Окрім цього доцільно відзначити й низьку ефективність використання робочого часу, незадовільний рівень мотивації, оскільки середня заробітна плата була у 2017 р. у двічі нижчою за середню по промисловості, звільнення провідних фахівців та нестабільність трудового колективу. Схожа ситуація склала-

Рисунок 3. Інтегральний показник кадрової безпеки підприємств високотехнологічного сектору економіки

Джерело: розроблено автором

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ся і на ПАТ «Коннектор», в умовах якого неналежна увага до персоналу, зокрема в питаннях оплати праці та стимулювання наукової і дослідницької роботи, спричинила зниження інтегрального індексу із 0,54, тобто «нормальний» (0,5–0,75) у 2013 р. до 0,34 – «низький» у 2017 р.

Позитивна динаміка упродовж 2013–2017 рр. характерна для ПАТ «НТК «Електронприлад», тобто із 0,64 – «нормальний» до 0,75 – «високий» (0,75–1,0), що було спричинено збільшенням усіх групових показників, але найвищого рівня досягнуто за групами: «мотиваційний» (0,91 – «високий») та «організаційний» (0,75 – «високий»).

Зважаючи, що для рівня «високий» визначено інтервал 0,75–1,0, то така безпека була характерна для ПАТ «Фармак» у 2014–2017 рр. та ПАТ «НТК «Електронприлад» у 2017 р. Вважаємо, що досвід цих підприємств доцільно взяти до уваги як базовий при формуванні теоретико–методичних засад забезпечення кадрової безпеки підприємств високотехнологічного сектору економіки.

Висновки

Узагальнюючи вважаємо за доцільне підкреслити, що сформований, шляхом поєднання кількох відомих із усуненням традиційних для них недоліків, методичний підхід до оцінювання кадрової безпеки враховує специфіку господарської діяльності підприємств високотехнологічного сектору економіки, та уможливорює отримання необхідної для суб'єктів безпеки інформації як основи для прийняття управлінських рішень в сфері кадрової безпеки. Серед індикаторів присутні кількісні та якісні, моментні та інтервальні показники, джерелом інформації є фінансова й статична звітність та результати опитування працівників підприємства. Апробація методичного підходу засвідчила можливість його застосування на вітчизняних підприємствах із необхідним корегуванням зважаючи на специфіку господарської діяльності. Отримані результати можуть бути в подальшому використанні як основа для удосконалення теоретико–методичних засад забезпечення кадрової безпеки на підприємствах високотехнологічного сектору національної економіки.

Список використаних джерел

1. Бурда І. Я. Аналіз рівня кадрової безпеки на підприємствах видавничо–поліграфічної галузі // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2010. № 2. С. 219–226.

2. Жидецька Х. В. До питань формування системи показників для визначення рівня соціально–трудової безпеки підприємства // Наукові записки (Укр. акад. друкарства). Серія: Економічні науки. Львів : УАД, 2015. № 1 (50). С. 86–95.

3. Камышникова Э. В. Методика оценки уровня экономической безопасности металлургического предприятия // Актуальные проблемы экономики. 2009. № 11 (101). С. 77–82.

4. Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізми забезпечення: монографія. Київ: Лібра, 2003. 280 с.

5. Момот Т. В., Чжан Х. Ю. Визначення індикаторів кадрової безпеки в складі фінансово–економічної безпеки // Бізнес Інформ. 2015. № 8. С. 266–271.

6. Назарова Г. В., Лобазов С. М. Удосконалення методики розрахунку інтегрального індексу кадрової безпеки підприємства // Економіка: реалії часу. 2015. № 1 (17). С. 134–139.

7. Реверчук Н. Й. Кадрова безпека та методологія управління нею // Вісник Університету банківської Національного банку України. 2009. № 1 (4). С. 159–163.

References

1. Burda I. Ya. (2010), Analiz rivnya kadrovoyi bezpeky' na pidpry'emstvax vy'davny'cho–poligrafichnoyi galuzi [Analysis of the level of personnel security at the enterprises of the publishing and printing industry]. Naukovy'j visnyk L'viv'skogo derzhavnogo universytetu vnutrishnix sprav. 2010, Vol. 2: 219–226 [in Ukrainian].

2. Zhydeczka X. V. (2015), Do py'tan' formuvannya sy'stemy' pokazny'kiv dlya vy'znachennya rivnya social'no–trudovoyi bezpeky' pidpry'emstv [On the issues of the formation of a system of indicators for determining the level of social and labor safety of the enterprise]. Naukovi zapysky' (Ukr. akad. druzarstva). Seriya: Ekonomichni nauky. 2015, Vol. 1(50): 86–95 [in Ukrainian].

3. Kamyshnikova Je. V. (2009), Metodika ocenki urovnja jekonomicheskoy bezopasnosti metallurgicheskogo predpriyatija [Methodology for assessing the level of economic security of a metallurgical enterprise]. Aktual'ni problemy' ekonomiky'ю. 2009, Vol. 11(101): 77–82 [in Ukrainian].

4. Kozachenko G.V., Ponomar'ov V.P., Lyashenko O.M. (2003), Ekonomichna bezpeka pidpry'emstva: sutnist' ta mexanizmy' zabezpechennya [Economic security of an enterprise: the essence and mechanisms of provision], Libra, Kyiv, [in Ukrainian].

5. Momot T. V., Chzhan X. Yu. (2015), Vy'znachennya indy'katoriv kadrovoyi bezpeky' v skladi finansovo–ekonomichnoyi bezpeky' [Definition of personnel safety

indicators as part of financial and economic security]. *Biznes Inform*, 2015, Vol. 8: 266–271 [in Ukrainian].

6. Nazarova G. V., Lobazov S. M. (2015), *Udoskonalennya metody'ky' rozrachunku integral'nogo indeksu kadrovoyi bezpeky' pidpry'emstva* [Improvement of the method of calculation of the integral index of personnel security of the enterprise]. *Ekonomika: realiyi chasu*, 2015, Vol. 1(17): 134–139 [in Ukrainian].

7. Reverchuk N. J. *Kadrova bezpeka ta metodologiya upravlinnya neyu* [Human security and its management methodology]. *Visnyk Universytetu bankiv'skoyi Nacional'nogo banku Ukrayiny'*, 2009, Vol. 1(4): 159–163 [in Ukrainian].

Дані про автора

Воронка Ольга Зиновіївна,

викладач кафедри менеджменту, Львівський державний університет внутрішніх справ
e-mail: olga.voronka24@gmail.com

Данные об авторе

Воронка Ольга Зиновьевна,

преподаватель кафедры менеджмента, Львовский государственный университет внутренних дел
e-mail: olga.voronka24@gmail.com

Data about the author

Olga Voronka,

Lecturer Department of Management, Lviv State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine
e-mail: olga.voronka24@gmail.com

УДК 338.48

DOI: 10.5281/zenodo.1689990

ЛИСЮЧЕНКО С.О.

Сутність, характерні риси та структура рекреаційно-туристичного комплексу України

Предмет дослідження – особливості рекреаційно-туристичного комплексу як складової національного господарства та сектора послуг.

Метою написання **статті** є теоретичне обґрунтування сутності характерних рис та структури рекреаційно-туристичного комплексу.

Методологія проведення роботи – загальні положення економічної теорії та концепції сталого розвитку. На основі системного аналізу визначено чинники, що впливають на формування та розвиток рекреаційно-туристичного комплексу України. З використанням методів експертного та логістичного аналізу визначено складові ТРК та міжгалузеві зв'язки між ними. Методами структурування та синтезу виявлено потенціал розвитку рекреаційно-туристичного комплексу та його роль у забезпеченні економічного зростання України та підвищенні соціального рівня життя.

Результати роботи – визначено, що рекреаційно-туристичний комплекс реалізує свої можливості на третину. Це зумовлено низкою причин, серед яких: високі податки; невирішеність питань з приватизації землі та захисту приватного капіталу; недостатня державна підтримка суб'єктів державного підприємництва; відсутність системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності у сфері послуг; недостатнє кадрове забезпечення сфери туризму та ін.

Висновки – рекреаційно-туристичний комплекс України має свою структуру і, враховуючі систему таких складових в розвитку РТК, можливо не тільки покращити економічну ситуацію, але й мати вплив на соціальний рівень життя населення та на розвиток інфраструктури в конкретному регіоні. Вирішення завдань комплексного розвитку ТРК дозволить здійснювати стратегічне і поточне планування розвитку основних складових такого комплексу з урахуванням його регіональних, соціальних та інших особливостей.

Для держави важливо досягнути такого балансу між доходами від в'їзного туризму і видатками на нього (включаючи повернення валюти країні-інвестору, довгострокові витрати на будівництво та обладнання готелів, доріг, аеропортів, засобів зв'язку, підготовку персоналу для створення комфортних умов перебування іноземним туристам), щоб в кінцевому підсумку забезпечити стійкий позитивний платіжний баланс за статтею «Туризм».

Ключові слова: туризм, рекреація, рекреаційно–туристичний комплекс, рекреаційно–туристична діяльність, туристичні ресурси, рекреаційні ресурси.

ЛЫСЮЧЕНКО С.О.

Сущность, характерные черты и структура рекреационно–туристического комплекса Украины

Предмет исследования – особенности рекреационно–туристического комплекса как составляющей национального хозяйства и сектора услуг.

Целью написания **статьи** является теоретическое обоснование сущности, характерных особенностей и структуры рекреационно–туристического комплекса.

Методология проведения работы – общие положения экономической теории и концепции устойчивого развития. На основе системного анализа определены факторы, влияющие на формирование и развитие рекреационно–туристического комплекса Украины. С использованием методов экспертного и логистического анализа определены составляющие ТРК и межотраслевые связи между ними. Методами структурирования и синтеза выявлен потенциал развития рекреационно–туристического комплекса и его роль в обеспечении экономического роста Украины и повышения социального уровня жизни.

Результаты работы – определено, что рекреационно–туристический комплекс реализует свои возможности на треть. Это обусловлено рядом причин, среди которых: высокие налоги; нерешенность вопросов по приватизации земли и защиты частного капитала; недостаточная государственная поддержка субъектов государственного предпринимательства; отсутствие системы регулирования внешнеэкономической деятельности в сфере услуг; недостаточное кадровое обеспечение сферы туризма и др.

Выводы – рекреационно–туристический комплекс Украины имеет свою структуру и, учитывая систему таких составляющих в развитии РТК, возможно не только улучшить экономическую ситуацию, но и влиять на социальный уровень жизни населения и на развитие инфраструктуры в конкретном регионе. Решение задач комплексного развития ТРК позволит осуществлять стратегическое и текущее планирование развития основных составляющих такого комплекса с учетом его региональных, социальных и других особенностей.

Для государства важно достичь такого баланса между доходами от въездного туризма и расходами на него (включая возврат валюты стране–инвестору, долгосрочные расходы на строительство и оборудование гостиниц, дорог, аэропортов, средств связи, подготовку персонала для создания комфортных условий пребывания иностранным туристам), чтобы в конечном итоге обеспечить устойчивый положительный платежный баланс по статье «Туризм».

Ключевые слова: туризм, рекреація, рекреационно–туристический комплекс, рекреационно–туристическая деятельность, туристические ресурсы, рекреационные ресурсы.

LYSYUCHENKO S.O.

Essence, features and structure of the recreational and tourist complex of Ukraine

The subject of research – the features of recreation and tourism complex as a component of the national economy and the service sector.

The purpose of the article is the theoretical substantiation of the nature of the characteristic features and structure of the recreational and tourist complex.

Methodology of the work – general provisions of economic theories and concepts of sustainable development. On the basis of system analysis, factors influencing the formation and development of the recreational and tourist complex of Ukraine are identified. Using the methods of expert and logistic analysis, the components of the TPC and the interdepartmental connections between them are determined. Structure and synthesis methods reveal the potential of development of the recreational and tourist complex and its role in ensuring economic growth of Ukraine and raising the social standard of living.

The results of the work – it is determined that the recreational and tourist complex realizes its capabilities by one third. This is due to a number of reasons, among which: high taxes; unresolved issues of privatization of land and protection of private capital; insufficient state support of state entrepreneurship entities; lack of a system of regulation of foreign economic activity in the sphere of services; insufficient staffing of the sphere of tourism, etc.

Conclusions – the recreational and tourist complex of Ukraine has its structure and taking into account the system of such components in the development of the RTC, it is possible not only to improve the economic situation but also to have an impact on the social standard of living of the population and on the development of infrastructure in a particular region. Solving the tasks of complex development of TPC will allow to carry out strategic and current planning of development of the main components of such a complex, taking into account its regional, social and other features.

It is important for the state to achieve such a balance between incoming tourism incomes and expenditures on it (including the return of currency to the investor country, long-term costs of construction and equipment of hotels, roads, airports, communication facilities, training of personnel to create comfortable conditions of stay abroad tourists) in order to ultimately ensure a stable positive balance of payments for the article «Tourism».

Key words: tourism, recreation, recreation and tourist complex, recreational and tourist activity, tourist resources, recreational resources

Постановка проблеми. За своїм рекреаційно-туристичним потенціалом Україна має всі можливості стати туристичною державою світового рівня. Розширення міжнародних зв'язків відкриває нові напрямки для просування національного туристичного продукту на світовому ринку, залучення до світового інформаційного простору та впровадження передового досвіду організації туристичної діяльності.

В Україні висвітлені далеко не всі питання стосовно сучасних теоретико-методологічних та прикладних засад активізації діяльності підприємств рекреаційно-туристичного комплексу. Існує потреба у поглибленому науковому дослідженні теоретичних аспектів формування методики організаційного та фінансово-ресурсного забезпечення розвитку туризму на загальнодержавному та регіональному рівнях, визначенні пріоритетів та окресленні шляхів підвищення ефективності управління комплексним використанням багатого рекреаційно-туристичного потенціалу регіонів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З найбільшим успіхом у цьому напрямку працювали вітчизняні наукові школи: Національної Академії Наук, зокрема Рада по вивченню продуктивних сил України, Інститут проблем Ринку та економіко-екологічних досліджень, Інститут регіональних досліджень, Інститут економіко-правових досліджень, сучасні розробки здійснює Національний університет ім. Т.Г.Шевченка,

Сумський державний університет, Чернівецький державний університет ім. Ю. Федьковича, Луцький державний технічний університет, Одеський національний університет ім. І.І. Мечнікова, а також інститути вітчизняної рекреаційно-туристичної сфери: Київський інститут туризму, економіки і права, Український інститут туризму та інші.

Проблематика розвитку рекреаційно-туристичного комплексу розглядається в працях таких вчених, як О.О. Бейдик, О.Г. Топчієв, О.В. Баєва, В.І. Стафійчук, В.С. Преображенський, В.П. Руденко та ін. Ними розглядаються характерні риси рекреаційно-туристичного комплексу, умови та складові його функціонування, наводяться пріоритетні напрямки розвитку ринку туристично-рекреаційних послуг. У науковій літературі існує декілька близьких за змістом узагальнених визначень рекреаційно-туристичних утворень, проте, жодне з них не можна тлумачити однозначно. Так, Н.В. Фоменко стверджує, що територіальний рекреаційний комплекс характеризується єдиною територією, яка має значний рекреаційний потенціал, сукупність рекреаційних установ з тісними виробничими зв'язками, єдністю організаційних форм і управління, які забезпечують ефективне використання природних рекреаційних ресурсів і соціально-економічних умов, що склалися на даній території [7]. На наш погляд визначення основних категорій рекреаційно-туристичного комплексу потребує поглибленого вивчення його структури, економічних і міжгалузевих зв'язків.

Метою написання *статті* є теоретичне обґрунтування сутності, характерних рис та структури рекреаційно-туристичного комплексу України.

Оскільки туризм протягом усієї історії свого економічного існування переконливо утримує репутацію специфічної сфери, яка динамічно розвивається у складі галузей обслуговування і посідає все більш помітне місце у світовій економіці за показником швидкості обігу капіталу, числом зайнятих, обсягом експорту послуг, як джерело доходів для національних бюджетів. Рівень споживання туристичних послуг є одним із важливих індикаторів якості життя.

Виклад основного матеріалу. Процес прискореного розвитку туризму є результатом науково-технічного прогресу, зростання пізнавальних, оздоровчих потреб людей і необхідності в міжнародних ділових контактах. Наявність багатого історико-культурного і природно-рекреаційного потенціалу дала змогу багатьом країнам, окремі з яких навіть не належать до високорозвинених, завоювати серйозні позиції на світовому туристичному ринку [5].

Сутність туристичних та рекреаційних ресурсів полягає в тому, що вони слугують основою для формування туристичного продукту та його пропозиції. Загалом туристичними ресурсами вважається все, що можна використовувати в конкретному районі для організації туристичної діяльності та залучення туристів.

Туристичні ресурси – категорія історична, змінна в часі, оскільки переінакшення структури й обсягу рекреаційних потреб суспільства призводить до залучення в рекреаційну і туристичну діяльність нових елементів природного і соціально-антропогенного характеру. Властивості туристичних ресурсів: – це привабливість; кліматичні умови; доступність; ступінь дослідженості; екскурсійна значущість; пейзажні і екологічні характеристики; соціально-демографічні характеристики; потенційний запас; спосіб використання та ін.

Рекреаційні ресурси – це об'єкти, явища і процеси природного та антропогенного походження, що використовуються або можуть бути використані для розвитку рекреації і туризму. До рекреаційних ресурсів належать території та окремі об'єкти, що можуть бути використані для відпочинку і лікування людей, відновлення їхніх фізичних і духовних сил. Характерними властивостями рекреаційних ресурсів є: цілісність, динамізм, місткість, стійкість, надійність, привабливість

Поєднання туристичних та рекреаційних ресурсів органічно викликає створення рекреаційно-туристичного комплексу – типового міжгалузевого комплексу, в якому прямо чи опосередковано бере участь багато різних галузей як матеріального, так і нематеріального виробництва. Він є системою економічно та соціально поєднаних окремих галузей, виробництв, виробничих підприємств та підприємств сфери послуг на певній території, призначення яких полягає у забезпеченні рекреаційними послугами населення конкретної територіальної одиниці. Поняття «рекреаційний» підкреслює спрямованість функцій комплексу на реалізацію оздоровчих потреб населення та відновлення життєвих сил людини, а «туристичний» означає тимчасовий виїзд громадян з місць постійного проживання з метою відновлення життєвих сил і непов'язаний з оплачуваною діяльністю [4].

Рекреаційно-туристичний комплекс (РТК) України може розглядатися у двох аспектах: по-перше, як міжгалузевий комплекс у складі сфери послуг, де виникають і розвиваються економічні відносини з виробництва, обміну та споживання рекреаційно-туристичного продукту; по-друге, як складова частина соціальної інфраструктури територій різного рівня, що являє собою комплексну систему (мережу) підприємств і закладів з виробництва, просування і реалізації рекреаційно-туристичних послуг [3].

В процесі структурної перебудови економіки України важливим є аналіз взаємодії центральних та місцевих органів державної виконавчої влади щодо організаційного забезпечення управління процесами розвитку рекреаційно-туристичної галузі в країні та її регіонах. Для України на сучасному етапі розвитку необхідність формування конструктивної рекреаційно-туристичної політики набуває дедалі більшої актуальності. В залежності від рівня, на якому вона визначається і реалізується, доцільно виділяти: державну, регіональну політику і політику окремих підприємств рекреаційно-туристичного комплексу.

Постає доцільність моделювання туристичної політики на засадах стратегічного планування, що відображається комплексним документом, який включає аналітичну і прогнозну інформацію, систему заходів і проектів, передбачених для виконання державними органами, іншими зацікавленими структурами-учасниками ринку рекреаційно-туристичних послуг. Державна політика щодо розвитку галузі передбачає створення кон-

курентоспроможного рекреаційно–туристичного комплексу, який всесторонньо задовольнятиме потреби вітчизняних і закордонних споживачів туристичного продукту, сприятиме розвитку економіки країни шляхом збільшення робочих місць, бюджетних і валютних надходжень, збереження культурної і природної спадщини [1].

Наразі загальноприйняте розуміння рекреаційно–туристична діяльності (РТД) ще не сформоване. Коротко розглянемо найбільш поширені напрямки й підходи її визначення. За першим напрямком РТД характеризують як чинник цивілізаційного поступу людства. Дослідники наголошують, що феномен бурхливого зростання РТД – це туристична «революція», зіставна за своїми наслідками з індустріальною революцією. Туризм характеризують як багатогранне явище суспільного життя, як могутню й динамічну світову індустрію, як розгалужену соціальну систему, що генерує великі потоки туристів (мандрівників), створює сотні мільйонів робочих місць, являє собою важливий чинник формування способу життя й задоволення потреб людини.

За другим напрямком РТД розглядають як галузь. Сучасний туризм має всі ознаки галузі чи виду економічної діяльності: запит суспільства на туристичні послуги, виробництво й реалізацію таких послуг, використання спеціальних ресурсів і технологій, специфічні організаційно–економічні форми. Водночас рекреаційно–туристична діяльність не входить до офіційних переліків галузей та видів економічної діяльності внаслідок своїх специфічних рис [6].

Отже, виходячи зі сказаного вище, пропонується під поняттям «туристично–рекреаційний комплекс» (ТРК) розуміти комплекс, що об'єднує систему туристично–рекреаційних закладів і установ, обслуговуючих їх підприємств інфраструктури та інших галузей, які мають тісні виробничі, соціальні й економічні зв'язки, спільно використовують ресурси з метою задоволення різноманітних оздоровчих, пізнавальних, культурних та інших потреб населення шляхом створення і споживання специфічного туристично–рекреаційного продукту.

При організації рекреаційно–територіальних утворень ми зіштовхуємося із конгломератами, елементи яких пов'язані між собою та навколишнім середовищем величезною кількістю прямих і зворотних зв'язків.

В основу рекреаційного поділу території покладають такі основні ознаки:

- атрактивні рекреаційні ресурси даної території;

- соціально–економічний потенціал для рекреаційного освоєння території;

- частка реалізованого рекреаційного продукту у валовому продукту території, тобто ступінь її рекреаційної спеціалізації;

- інші особливі ознаки (місцеві традиції, промисли, релігійне значення);

- стан матеріальної та допоміжної бази рекреації в регіоні.

До складу РТК входять такі галузі: галузь туруперейтингу, санаторно–курортна галузь, галузь закладів тимчасового проживання (готелі, мотелі, хостели, турбази, пансіонати відпочинку, вілли тощо), галузь громадського харчування, галузь розваг (казино, нічні клуби, дискотеки, центри гральних автоматів, аквапарки тощо). Інтегрованими на субгалузевому рівні в національну індустрію туризму є галузі пасажироперевезень, АПК, галузь банківсько–страхових послуг, група виробництв товарів туристичного споживання (сувенірна продукція, спортивно–туристичний інвентар), група виробництв засобів виробництва туристичних послуг (обладнання для видобутку і розливу мін вод, засоби гігієни в готелях), освітній комплекс (фахова освіта працівників туріндустрії), інформаційний комплекс, спеціалізовані органи управління [2].

Здійснивши аналіз фахової літератури, можна зробити висновок, що рекреаційно–туристичний комплекс – це система, яка володіє значним рекреаційним потенціалом, характеризується єдністю території, наявністю рекреаційних установ і підприємств інфраструктури, єдністю організаційних форм управління, що забезпечують ефективне використання природних і економічних ресурсів. До складу рекреаційно–туристичного комплексу можна віднести: природні рекреаційні ресурси, культурно–історичні ресурси, соціально–демографічні ресурси, соціально економічні умови та ресурси. Отже поняття «рекреаційно–туристичний комплекс» в науковій літературі трактується по–різному і має безліч особливостей та невизначеностей. Нині рекреаційно–туристичний комплекс реалізує свої можливості на третину. Це зумовлено низкою причин, серед яких: високі податки; невирішеність питань з приватизації землі та захисту приватного капіталу; недостатня державна підтримка суб'єктів державного підприємництва; відсутність системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності у сфері послуг; недостатнє кадрове забезпечення сфери туризму та ін.

Висновки

Таким чином, рекреаційно–туристичний комплекс України має свою структуру і, враховуючи систему таких складових в розвитку РТК, можливо не тільки покращити економічну ситуацію, але й мати вплив на соціальний рівень життя населення та на розвиток інфраструктури в конкретному регіоні. Вирішення завдань комплексного розвитку РТК дозволить здійснювати стратегічне і поточне планування розвитку основних складових такого комплексу з урахуванням його регіональних, соціальних та інших особливостей.

Для держави важливо досягнути такого балансу між доходами від в'їзного туризму і видатками на нього (включаючи повернення валюти країні–інвестору, довгострокові витрати на будівництво та обладнання готелів, доріг, аеропортів, засобів зв'язку, підготовку персоналу для створення комфортних умов перебування іноземним туристам), щоб в кінцевому підсумку забезпечити стійкий позитивний платіжний баланс за статтею «Туризм».

Список використаних джерел

1. Економіка аграрного сектору: навч. пос. / Збарський В.К., Лендел М.А., Мацибора В.І., Чалий А.А.; за ред. чл.–кор. НААН, професора М.А. Лендела. – К.: НУ–БіП України, 2009. – 410 с.
2. Стецюк О.В. Туристичний комплекс Карпатського регіону України: структура та територіальна організація: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. географ. наук: 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / Львівський національний університет ім. І. Франка. – Львів, 2006. – 17 с.
3. Стеченко Д.М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Підручник. – К.: Вікар, 2006. – 396 с.
4. Стратегическое управление рекреационными предприятиями в условиях переходной экономики / М. А. Боков. – СПб.: ЮНИТИ–ДАНА, 2001. – 368 с.
5. Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки: матеріали IV Всеукраїнської науково–практичної конференції (м. Умань, 30 листопада – 1 грудня 2017 р.) / Умань: ВПЦ «Візаві», 2017. – 364 с.
6. Топчів О. Г. Рекреаційно–туристична діяльність як складова регіональних господарських комплексів: концептуально–понятійний огляд / О.Г. Топчів, В.В. Яворська, О.І. Ніколаєва // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: географічні науки, 2016. – Вип. 5. – с. 128–135.
7. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної

літератури, 2007. – 312 с.

References

1. The economy of the agrarian sector: educational post. / Zbarsky VK, Landel MA, Matsybora VI, Chaliy AA; For the editor–in–chief of the Corresponding Member of the Russian Academy of Sciences, Professor M. A. Landel. – K.: NUBiP of Ukraine, 2009. – 410 p.
2. Stetsyuk O.V. Tourist complex of the Carpathian region of Ukraine: structure and territorial organization: author's abstract. dis for obtaining sciences. Degree Candidate geographer. Sciences: 11.00.02 «Economic and Social Geography» / Ivan Franko National University of Lviv. – Lviv, 2006. – 17 p.
3. Stechko D.M. Placement of Productive Forces and Regional Studies: A Textbook. – K.: Vikar, 2006. – 396s.
4. Strategic management of recreational enterprises in transition economies / MA Bokov. – SPb.: UNITI–DANA, 2001. – 368 pp.
5. Modern problems and prospects of economic dynamics: Materials of the IV All–Ukrainian Scientific and Practical Conference (Uman, November 30 – December 1, 2017) / Uman: VIZAVI, 2017. – 364 p.
6. Topchiev O. G. Recreational–tourism activity as a component of regional economic complexes: conceptual–conceptual review / O.G. Topchiev, V.V. Yavorskaya, O.I. Nikolaev // Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Geographical Sciences, 2016. – Vip. 5. – p. 128–135.
7. Fomenko N.V. Recreational resources and health resorts: A manual. – K.: Center for Educational Literature, 2007. – 312 p.

Дані про автора**Лисюченко Світлана Олегівна,**

аспірантка Державного науково–дослідного інституту інформатизації та моделювання економіки
e–mail: Skonfet@gmail.com

Данные об авторе**Лисюченко Светлана Олеговна,**

аспірантка Государственного научно–исследовательского института информатизации и моделирования экономики
e–mail: Skonfet@gmail.com

Data about the author**Svetlana Lysyuchenko,**

postgraduate student at the State Research Institute of Informatization and Economic Modeling
e–mail: Skonfet@gmail.com

Концептуальні методичні підходи до оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємства

В статті досліджено концептуальні методичні підходи до оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємства. Виявлено основні проблеми визначення конкурентоспроможності підприємства, з якими стикаються вітчизняні виробники. Обґрунтовано, що для достовірного оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємство має постійно здійснювати аналіз всіх сфер своєї діяльності. Узагальнено головні принципи оцінювання конкурентоспроможності підприємства, на основі яких розраховується і аналізується даний показник. Обґрунтовано, що вибір методу визначення рівня конкурентоспроможності підприємства залежить від виду його діяльності та асортименту продукції. Досліджено основні переваги та недоліки методів оцінювання конкурентоспроможності підприємства. На основі узагальнення існуючих наукових положень обґрунтовано, що найбільш точним для оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємства є метод ефективної конкуренції, а графічні методи використовуються для узагальнення результатів дослідження. Авторами сформовано зведену порівняльну таблицю методів оцінювання конкурентоспроможності підприємства. Обґрунтовано, що більшість методів, які застосовуються для оцінки конкурентоспроможності підприємства, мають елемент суб'єктивізму, оскільки базуються на експертному оцінюванні.

Ключові слова: конкурентоспроможність, підприємство, продукція, товар, метод визначення конкурентоспроможності.

ЗАКРЕВСКАЯ Л.М.,
ГЕРАСИМЕНКО О.М.

Концептуальные методические подходы к оценке уровня конкурентоспособности предприятия

В статье исследованы концептуальные методические подходы к оценке уровня конкурентоспособности предприятия. Выявлены основные проблемы определения конкурентоспособности предприятия, с которыми сталкиваются отечественные производители. Обосновано, что для достоверного оценивания уровня конкурентоспособности предприятие должно постоянно осуществлять анализ всех сфер своей деятельности. Обобщены главные принципы оценки конкурентоспособности предприятия, на основе которых рассчитывается и анализируется данный показатель. Обосновано, что выбор метода определения уровня конкурентоспособности предприятия зависит от вида его деятельности и ассортимента продукции. Исследованы основные преимущества и недостатки методов оценки конкурентоспособности предприятия. На основе обобщения существующих научных положений обосновано, что наиболее точным для оценки уровня конкурентоспособности предприятия является метод эффективной конкуренции, а графические методы используются для обобщения результатов исследования. Авторами сформирована сводная сравнительная таблица методов оценки конкурентоспособности предприятия. Обосновано, что большинство методов, которые применяются для оценки конкурентоспособности предприятия, имеют элемент субъективизма, поскольку базируются на экспертном оценивании.

Ключевые слова: конкурентоспособность, предприятие, продукция, товар, метод определения конкурентоспособности.

ZAKREVSKA L.M.,
GERASYMENKO O.M.

Conceptual methodological approaches to evaluation of competitiveness level of the enterprise

The conceptual methodical approaches to the estimation of the level of competitiveness of the enterprise are investigated in the article. There is determine the main problems of the competitiveness of the company, which are faced by domestic producers, are revealed. It is substantiated that for reliable assessment of the level of competitiveness the enterprise must constantly carry out an analysis of all spheres of its activity. The main principles for determining the competitiveness of

an enterprise are described, on the basis of which this indicator is calculated and analyzed. It is substantiated that the method of determining the competitiveness depends on the activity of the enterprise and manufactured products. It is determined that this indicator is significantly influenced by the competitiveness of products or a separate assortment group. The main methods of determining the competitiveness of the enterprise are described. The main advantages and disadvantages of each method are determined. It is determined that the most accurate method of determining the competitiveness of an enterprise is the effective competition method, and graphical methods are used to present the results of analysis and evaluation of the competitiveness of the enterprise. Thus, it is possible to determine which method of determination of competitiveness should be applied to the chosen enterprise. A consolidated comparative table of methods for determining the competitiveness of the enterprise is developed. Most of the methods used to assess the competitiveness of an enterprise are an element of subjectivity, since they are based on peer review.

Keywords: competitiveness, enterprise, products, goods, method of determination of competitiveness.

Постановка проблеми. Всі підприємства різняться між собою за розмірами, сферами діяльності, технологічними процесами тощо. Проте всі вони як системи мають досить однаковий стандартний склад. Кожна фірма має ряд своїх можливостей, властивостей, взаємозалежних компонентів, які відрізняються від конкурента. Для досягнення головної мети підприємству необхідно знайти свою нішу на ринку, забезпечити споживачами та мати високий рівень конкурентоспроможності.

В сучасних ринкових умовах, коли ринок перенасичений товарами та послугами, а смаки споживачів стають більш вибагливими, суб'єктам господарювання потрібно аналізувати можливість не лише кількісного розширення обсягів виробництва та реалізації продукції, але й якісні параметри. Для успішного ведення бізнесу підприємствам потрібно формувати власні конкурентні переваги, враховувати та скорочувати перелік слабких сторін, уникати загроз (з боку конкурентів, держави тощо), використовувати можливості, перетворюючи їх на сильні сторони. Ці компоненти визначають місце підприємства на ринку, забезпечують певний стратегічний напрям розвитку, визначають рівень конкурентоспроможності.

Для достовірного оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємство має постійно здійснювати аналіз всіх сфер своєї діяльності. Варто враховувати також і специфіку кожної галузі народного господарства. Методи, які знайшли широкого застосування в одних з них, не використовуються в інших через брак статистичних відомостей або суттєві похибки під час експертного оцінювання. Таким чином, виникає потреба у дослідженні концептуальних методичних підходів до визначення рівня конкурентоспроможності підприємств в умовах мінливого конкурентного середовища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій з проблеми. Проблемам визначення конкурентоспроможності підприємства присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як: І. Ансофф, М. Портер, Л. В. Балабанова, А. В. Кривенко, С. В. Мельников, Ю. Б. Іванов, В. А. Павлов, О. Л. Фурманюк, М. О. Тартачник, П. Кругман, С. Ліндер, Б. Олін, Д. Сакс, Л. Саммерс, Дж. Харт, Е. Хекшер, О. Білорус, Б. Буркинський, М. Делягін, Я. Жаліло, В. Іноземцев, Б. Кузик, Д. Лук'яненко, С. Меншиков, І. Спиридонов, С. Соколенко, Р. Фатхутдінов, Т. Циганкова, Ю. Яковець та інших. Проте результати їх розвідок потребують узагальнення і систематизації, що і визначило вибір теми наукового дослідження.

Метою статті є дослідження концептуальних методичних підходів до визначення рівня конкурентоспроможності підприємства в умовах мінливого конкурентного середовища, обґрунтування доцільності їх використання.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах господарювання застосування методичного підходу до визначення рівня конкурентоспроможності залежить від вибору концепції оцінювання. Згідно досліджень проф. В. Андріанова показник конкурентоспроможності країни об'єднує конкурентоспроможність товару, виробника та конкурентоспроможність галузі [1]. Тому він важливий не лише для суб'єктів господарювання, але і для економіки країни. Визначивши конкурентоспроможність можна правильно розподіляти кошти по галузях, порівнювати з аналогічними виробниками або напрямками виробництва інших країн, слідкувати за новітніми технологіями, впроваджувати власні інновації. Таким чином, це означатиме підвищення рівня конкурентоспроможності країни.

Сучасні виробники також підвищують та зміцнюють свою конкурентоспроможність, удоскона-

люючи продукцію, послуги, процеси, системи для вирізнення з поміж інших підприємств. Проте деякі з них нехтують цим показником або застосовують неефективні методи оцінювання.

Таким чином, конкурентоспроможність підприємства являє собою здатність суб'єкта господарювання створювати, виробляти і продавати товари та послуги, цінові й нецінові якості яких привабливіші, ніж в аналогічній продукції конкурентів. Вона відіграє важливу роль у стратегічному розвитку підприємства [1].

Дослідженням конкурентних переваг, споживчих переваг і тенденцій розвитку ринку найчастіше займається маркетинговий відділ, але інформація повинна надходити з усіх підрозділів організації та мати офіційне підтвердження. Конкурентоспроможність на рівні підприємства може визначатися від меншого до більшого або навпаки. Тобто можливе визначення конкурентоспроможності конкретного виду продукції або номенклатурної групи, підрозділу або персоналу, підприємства загалом. В залежності від поставлених завдань керівництвом вирішує, на що саме спрямувати дослідження.

Оцінка конкурентоспроможності підприємства повинна базуватись на наступних принципах [2]:

- комплексність – дослідження має проводитися, охоплюючи все підприємство, всю продукцію, яку воно виготовляє, всі технічні і адміністративні процеси, конкурентні позиції щодо декількох конкурентів;
- системність – конкурентоспроможність розглядається як складна економічна система, тобто сукупність взаємопов'язаних елементів, які її формують;
- об'єктивність – інформація, яка надходить та оброблюється, як внутрішня так і зовнішня, повинна бути достовірною, перевіреною і бажано мати документальне підтвердження;
- динамічність – основним завданням дослідження конкурентоспроможності є не статична оцінка фактичних конкурентних позицій підприємства на конкретний момент часу, а прогнозування їх змін та розробка на цій основі ефективних управлінських рішень [3];
- безперервність – визначення конкурентоспроможності та її зміни повинно бути безперервним процесом для запобігання неочікуваних ситуацій та швидке реагування на стрибкоподібні зміни;
- оптимальність – витрати на процес оцінювання конкурентоспроможності, досягнення стратегічних цілей та розвиток конкурентних по-

зицій повинні себе виправдовувати для ефективного досягнення результатів.

Існує безліч традиційних методів, які можна застосовувати для оцінювання конкурентоспроможності підприємств. Розглянемо головні з них, аби виявити їх відмінності, переваги та недоліки. Загалом виділяють графічні, матричні, розрахункові та комбіновані методи.

Для використання методу, заснованого на теорії ефективної конкуренції, потрібно мати достовірну базову інформацію. Вона охоплює результати фінансової, виробничої, збутової діяльності, а також рівень конкурентоспроможності продукції.

Індикативний метод ґрунтується на розрахунку інтегрального показника та враховує вплив найбільш важливих факторів на конкурентоспроможність підприємства. Їх ранжування здійснюється за допомогою методу експертних оцінок. Результати дослідження наочно відображаються у вигляді діаграми конкурентоспроможності. Перевагами даного методу є: можливість вибору найважливіших і найпотрібніших факторів оцінювання; наочність результатів дослідження дає змогу вчасно виявити недоліки та загрози в діяльності підприємства та прийняти заходи для їх мінімізації або усунення. Недоліками є: необхідність здійснення проміжних розрахунків; наявність ймовірності похибки через людський фактор.

Сутність матричного методу полягає у побудові таблиць або матриць, які за допомогою попарного порівняння дають можливість експертам визначити ранг конкурентоспроможності досліджуваних підприємств. Інформація оброблюється методами матричної алгебри [4]. Перевагами даного методу є те, що: розраховується похибка відхилення від узгодженості, тобто результати є варійованими; для дослідження можна вибирати різні сфери діяльності підприємства. Недоліком методу є можливість помилки при здійсненні розрахунків або необ'єктивна експертна оцінка.

Метод оцінки на основі теорії конкурентних переваг, автором якого є Майкл Портер, базується на співставленні або зовнішніх конкурентних переваг, які відображають цінність для покупця – ціна, або внутрішніх, які відображають цінність для виробника – витрати. Співставлення даних показників підприємства і конкурента дає можливість визначити конкурентоспроможність підприємства. Перевагою є те, що можна порівнювати конкурентні переваги досліджуваного

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

підприємства з необмеженою кількістю конкурентів. Недоліком є те, що метод базується лише на співставленні витрат підприємства на одиницю продукції, а на конкурентоспроможність підприємства впливає багато інших факторів. Тому результати порівнюють лише витратну частину діяльності підприємств.

Метод профілів ґрунтується на побудові карти профілю, що дає можливість побачити, яке саме поле займає досліджуване підприємство серед мінімальних і максимальних значень. Такі профілі порівнюються з профілями конкурентів. Величина площі профілів свідчить про рівень конкурентоспроможності. Перевагами даного методу є те, що: одиниці вимірювання факторів, які оцінюються, можуть бути різними; можна оцінювати необмежену кількість факторів, які впливають на конкурентоспроможність. Але недоліком є те, що профіль показника визначається по галузі експертним методом, тому потрібно залучати до цього процесу багатьох висококваліфікованих фахівців.

Графічні методи застосовуються для наочного аналізу, частіше – для презентацій та доповідей. За їх допомогою підприємства мають змогу наочно оцінити власні конкурентні переваги і недоліки для своєчасного реагування на ситуацію, що склалась.

Проте недоліком є те, що метод не дає змоги узагальнити результати досліджень у вигляді розрахованого показника конкурентоспроможності [5].

Метод ефективної конкуренції, яку розробив А. С. Попов, дає можливість оцінити конкурентоспроможність підприємства за наступними критеріями: ефективність виробничої діяльності, фінансове положення, ефективність збуту та просування продукції, конкурентоспроможність товару. Сутність методу полягає у визначенні показника конкурентоспроможності підприємства за допомогою коефіцієнтів вагомості перерахованих елементів. Перевагою є те, що метод охоплює всі напрями діяльності підприємства, його основні техніко-економічні показники, тому він є найбільш точним та найбільш достовірним. Недоліками його застосування є: відсутність відкритого доступу до необхідної інформації; суб'єктивізм у встановленні сталих значень вагомостей оцінюваних показників і критеріїв.

Узагальнити вищенаведену інформацію можна за допомогою даних таблиці.

Кожний метод потребує особливої підготовки та конкретної, а, головне, перевіреної та підтвердженої інформації, для більш точного визначення конкурентоспроможності підприємства. Тоді фірма зможе визначити свої сильні та слабкі

Порівняльна характеристика методів оцінювання конкурентоспроможності підприємства

Назва методу	Характеристика			
	Сфера застосування	Об'єм інформації	Потреба в експертній оцінці	Деталізованість методу
Індикативний	В будь-якій галузі виробництва товарів і послуг	Велика кількість інформації про підприємство	Потрібно не менше 5 експертів	Немає потреби застосування інших методів
Матричний	В будь-якій галузі виробництва товарів і послуг	Велика кількість інформації про підприємство	Є потреба в експертах	Дуже деталізований метод, є можливість дослідження по підрозділах
Конкурентних переваг	В будь-якій галузі виробництва товарів і послуг	Велика кількість інформації про підприємство та конкурента	Є потреба в експертній або споживчій оцінці	Метод, спрямований на порівняння характеристик підприємства та конкурента, тому, за потреби, можливе застосування інших методів
Метод профілів	В будь-якій галузі виробництва товарів і послуг	Велика кількість інформації про підприємство та галузь	Є потреба в експертній або споживчій оцінці	Дуже деталізований метод, загалом застосовується до конкретного виду продукції
Графічний	В будь-якій галузі виробництва товарів і послуг	Потрібна інформація про атрибути, які будуть досліджуватися	Є потреба в експертах	Метод дозволяє наочно побачити стан досліджуваних атрибутів, тому, за потреби деталізації, потрібно застосувати інші методи
Ефективної конкуренції	В будь-якій галузі виробництва товарів і послуг	Велика кількість інформації про підприємство	Потреба в експертах є лише при визначення конкурентоспроможності товару	Метод досить деталізований, адже охоплює всі головні підрозділи та показники діяльності підприємства

сторони, виправити недоліки у роботі та покращити свої конкурентні переваги.

Висновки

За вищенаведеною інформацією можна зробити висновок, що основні методи визначення конкурентоспроможності застосовуються для підприємств–виробників як товарів, так і послуг, але деталізація та доцільність застосування методів залежить від того, на що саме спрямоване дослідження.

Список використаних джерел

1. Бурачек, І.В., Біленчук, О.О. Конкурентоспроможність продукції підприємств: сутність, методи оцінки та зарубіжний досвід управління / І.В. Бурачек, О.О. Біленчук // Збірник наукових праць. Житомирський державний технологічний університет. – 2016. – Вип. 4. – С. 289.

2. Погребняк, Д. В. Методи діагностики конкурентоспроможності підприємства / Д. В. Погребняк // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. Збірник наукових праць. – 2015. – Вип. 34. – С. 45–51.

3. Морозова І. Теоретико–методологічні детермінанти дослідження конкурентоспроможності промислових підприємств в умовах глобалізації / І. Морозова // Збірник наукових праць. Донецький національний університет. – 2017. – Вип. 10, част. 3. – С. 335–339.

4. Дикань, В. Л. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності підприємства / В. Л. Дикань, Т. В. Пономарьова // Вісник економіки транспорту і промисловості. Серія «Економіка». – 2016. – Вип. 26. – С. 100–105.

5. Квятковська, Л. А., Воробйова Л. Д. Оцінка поточної та довгострокової конкурентоспроможності підприємства / Л. А. Квятковська, Л. Д. Воробйова // Вісник національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Збірник наукових праць. – 2017. – Вип. 19. – С. 181–187.

References

1. Burachek I.V., Bilenchuk O.O. (2016) Konkurentospromozhnistj produkciji pidpryjemstv: sutnistj, metody ocinky ta zarubizhnyj dosvid upravlinnja [Competitiveness of production of enterprises: the essence, methods of evaluation and foreign experience of management]. Collection of scientific works. Zhytomyr State Technological University, vol. 4, p. 289.

2. Pogrebnyak D.V. (2015) Metody diagnostyky konkurentospromozhnosti pidpryjemstva [Methods of diagnostics of enterprise competitiveness]. Problems of improving the efficiency of the infrastructure. Collection of scientific works, vol. 34, pp. 45–51.

3. Morozova I. (2017) Teoretyko–metodologichni determinanty doslidzhennja konkurentospromozhnosti promyslovykh pidpryjemstv v umovakh ghlobalizaciji [Theoretical and methodological determinants of research of competitiveness of industrial enterprises in the conditions of globalization]. Collection of scientific works. Donetsk National University, vol. 10, no. 3, pp. 335–339.

4. Dykanj V.L. (2016) Metodychni pidkhody do ocinky konkurentospromozhnosti pidpryjemstva [Methodological approaches to assessing the competitiveness of enterprises]. Bulletin of the Economy of Transport and Industry. Economics series, vol. 26, pp. 100–105.

5. Kvjatkovsjska L. A., Vorobjova L. D. (2017) Ocinka potочноji ta dovghostrokovoji konkurentospromozhnosti pidpryjemstva [Assessment of the current and long–term competitiveness of the enterprise]. Bulletin of the National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», vol. 19, pp. 181–187.

Дані про авторів

Закревська Людмила Миколаївна.

к.е.н., доцент Національного університету харчових технологій, кафедра економіки і права
e-mail: absoljtkamilka@gmail.com

Герасименко Олена Миколаївна,

магістрант Національного університету харчових технологій, кафедра економіки і права
e-mail: absoljtkamilka@gmail.com

Данные об авторах

Закревская Людмила Николаевна,

к.э.н., доцент Национального университета пищевых технологий, кафедра экономики и права
e-mail: absoljtkamilka@gmail.com

Герасименко Елена Николаевна,

магістрант Национального университета пищевых технологий, кафедра экономики и права
e-mail: absoljtkamilka@gmail.com

Data about authors

Lyudmila Zakrevskaya,

Candidate of Economic Sciences, National University of Food Technologies, Department of Economics and Law. Associate professor of this department. Location:
e-mail: absoljtkamilka@gmail.com

Olena Gerasimenko,

Master of National University of Food Technologies, Department of Economics and Law. Location
e-mail: absoljtkamilka@gmail.com

Недоліки організації обліку виробничих запасів та напрями їх вдосконалення

Предмет дослідження – методика та організація обліку виробничих запасів на підприємствах.

Метою написання **статті** є авторське бачення недоліків організації обліку виробничих запасів, виявлення та аналіз основних проблем ведення обліку виробничих запасів на підприємствах та запропонування шляхів їх усунення.

Методологія проведення роботи – положення теорій обліку виробничих запасів; структурно–функціональний, метод бухгалтерського обліку із застосуванням прийомів оцінювання; метод порівняння; метод економічного аналізу.

Результати роботи – здійснено оцінку організації обліку виробничих запасів в різних країнах, визначено вплив факторів, що ускладнюють досягнення поставлених цілей та запропоновано шляхи їх вирішення.

Висновки – неправильна організація обліку наявності і руху виробничих запасів завдає величезної шкоди фінансовим показникам підприємства, тому необхідно удосконалювати організацію складського обліку та оптимізувати їх наявність.

Ключові слова: виробничі запаси, облік виробничих запасів, автоматизація обліку виробничих запасів, проблеми ведення обліку виробничих запасів.

ГАЙДАРЖИЙСКАЯ О.М.,
ПОПОВИЧ А.В.,
ЮРКОВСКАЯ З.Л.

Недостатки организации учета производственных запасов и направления их совершенствования

Предмет исследования – методика и организация учета производственных запасов на предприятиях.

Целью написания **статьи** является авторское видение недостатков организации учета производственных запасов, выявление и анализ основных проблем ведения учета производственных запасов на предприятиях и предлагаемых путей их устранения.

Методология проведения работы – положения теорий учета производственных запасов; структурно–функціональний, метод бухгалтерского учета с применением приемов оценивания; метод сравнения; метод экономического анализа.

Результаты работы – осуществлена оценка организации учета производственных запасов в различных странах, определено влияние факторов, затрудняющих достижение поставленных целей и предложены пути их решения. Выводы – неправильная организация учета наличия и движения производственных запасов наносит огромный ущерб финансовым показателям предприятия, поэтому необходимо совершенствовать организацию складского учета и оптимизировать их наличие.

Ключевые слова: производственные запасы, учет производственных запасов, автоматизация учета производственных запасов, проблемы ведения учета производственных запасов.

GAYDARZHYSKA O.M.,
POPOVICH O.V.,
YURKIVSKA Z.L.

Disadvantages of inventory accounting and directions of their improvement

Subject of research – methodology and organization of inventory accounting at enterprises.

The purpose of writing the article is the author's vision of the shortcomings of inventory accounting organization, identification and analysis of the main problems of keeping inventories at enterprises and proposing ways to eliminate them.

Methodology of the work – the position of theories of inventory accounting, structural and functional, the method of accounting with the application of evaluation methods; comparison method; method of economic analysis.

The results of the work – the estimation of the inventory accounting organization in different countries is carried out, the influence of factors that complicate achievement of the set goals is determined, and the ways of their solution are proposed.

Conclusions – the incorrect organization of accounting for the availability and movement of inventories is extremely damaging to the financial performance of the enterprise, therefore, it is necessary to improve the organization of warehouse accounting and optimize their availability.

Key words: production reserves, inventory accounting, automation of inventory accounting, problems of inventory accounting.

Постановка проблеми. Виробничі запаси у сучасних умовах господарювання забезпечують постійність, безперервність та ритмічність діяльності кожного підприємства, гарантуючи його економічну безпеку. Основною передумовою здійснення господарської діяльності більшістю підприємств є достатній обсяг та раціональне використання виробничих запасів. Вирішення проблеми ефективного розвитку та зростання виробничого потенціалу господарських підприємств потребує створення системи управління виробництвом, в основу якої має бути покладено формування інформації про виробничі запаси підприємства. Тому розробка та впровадження основних напрямів підвищення ефективності господарської діяльності підприємств передбачає виявлення недоліків та вдосконалення обліку виробничих запасів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемними питаннями сутності виробничих запасів займалися і працювали над ними такі відомі вчені, як Ф. Ф. Бутинець, П. С. Безруких, В. Стівенсон, В. М. Бойко, М.С. Пушкар, В. А. Бланк, І. Б. Швець.

Зокрема, Рибалко О.М. та Болдуєва О.В. досліджували вдосконалення обліку виробничих запасів на підприємствах загалом. Проте, питання обліку виробничих запасів на підприємствах залишаються актуальними та потребують нагального вирішення.

Метою написання **статті** являється виявлення та аналіз основних проблем ведення обліку виробничих запасів на підприємствах та запропонування шляхів їх усунення.

Виклад основного матеріалу. Запаси підприємства становлять значну частку в своїх активах

і відіграють важливу роль у визначенні результатів господарської діяльності. Тому підприємствам необхідно переглянути існуючу практику обліку, оскільки сьогодні важливо вирішити питання адаптації сучасної системи складського обліку до потреб підприємницьких структур в умовах нестабільної економіки, мінливості законодавства, неперманентного державного апарату.

Незважаючи на значні зрушення з цього питання, проблемі обліку запасів присвячено недостатньо уваги. Слід підкреслити, що не існує єдиного підходу до визначення поняття «виробничі запаси» в національних стандартах; проблема ускладнюється переходом України на міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ).

Порядок вивчення теоретичних і практичних аспектів організації обліку, наявності та руху виробничих запасів на підприємстві складається з наступних етапів: розгляд сутності поняття «Виробничі запаси», його трактування різними вченими; виявлення сучасних проблем складського обліку і виробництва, управління запасами; розробка шляхів вдосконалення управління запасами організації і оптимізації ефективності використання запасів.

Виробничі запаси – це одна з найскладніших економічних категорій, тому що навіть у нормативних документах немає чіткого визначення цього поняття.

Методологічні принципи формування інформації про запаси в бухгалтерському обліку регулюється П(С)БО 9 «Запаси» та МСБО 2 «Запаси» але немає ніякої інформації про об'єкт інвентаризації «Виробничі запаси»[1]. Цей термін зустрічається в «Інструкції з застосування рахунків бух-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

галтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій», яка свідчить, що рахунок 20 «Виробничі запаси» призначений для узагальнення інформації про наявність і рух запасів сировини і матеріалів, що належать підприємству, будівельних матеріалів, запасних частин, сільськогосподарських матеріалів, палива, тари й тарних матеріалів, відходів основного виробництва» [2].

Більшість авторів, таких як В. Стівенсон, В. О. Іваниченко, В. М. Бойко під терміном «виробничі запаси» розуміють резерв, який призначений для забезпечення безперервного процесу виробництва,

що зберігаються в особливих випадках і не використовуються в поточній діяльності підприємства.

Професор Ф. Ф. Бутинець використовує термін «товарно-виробничі запаси». Вважає, що це поняття найбільш точно відображає характерні особливості сировини для виробництва, основною метою якої є переробка в процесі виробництва, формування на цій основі продукції, з урахуванням можливості їх у вигляді резервів у вигляді запасів на складі або готових виробів (товарів), які знаходяться на складах.

Для порівняння в обліку зарубіжних країн термін «виробничі запаси» не використову-

Порівняльна характеристика параметрів обліку виробничих запасів за міжнародними, національними стандартами з США

Предмет	США за GAAP	МСФЗ	П(С)БО
Вимірювання балансової вартості	Зниження вартості або ринку.	Зниження вартості або чистої вартості реалізації.	Зниження собівартості або чистої вартості реалізації.
Формула розрахунку	Та сама формула, яка використовується для визначення вартості запасів, не повинна обов'язково застосовуватися до всіх запасів, які мають подібний характер і використовуються для суб'єкта господарювання.	Ті самі формули, що використовуються для визначення вартості інвентаря, повинні застосовуватися до всіх запасів, які мають подібний характер і використовуються для суб'єкта господарювання.	Формули, що використовуються для визначення вартості інвентаря, повинні застосовуватися до всіх запасів, які мають подібний характер і використовуються для суб'єкта господарювання.
Зобов'язання при вибутті активів	Зобов'язання при вибутті активів, створених під час виробництва інвентарю, додають до балансової вартості майна, обладнання та обладнання, що використовуються для створення інвентарю.	Зобов'язання при вибутті активів, створених під час виробництва інвентарю, обліковується як вартість інвентарю відповідно до МСБО 2 та може бути додана до балансової вартості інвентаря.	Зобов'язання при вибутті активів, створених під час виробництва інвентарю, обліковується як вартість інвентарю та може бути додана до балансової вартості інвентаря.
Методи обліку	Першого впорядкування, першого виходу (ФІФО); останній вхід, вихідний (ЛІФО); середньозважена вартість; і конкретна ідентифікація є прийнятними методами обліку для визначення вартості запасів.	ФІФО та середньозважена вартість є прийнятними методами обліку для визначення вартості запасів; ЛІФО не дозволяється. Специфічний метод ідентифікації необхідний для об'єктів інвентаря, які зазвичай не є взаємозамінними, а також для товарів (послуг), що виробляються для окремих проектів.	Ідентифікованої собівартості відповідної одиниці запасів; середньозваженої собівартості; собівартості перших за часом надходження запасів (ФІФО); нормативних затрат; ціни продажу.
Сторнування списань	Списання, зроблене з метою зменшення запасів на низьку вартість або ринок, не може бути скасовано для подальшого збільшення вартості.	Списання, зроблені для скорочення запасів до найменшої з вартістю або чистою вартістю реалізації, змінюються на протилежні для подальшого збільшення вартості.	Сума будь-якого сторнування будь-якого часткового списання запасів, що виникає в результаті збільшення чистої вартості реалізації, повинна визнаватися як зменшення суми запасів, визнаної як витрата періоду сторнування.

Джерело: складено на основі [11].

ються. Найчастіше, таке поняття, як «товарні запаси» виникає, вони призначені для продажу протягом одного звичайного робочого циклу, зокрема у США. Порівняльна характеристика параметрів обліку виробничих запасів за міжнародними, національними стандартами з США наведена у табл. 1 [11].

У німецьких нормативних документах, визначення запасів не передбачено, але під цим поняттям розуміються об'єкти, призначені для короткострокового використання або перепродажу [4].

У Британській системі бухгалтерського обліку, визначення терміну «запаси» розглядається таким же чином, як визначення, в США, за винятком мовних бар'єрів. В бухгалтерському обліку Великобританії запаси позначаються терміном «stosk», у той час як в американській літературі, «stock» – це слово перекладається як акції [3].

Багато дослідників вважають, що неправильна організація обліку наявності та руху виробничих запасів в значній мірі завдає збитків фінансовому результату діяльності підприємства, тому необхідно удосконалювати облік запасів для поліпшення організації складського обліку та оптимізувати їх наявність.

До основних проблем оптимізації обліку виробничих запасів сьогодення можна віднести:

- неправильне визначення первісної вартості придбаних запасів;
- неправильне визначення справедливої вартості запасів, коли вони відносяться до статутного капіталу, безоплатно одержаних та при бартерному обмін;
- неправильний вибір оцінки на дату складання балансу;
- складність віднесення запасів до певної групи;
- недоцільному використанні методів списання виробничих запасів;
- незадовільна організація зберігання запасів;
- недостатній рівень автоматизації первинного обліку виробничих запасів підприємства;
- неправильне визначення норм витрат на виробництво одиниці продукції;
- недостатній рівень контролю та оперативного регулювання формування і використання запасів.

Одна з найгрубіших помилок, яка виникає при організації бухгалтерського обліку запасів це неправильний розподіл витрат «інших витрат» при визначенні первісної вартості придбаних запасів. До таких витрат належать, зокрема, прямі мате-

ріальні витрати, прямі витрати на оплату праці та відрядження, інші прямі витрати підприємства на доробку та підвищення якісних і технічних характеристик запасів.

Крім того, існують труднощі у визначенні справедливої вартості запасів. Первісною вартістю запасів вважається справедлива вартість запасів, при зарахуванні до статутного капіталу підприємства, у разі отримання запасів безоплатно, при одержанні в результаті обміну і т. д.

Основним недоліком бухгалтерського обліку за справедливою вартістю є можливість маніпулювання вартістю і, як наслідок, зміна показників бухгалтерського обліку. В цьому разі бухгалтерський облік не відповідає своїй головній меті – надання достовірної інформації про діяльність підприємства [5].

Визнання справедливої вартості запасів найчастіше ґрунтується на цінах активного ринку. Для визначення справедливої вартості запасів, вважають за необхідне: визначити стан запасів (нові або застарілі); аналізувати існуючі ринки для даного об'єкту і ціни на аналогічні запаси, якщо такі ринки не існують, потрібно знайти довідкову інформацію про ціни цього продукту; провести оцінку справедливої вартості об'єкта обліку, використовуючи всі наявні дані та існуючі методики розрахунку [6].

Проблеми бухгалтерського обліку запасів виникають при оцінці на звітну дату (на дату балансу). За П(С)БО 9 «Запаси», на дату складання балансу запаси повинні оцінюватися за найменшою з двох оцінок: первісної вартості або чистої вартості реалізації. [1] Сума, на яку первісна вартість запасів перевищує чисту вартість реалізації запасів списується на витрати звітного періоду. Однак, величина чистої вартості реалізації є дуже суб'єктивною, так як на практиці навіть експерти не можуть достовірно визначити очікувану ціну і витрати, пов'язані з продажем запасів. В основу оцінки можуть бути дані з прайс-листів підприємств-виробників, спеціальні дослідження коливань ринкових цін на окремі види запасів і т. д.

Одним з показників для визначення справедливої вартості та чистої вартості реалізації є створення загальнонаціональної бази для середніх цін на ринку для найбільш поширених типів активів, що дозволить підприємствам використовувати ті ж дані для визначення справедливої вартості активів. Важливою умовою для правильної організації обліку запасів є їх правильне

групування. Основна класифікація запасів, закріплених у законодавстві, зокрема, в Плані рахунків бухгалтерського обліку, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій. Але з—за того, що існує велика кількість різних товарних цінностей, що використовуються на підприємствах, і вони використовуються у виробництві по—різному, ця класифікація не є достатньою для великих підприємств. Таким чином, необхідно розробити номенклатуру запасів, за кожним документом на надходження і витрату матеріалів де повинно бути вказано не тільки назва матеріалів, а і його номенклатурний номер.

До важливої проблеми організації бухгалтерського обліку, яка виникає в практичній діяльності, належить вибір методики оцінки запасів при їх вибутті, від чого в більшості випадків залежить об'єктивність усієї звітної інформації. У зв'язку з постійною зміною цін на виробничі запаси, різні методи списання запасів будуть мати різний вплив на звітність. Таким чином, необґрунтованого застосування методу частіше є обманомі спотворенням інформації про фінансовий стан підприємства. Тому треба вибрати оптимальну оцінку вибуття запасів, що б не переоцінити або недооцінити витрати виробництва, була виправдана собівартість продукції в умовах інфляції, у відповідності з виробничим процесом і враховувала не тільки поточні, але і стратегічні цілі організації.

Залежно від специфіки виробництва, галузевої специфіки, використання того чи іншого методу визначення собівартості запасів при їх вибутті визначається підприємством самостійно, у відповідності з П(С)БО 9 п.16 «Оцінка вибуття запасів» [1]. Цей розділ включає в себе ряд методів оцінки вибуття запасів: ідентифікованої собівартості, середньозваженої собівартості, собівартості перших за часом прибутковості акцій (ФІФО), нормативних затрат, ціни продажу. Кожен спосіб має свої позитивні і негативні сторони.

Можна стверджувати, що на сьогоднішній день, підприємства мають реальну можливість, в залежності від їх цілей і завдань, впливати на величину фінансового результату. Якщо підприємство зацікавлене у залученні інвесторів і кредиторів, то сили будуть направлені, щоб відобразити у фінансовій звітності одержання максимальної величини нерозподіленого прибутку за рахунок зниження собівартості, як відображення зниження вартості списання у вироб-

ництво, наприклад, за методом ФІФО. У разі коли підприємство змушене приховувати свій прибуток за допомогою фіскальної політики, юридичні особи можуть переоцінити вартість продукції для того, щоб зменшити суму прибуткового податку.

При організації обліку запасів на підприємстві, організація складського обліку відіграє важливу роль. Всередині складів матеріали повинні розміщуватись за секціями, потім за типом, сортом, розмірами у штабелях, на стелажах та полиці, так щоб забезпечити можливість для швидкого приймання, відпускання і перевірки наявності. Слід пам'ятати, що при правильній організації складського обліку, буде ефективним і облік у бухгалтерії. Одним із напрямків удосконалення організації оперативного й складського обліку є раціоналізація форм документів, документообігу й всієї системи оформлення, реєстрації й обробки документів.

Спрощення бухгалтерського обліку, зокрема, за рахунок використання сучасної техніки, також має важливе значення. Використання обчислювальної (комп'ютерної) техніки складськими працівниками та працівниками обліку забезпечує: скорочення обсягів робіт з одноманітними операціями; прискорення опрацювання даних первинних документів; автоматизація формування звітних форм; деталізація аналітичного рівня складського обліку; відмова у використанні типографських бланків первинних документів і звітності.

Автоматизація бухгалтерського обліку приносить позитивні зміни в технології роботи бухгалтерії. Спільна інформаційна бази між складами і бухгалтерією надає можливість спільно використовувати нормативно—довідкову інформацію, як довідники: зовнішніх організацій, структурних підрозділів, статей обліку, допустимої кореспонденції рахунків, типових господарських операцій [7]. При застосуванні комп'ютерних програм, удосконалення бухгалтерського обліку виражається в: організації бухгалтерського обліку; збільшення кількості інформації, одержуваної з бухгалтерського обліку; зменшення кількості помилок в обліку; підвищення ефективності бухгалтерського обліку.

Проблемним є вибір політики управління запасами, а саме, який повинен бути рівень запасів. Підприємство повинно знайти оптимальне поєднання витрат і вигод від обраного рівня запасів, щоб визначити, який розмір запасу по кожній товарній групі (і навіть позиції) є достатнім. Однією з форм сучасних методів управління матеріальни-

ми ресурсами підприємства є система бюджетування, яка являє собою технологію управління, які можуть допомогти у реалізації довгострокових і середньострокових планів підприємства [8].

Для підвищення ефективності використання запасів можливе визначення ліміту витрат на основі норм матеріальних ресурсів на виробництво одиниці продукції і планованого обсягу виробництва.

Є чимало моделей, які дозволяють оптимізувати рівні запасів і, отже, мають найбільш широке застосування у діловій практиці. Найбільш популярними з них є: модель економічно обґрунтованих потреб в запасах, модель планування потреби в матеріалах, модель або система «точно в строк» [10].

В цілях забезпечення ефективного складського обліку для кожного підприємства повинна бути розроблена конкретна програма внутрішнього контролю за збереженням і використанням матеріальних ресурсів, яка має містити докладний перелік перевірених питань, терміни перевірки і імена виконавців. Тільки з допомогою контролю можна запобігти втрат або пошкодження товарно-матеріальних цінностей. Програма носить комплексний характер і включає відомості по видах ресурсів.

Проблема залишається у виборі членів комісії, які будуть здійснювати внутрішній контроль. Для того, щоб контролювати наявність і рух запасів у встановленому порядку, необхідно провести інвентаризацію і контрольні вибіркові перевірки залишків матеріалів, своєчасно відображати їх в обліку.

Система внутрішнього контролю повинна стати частиною підприємства, в іншому випадку є ймовірність того, що ця система буде або дуже дорогою, або неефективною. Необхідною умовою для ефективного і раціонального використання матеріальних ресурсів в сучасних умовах господарювання є незалежний контроль, здійснюваний зовнішніми чи внутрішніми аудиторами, за умови, що система внутрішнього контролю організовується відповідно [10].

Основними заходами контролю за операціями з запасами, повинні бути наступні: перевірка організації зберігання, збереження запасів; перевірка нормативів запасів; визначення правильності синтетичного та аналітичного обліку витрат на виробництво і реалізацію продукції, які включаються в собівартість; встановлення законності операцій з запасами; перевірка дотримання норм витрати матеріалів, сировини і палива; перевірку правильності та ефективності

використання матеріальних ресурсів; перевірка правильності надлишків ТМЦ; контроль дотримання чинного податкового законодавства по операціях, пов'язаних з формуванням собівартості продукції; оцінка повноти і правильності відображення господарських операцій з запасами в бухгалтерському обліку і звітності.

Висновки

У ході дослідження було встановлено, що не-правильна організація обліку наявності і руху виробничих запасів завдає величезної шкоди фінансовим показникам підприємства, тому необхідно удосконалювати організацію складського обліку та оптимізувати їх наявність.

За результатами аналізу сучасних проблем бухгалтерського обліку виробничих запасів розкрито основні, раніше не вирішені проблеми та запропоновані шляхи удосконалення обліку запасів на підприємстві, такі як:

- для вирішення проблеми визначення первісної вартості, справедливої вартості та чистої вартості реалізації запасів, було запропоновано створення загальнодержавної бази для середніх цін на ринках на розповсюджені види активів;
  - введення обґрунтованої класифікації запасів подолає складності призначення запасів в конкретній групі;
  - виділені умови для введення відповідного методу списання для визначення достовірної оцінки запасів;
  - низький рівень інформаційного забезпечення управління виробничими запасами підприємств, будуть вирішені за допомогою автоматизації робочих місць комірників і бухгалтерів;
  - встановити нормативи витрат для вибору розмірів запасів;
  - в цілях вирішення проблеми неналежного контролю за використанням запасів, необхідно розробити програму внутрішнього контролю.
- Підводячи підсумок всьому вищезазначеному, можна зробити висновок, що реалізація перерахованих напрямів удосконалення обліку запасів на підприємстві призведе до значного збільшення ефективності його фінансово-господарської діяльності.

Список використаних джерел

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси», затверджений наказом Міністерства фі-

нансів України від 20.10.99р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>.

2. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 10.11.1999р. // Бухгалтерський облік і аудит – 1999. – №291. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.

3. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджений наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.

4. Линник О.І. Текст лекцій з дисципліни «Облік у зарубіжних країнах»/– Х.: НТУ «ХПІ», 2014.

5. Кіндій М. В. Запаси в організації: позитив чи негатив. / М.В. Кіндій, Ю.І. Калужняк, О.М. Антоненко // Видавництво Львівської політехніки. – 2009.

6. Безкоровайна Л. В. Особливості оцінки активів та зобов'язань в обліку / Л.В. Безкоровайна // Вісник економіки, транспорту і промисловості. – 2014.

7. Терещенко Л.О. Інформаційні системи і технології в обліку: навч. посібн. / Л.О. Терещенко, І.І., Матієнко–Зубенко. – К.: КНЕУ, 2011. – 187 с.

8. Марущак Л.І. Особливості та сучасні проблеми бюджетування руху запасів на підприємствах / Л.І. Марущак // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2010.

9. Міцек С.А. Короткострокова фінансова політика на підприємстві / С.А. Міцек // КНОРУС. – 2012.

10. Рагуліна І.І. Необхідність внутрішнього контролю / І.І. Рагуліна, М.М. Рагуліна, І.Т. Новіков // Вісн. Харківського НАУ ім. В. В. Докучаєва. Сер.: «Економічні науки». – 2012. – № 5. – С. 20–25.

11. <https://www.iasplus.com/en-us/standards/ifrs-usgaap/inventories>.

References

1. Regulation (standard) of accounting 9 «Stocks», approved by the order of the Ministry of Finance of Ukraine from 20.10.99. – [Electronic resource]. – Mode of access: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>.

2. Instruction on the application of the plan of accounts of assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations, approved by the order of the Ministry of Finance of Ukraine of 10.11.1999. // Accounting and Audit – 1999. – No. 291. – [Electronic

resource]. – Mode of access: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.

3. National accounting standard (standard) 1 «General requirements for financial reporting», approved by the order of the Ministry of Finance of Ukraine from 07.02.2013. – [Electronic resource]. – Mode of access: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.

4. Linik O.I. Text of lectures on discipline «Accounting in foreign countries» / – Kh. NTU «KhPI», 2014.

5. Kindy M. Reserves in the organization: positive or negative. / M.V. Kinda, Yu.I. Kaluzhnyak, O.M. Antonenko // Publishing house of Lviv Polytechnic. – 2009

6. Bezkurovayna LV Features of valuation of assets and liabilities in accounting / L.V. Bezkurovayna // Bulletin of economy, transfer and industry. – 2014

7. Tereshchenko L.O. Information systems and technologies in accounting: teaching. manual / L.O. Tereshchenko, I.I., Matienko–Zubenko. – K.: KNEU, 2011. – 187 pp.

8. Maruschak L.I. Particularly and modern problems of stock management budgeting at enterprises / L.I. Maruschak // Scientific Bulletin of the Volyn National University named after Lesia Ukrainka. – 2010

9. Mizsek S.A. Short-term financial policy at the enterprise / SA MIECEK // KNORUS. – 2012

10. Ragulin I.I. The need for internal control / I.I. Ragulina, M.M. Ragulina, I.T. Novikov // Visn. Kharkiv NAU them. V. V. Dokuchaev. Ser.: «Economic Sciences». – 2012. – No. 5. – P. 20–25.

11. <https://www.iasplus.com/en-us/standards/ifrs-usgaap/inventories>.

Дані про авторів

Гайдаржийська Ольга Миколаївна,

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту, Національний авіаційний університет, м. Київ

Попович Оксана Василівна,

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту, Національний авіаційний університет, м. Київ

Юрківська Зорина Леонідівна,

студентка, Національний авіаційний університет, м. Київ
e-mail: yrkivska.zarina@ukr.net

Данные об авторах

Гайдаржийская Ольга Николаевна,

к.э.н., доцент, доцент кафедры финансов, учета и аудита, Национальный авиационный университет, г. Киев

Попович Оксана Васильевна,

к.э.н., доцент, доцент кафедры финансов, учета и аудита, Национальный авиационный университет, г. Киев

Юрковская Зорина Леонидовна,
студентка, Национальный авиационный университет, г.. Киев
e-mail: yrkivska.zarina@ukr.net

Data about the authors

Gaydarzhyska Olga Nikolaevna,
candidate of economic sciences, associate professor, associate professor of the department of

finance, accounting and auditing, National aviation university, Kyiv

Popovich Oksana Vasylivna,
candidate of economic sciences, associate professor, associate professor of the department of finance, accounting and auditing, National aviation university, Kyiv

Yurkivska Zorina Leonidovna,
student, National aviation university, Kyiv
e-mail: yrkivska.zarina@ukr.net

УДК 336.226.1

DOI: 10.5281/zenodo.1690021

РИБАКОВА Л.П.,
СИМОЧКО М.І.,
ШЕЛЕМОН Л.М.

Облік податкових платежів як складової доданої вартості підприємства

Предметом дослідження є облік податкових платежів як складової доданої вартості підприємства.

Метою дослідження є надані пропозиції щодо відображення в бухгалтерському обліку податкових платежів, зважаючи на їх місце в системі управління підприємством.

Методи дослідження. У роботі використані діалектичний метод наукового пізнання, метод аналізу і синтезу, порівняльний метод, метод узагальнення даних.

Результати роботи. У статті визначено та охарактеризовано податкові платежі в структурі доданої вартості, що формується з використанням системи елементів оподаткування. Надані пропозиції щодо відображення в бухгалтерському обліку податкових платежів, зважаючи на їх місце в системі управління підприємством.

Висновки. Результатами проведеного дослідження стали наступні висновки: для формування систематизованої інформації про нараховані податкові платежі як складової економічного потенціалу підприємства необхідно використовувати рахунок «Податкові платежі». Запропонований підхід дозволить уникнути впливу податкових платежів на собівартість об'єктів господарської діяльності, створить умови для забезпечення контролю за їх нарахуванням відповідальними особами апарату управління підприємством.

Ключові слова: податкові платежі, економічний потенціал, підприємство, додана вартість, прибуток, дохід працівників, заборгованість, об'єкти оподаткування.

РИБАКОВА Л.П.,
СИМОЧКО М.І.,
ШЕЛЕМОН Л.М.

Учет налоговых платежей как составляющей добавленной стоимости предприятия

Предметом исследования является учет налоговых платежей как составляющей добавленной стоимости предприятия.

Целью исследования являются представленные предложения по отражению в бухгалтерском учете налоговых платежей, учитывая их место в системе управления предприятием.

Методы исследования. В работе использованы диалектический метод научного познания, метод анализа и синтеза, сравнительный метод, метод обобщения данных.

Результаты работы. В статье определены и охарактеризованы налоговые платежи в структуре добавленной стоимости, которые формируются с использованием системы элементов нало-

гообложения. Представлены предложения по отражению в бухгалтерском учете налоговых платежей, учитывая их место в системе управления предприятием.

Выводы. Результатами проведенного исследования стали следующие выводы: для формирования систематизированной информации о начисленных налоговых платежах как составляющей экономического потенциала предприятия необходимо использовать счет «Налоговые платежи». Предложенный подход позволит избежать влияния налоговых платежей на себестоимость объектов хозяйственной деятельности, создаст условия для обеспечения контроля за их начислением ответственными лицами аппарата управления предприятием.

Ключевые слова: налоговые платежи, экономический потенциал, предприятие, добавленная стоимость, прибыль, доход работников, задолженность, объекты налогообложения.

RYBAKOVA L.P.,
SYMOCHKO M.I.,
SHELEMON L.M.

Accounting of tax payments as part of the added value of the enterprise

The subject of the study is the accounting of tax payments as part of the added value of the enterprise.

The purpose of the research are providing suggestions for the reflection of tax payments in accounting, taking into account their place in the enterprise management system.

Research methods. In this work the dialectical method of scientific knowledge, the method of analysis and synthesis, the comparative method, the method of data generalization are used.

Results of work. The paper defines and characterizes tax payments in the structure of value added, which are formed using the system of elements of taxation. Suggestions on the reflection in accounting of tax payments, taking into account their place in the management system of the enterprise are provided.

Conclusions. The results of the study lead to the following conclusions: for the formation of systematic information on accrued tax payments as a component of the economic potential of the enterprise, it is necessary to use the account «Tax payments». The proposed approach will avoid the impact of tax payments on the cost of business objects, will create conditions for ensuring control over their accrual by the responsible persons of the enterprise management apparatus.

Keywords: tax payments, economic potential, enterprise, value added, profit, income of employees, arrears, objects of taxation.

Постановка проблеми. Дослідження існуючого стану бухгалтерського обліку щодо забезпечення управління розвитком економічного потенціалу підприємства інформаційними ресурсами свідчить про обмеженість їх формування і використання для виявлення та оцінювання резервів зростання доданої вартості. Постає невідкладною розробка методологічних і організаційних засад обліково-аналітичної системи забезпечення моніторингу розвитку економічного потенціалу підприємства як засобу формування релевантної інформації для прийняття управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основою дослідження стали праці українських і зарубіжних вчених з проблем бухгалтерсько-

го обліку, аналізу, економічного потенціалу, доданої і ринкової вартості, зокрема: Л.І. Абалкіна, І.О. Бланка, О.М. Брадула, Б.І. Валуєва, А.М. Герасимовича, З.В. Гуцайлюка, В.В. Ковальова, Л.Г. Ловінської, М. Міллера, О.А. Петрик, І.І. Пилипенка, Н.М. Ткаченко, М.Г. Чумаченка та ін. Однак, відсутність комплексних досліджень, присвячених бухгалтерському обліку та аналітичному забезпеченню процесу моніторингу економічного потенціалу через систему доданої і ринкової вартості підприємства, визначає необхідність проведення дослідження у цьому напрямку.

Мета статті – надати пропозиції щодо відображення в бухгалтерському обліку податкових платежів, зважаючи на їх місце в системі управління підприємством.

Виклад основного матеріалу. Основним елементом впливу на формування економічного потенціалу підприємства за допомогою системи державного регулювання є податки. Саме податки є важливим і впливовим інструментом регулювання економічних відносин та інтересів держави, регіонів, суб'єктів господарювання і окремих громадян.

На економічний потенціал підприємства впливає сукупність податків та зборів, які визначаються Податковим кодексом України і забезпечують розподіл створеної доданої вартості. Всі податкові платежі підприємства, які формують економічний потенціал через додану вартість, розподіляються на загальнодержавні та місцеві податки і збори [6].

Податкові платежі в структурі доданої вартості формуються з використанням системи елементів оподаткування, зокрема: об'єктів оподаткування; бази оподаткування; ставок податку; порядку обчислення податків; податкових періодів; строків та порядку сплати податків; податкових пільг та порядку їх застосування.

До об'єктів оподаткування, які визначаються явищами, предметами чи процесами, що впливають на розподіл доданої вартості підприємства через податкові платежі, належать:

1. Прибуток із джерелом походження з України та за її межами, який визначається шляхом зменшення суми доходів звітного періоду на собівартість реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг та суму інших витрат звітного податкового періоду.

2. Загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід працівників платників податку.

3. Постачання товарів і послуг, місце постачання яких розташоване на митній території України.

4. Операції з підакцизними товарами щодо їх реалізації, власного споживання, промислової переробки, здійснення внесків до статутного капіталу, а також своїм працівникам, ввезення на митну територію України, втрат що перевищують встановлені норми.

5. Колісні транспортні засоби, судна, літаки і вертольоти, при першій реєстрації їх в Україні.

6. Фактичні обсяги нафти та нафтопродуктів, що транспортуються територією України.

7. Обсяг видобутої вуглеводневої сировини.

8. Площа об'єктів житлової нерухомості.

9. Вартість проживання (ночівлі) туристів на території адміністративно-територіальної одиниці.

10. Земельні ділянки, які перебувають у власності або користуванні.

11. Вартість відпущеної електричної та теплової енергії.

12. Вартість природного газу в обсязі, відпущеному кожній категорії споживачів.

13. Спеціальне використання води водокористувачами для потреб діяльності.

14. Використання лісових ресурсів.

15. Виручка, одержувана від реалізації в оптово-роздрібній торгівельній мережі алкогольних напоїв та пива.

16. Операції з імпорту, експорту та транзиту товарів через митний кордон.

Під час нарахування доходів працівникам підприємства у формі заробітної плати база оподаткування визначається як нарахована заробітна плата, зменшена на суму єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових внесків до накопичувального фонду.

Податкова база за своїм змістом є об'єктом оподаткування, скоригованим і підготовленим до застосування податкової ставки, обчисленню суми податку, що підлягає сплаті до бюджету. Одиницею виміру бази оподаткування визнається конкретна вартісна, фізична або інша характеристика бази оподаткування або її частини, щодо якої застосовується ставка податку.

Ставкою податку визнається розмір податкових нарахувань на (від) одиницю (одиниці) виміру бази оподаткування.

Порядок обчислення суми податку визначається алгоритмом, який передбачає множення бази оподаткування на ставку податку із/без застосування відповідних коефіцієнтів. Обчислення податку проходить кілька стадій: 1) визначення об'єкта оподаткування; 2) визначення бази оподаткування; 3) вибір ставки податку; 4) застосування податкових пільг; 5) розрахунок суми податку.

Базовим податковим (звітним) періодом вважається період, за який платник податків зобов'язаний здійснювати розрахунки податків, подавати податкові декларації (звіти, розрахунки) та сплачувати до бюджету суми податків та зборів. Податковим періодом можуть бути календарні рік, квартал, місяць, день.

Строком сплати податку визнається період, що розпочинається з моменту виникнення податкового обов'язку платника податку із сплати конкретного виду податку і завершується останнім

днем строку, протягом якого такий податок чи збір повинен бути сплачений. Строк сплати податку обчислюється роками, кварталами, місяцями, декадами, тижнями, днями або вказівкою на подію, що повинна настати або відбутися.

Податкова пільга – передбачене звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку та збору, або сплата ним податку та збору в меншому розмірі.

Для формування систематизованої інформації про нараховані суми податкових платежів, слід використовувати рахунок «Податкові платежі підприємства», на якому доцільно виділити чотири субрахунки: «Податок на додану вартість» – призначений для обліку суми витрат з податку на додану вартість. По дебету цього рахунку відображається суми податкового кредиту та суми, що належать до сплати у бюджет, а по кредиту – суми податкового зобов'язання; «Податок на доходи працівників» використовується для узагальнення сум, що утримуються з доходів персоналу підприємства. По кредиту цього рахунку відображаються утримані суми податку з доходів працівників, а по дебету – суми визнаного податкового зобов'язання перед бюджетом; «Податок на прибуток» – обліковуються суми витрат з податку на прибуток. За дебетом рахунку відображається нарахована сума податку на прибуток, за кредитом – списання його на фінансові результати; «Податки на інші об'єкти та за спрощеною системою оподаткування» відображаються суми витрат за податками, які передбачені Податковим кодексом України. Крім того, на цьому рахунку узагальнюється інформація щодо оподаткування підприємств, які перебувають на спрощеній системі оподаткування. По кредиту цього рахунку відображається списання витрат за цими податками на фінансові результати, а по дебету – суми визнаного податкового зобов'язання перед бюджетом.

Заборгованість підприємства за податковими зобов'язаннями повинна відобразитися на рахунку «Розрахунки за податками і платежами» в розрізі двох субрахунків: «Загальнодержавні податки»; «Місцеві податки». Аналітичний облік за субрахунками повинен забезпечувати розрахунки за видами податкових платежів.

Висновки

Процес формування податкових платежів підприємства, який ґрунтується на правилах По-

даткового кодексу України і забезпечується обробкою та підготовкою інформації для потреб оподаткування в системі фінансового обліку, вимагає вирішення питань його організації та гармонізації з іншими підсистемами обліку. За таких умов для формування систематизованої інформації про нараховані податкові платежі як складової економічного потенціалу підприємства слід використовувати рахунок «Податкові платежі», на якому доцільно виділити чотири субрахунки: «Податок на додану вартість», «Податок на доходи працівників», «Податок на прибуток», «Податки на інші об'єкти та за спрощеною системою оподаткування». Заборгованість підприємства за податковими зобов'язаннями доцільно відобразити на рахунку «Розрахунки за податками і платежами» в розрізі двох субрахунків: «Загальнодержавні податки»; «Місцеві податки». Аналітичний облік за субрахунками повинен забезпечувати розрахунки за видами податкових платежів.

Список використаних джерел

1. Важинський Ф. А. Сутність банківського іпотечного кредитування / Ф. А. Важинський, А. В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.2. – С. 151–156.
2. Гаврилко П. П. Основні фактори виникнення кризових явищ на промислових підприємствах / П. П. Гаврилко, М. Ю. Лалакулич, А. В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.4. – С. 158–164.
3. Долішній І. М. Мотивація персоналу як об'єкт управління на підприємстві / І. М. Долішній, А. В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.5. – С. 211–216.
4. Колодійчук А. В. Особливості функціонування машинобудівних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України / А. В. Колодійчук, В. М. Пісний // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.13. – С. 172–178.
5. Коцупатрий М. М. Податковий облік і звітність : навч. посіб. / М. М. Коцупатрий, С. І. Ковач, В. В. Мельничук. – К.: КНЕУ, 2006. – 312 с.
6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI // Законодавство України. – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.

7. Ткаченко Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність : підруч. / Н. М. Ткаченко.– 3-тє вид. допов. і перероб.– К.: Алеута, 2008.– 926 с.
8. Хелферт Э. Техника финансового анализа / Э. Хелферт. – 10-е изд. – СПб.: Питер, 2003. – 640 с.

References

1. Vazhynskyy, F. A., & Kolodiychuk, A. V. (2010). Sutnist' bankivs'koho ipotechnoho kredytuvannya [Essence of bank mortgage lending]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrainy [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 20.2 (pp. 151–156). [in Ukrainian].
2. Havrylko, P. P., Lalakulych, M. Yu., Kolodiychuk, A. V. (2012). Osnovni faktory vynyknennya kryzovykh yavlyshch na promyslovykh pidpryyemstvakh [The main factors of emergence of crisis phenomena in industrial enterprises]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrainy [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 22.4 (pp. 158–164). [in Ukrainian].
3. Dolishniy, I. M., & Kolodiychuk A. V. (2010). Motyvatsiya personalu yak ob'yekt upravlinnya na pidpryyemstvi [Motivation of the personnel as an object of management in the enterprise]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrainy [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 20.5 (pp. 211–216). [in Ukrainian].
4. Kolodiychuk, A. V., & Pisnyy, V. M. (2009). Osoblyvosti funktsionuvannya mashynobudivnykh pidpryyemstv na suchasnomu etapi rozvytku ekonomiky Ukrainy [Features of functioning of machine-building enterprises at the current stage of development of the economy of Ukraine]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrainy [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19.13 (pp. 172–178). [in Ukrainian].
5. Kotsupatryy, M. M., Kovach, S. I., & Melnychuk, V. V. (2006). Podatkovyy oblik i zvitnist' [Tax Accounting and Reporting] (Manual). Kyiv: KNEU. [in Ukrainian].
6. Podatkovyy kodeks Ukrainy [The Tax Code of Ukraine] (2010). Adopted on 2010, Dec 02, 2755–VI. Zakonodavstvo Ukrainy [Legislation of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>. [in Ukrainian].
7. Tkachenko, N. M. (2008). Bukhgalters'kyi finansovyy oblik, opodatkovannya i zvitnist' [Financial accounting, taxation and accounting] (Manual). Ed. 3. Kyiv: Aleuta. [in Ukrainian].
8. Khelfert, E. (2003). Tekhnika finansovogo analiza [Technique of financial analysis]. Ed. 10. SPb.: Piter. [in Russian].

Дані про авторів

Рибакова Леся Петрівна,

к.е.н., доцент Ужгородського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Симочко Марія Іллівна,

старший викладач Ужгородського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Шелемон Любов Михайлівна,

старший викладач Ужгородського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Данные об авторах

Рыбакова Леся Петровна,

к.э.н., доцент Ужгородского торгово-экономического института Киевского национального торгово-экономического университета
e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Симочко Мария Ильинична,

старший преподаватель Ужгородского торгово-экономического института Киевского национального торгово-экономического университета
e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Шелемон Любовь Михайловна,

старший преподаватель Ужгородского торгово-экономического института Киевского национального торгово-экономического университета
e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Data about authors

Lesya Rybakova,

Ph.D. of Economics, Associate Professor, Uzhgorod Trade and Economic Institute of the Kiev National Trade and Economic University
e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Мария Symochko,

Senior Lecturer of Uzhgorod Trade and Economic Institute of the Kiev National Trade and Economic University
e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Lyubov Shelemon,

Senior Lecturer of Uzhgorod Trade and Economic Institute of the Kiev National Trade and Economic University
e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

РЕЦЕНЗІЇ, КОМЕНТАРІ, ВІДГУКИ

УДК 336.14

РЕЦЕНЗІЯ на монографію З.М. Лободіної «Внесок у розвиток теорії державних фінансів»

Події останніх років призвели до значних змін в національній економіці, а економічна нестабільність, яка загострилась і надалі залишається неподоланою, та розпочаті процеси фіскальної децентралізації формують нові вимоги до досягнення інклюзивного сталого розвитку України. За таких умов важлива роль у забезпеченні економічного відновлення та зростання рівня життя населення шляхом збільшення обсягу ВВП, активного розвитку людського капіталу, зростання участі всіх верств населення в економічному житті, покращення їхнього добробуту, зменшення нерівності, бідності тощо, відводиться бюджету як інструменту державного регулювання та бюджетному механізму як ключовому засобу впливу держави на розподільні процеси.

Слід зазначити, що на сьогодні існує певна невідповідність напрямів бюджетної політики стратегічним завданням розвитку українського суспільства та її орієнтованість на вирішення поточних завдань, а не на стратегічний розвиток держави. Неузгодженість окремих методів, форм, інструментів та важелів бюджетного механізму, за допомогою якого реалізується бюджетна політика, негативно відображається на темпах економічного зростання та суспільному добробуті. У зазначеному контексті особли-

вої актуальності набувають питання формування бюджетного механізму, здатного успішно вирішувати проблеми, які виникають на різних етапах соціально-економічного розвитку держави.

З цих позицій монографія Лободіної Зоряни «Бюджетний механізм: концептуальні засади та перспективи модернізації»¹, яку присвячено комплексному вирішенню наукової проблеми обґрунтування теоретико-методологічних засад формування і функціонування бюджетного механізму та розробленню рекомендацій щодо шляхів його модернізації в контексті забезпечення інклюзивного сталого розвитку Української держави, є відповіддю на виклики сьогодення.

Структура монографії є обґрунтованою, логічно витриманою з послідовністю висвітлення питань, що дало можливість автору детально розкрити зміст проблеми, дослідити її теоретичні й практичні аспекти, зробити відповідні висновки і розробити пропозиції, які заслуговують на увагу теоретиків та практиків.

У першому розділі монографії «Теоретико-методологічні засади функціонування бюджетного механізму» автором проведено оцінку рівня соціально-економічного розвитку України, що да-

¹ Лободіна Зоряна. Бюджетний механізм: концептуальні засади та перспективи модернізації: Монографія: Тернопіль: ТНЕУ, 2018. – 412 с.

ло змогу виявити численні проблеми на різних його етапах, та оцінити характер впливу держави за допомогою бюджету на соціально-економічні процеси. Методологію дослідження побудовано навколо економічної категорії «бюджет» та базового поняття «механізм» як сукупності взаємопов'язаних елементів, що визначає порядок будь-якого процесу. Особливу увагу приділено розкриттю сутності, іманентних функцій бюджету, ефектів, якими супроводжується їх реалізація, та характеристик його дії як інструменту державного регулювання.

На основі критичного аналізу підходів вітчизняних і зарубіжних науковців до дефініції «бюджетний механізм» Лободіною З. вироблено власний науковий підхід до його економічної інтерпретації, структуризації, ідентифікації складових та обґрунтовано принципи формування і функціонування бюджетного механізму. Враховуючи напрями руху бюджетних ресурсів, у бюджетному механізмі цілком логічно автор виділяє дві основні підсистеми: механізм формування та механізм використання бюджетних коштів, виокремлює у складі кожної із яких фінансові методи, форми, інструменти, важелі та характеризує їх в контексті забезпечення архітекτονіки зазначеного механізму.

Другий розділ «Сучасні реалії та проблеми функціонування механізму формування бюджетних коштів» висвітлює проблеми практичного застосування методів, форм, інструментів, важелів бюджетного механізму, у результаті впливу яких на розподільні відносини відбувається формування бюджетних коштів як важливої складової фінансових ресурсів держави. Автор робить акцент на визначенні ключових аспектів використання податків як інструменту бюджетного механізму, аналізує їхню роль у наповненні бюджету держави і вплив на соціально-економічний розвиток. Поряд з цим, у монографії обґрунтовано пропозиції щодо посилення фіскальної і регулюючої функцій основних бюджетоутворюючих податків. Охарактеризовано також боргові інструменти як джерело фінансування витрат держави, їх взаємозв'язок із державним боргом, наголошено на необхідності пошуку шляхів оптимізації боргового портфеля і перегляду напрямів витрачання позичених коштів з метою зниження загроз національній безпеці.

У третьому розділі «Механізм використання бюджетних коштів: сутнісно-аналітичний аспект» Ло-

бодіна З. обґрунтувала, що оптимальне поєднання усіх елементів механізму використання бюджетних ресурсів дає змогу державі забезпечувати функціонування та розвиток національної економіки, доступне та якісне надання суспільних послуг населенню, розв'язання основних соціальних проблем.

Автором здійснено ранжування пріоритетів витрачання ресурсів державного та місцевих бюджетів, що дало змогу визначити тенденції змін напрямів бюджетної політики на державному і місцевому рівнях та виявити причини структурних дисбалансів, які при цьому виникають.

Результати оцінювання залежності зміни обсягу валового внутрішнього продукту від зміни обсягу витрат бюджету дали змогу у монографії обґрунтувати шляхи удосконалення бюджетного забезпечення функцій держави.

Проведений компаративний аналіз вітчизняної та зарубіжної практики надання органами державної влади органам місцевого самоврядування міжбюджетних трансфертів дав змогу автору окреслити вектори трансформації їх ролі у забезпеченні фінансового вирівнювання соціально-економічного розвитку територій в контексті зміцнення фінансової бази органів місцевого самоврядування.

Перелік проблем, розкритих у трьох розділах монографії «Бюджетний механізм: концептуальні засади та перспективи модернізації», досить широкий, він охоплює теоретичні аспекти, методологічні та практичні питання пов'язані з формуванням і функціонуванням бюджетного механізму.

Четвертий розділ монографії «Домінанти розвитку бюджетного механізму в умовах соціально-економічних трансформацій» присвячений дослідженню сучасних технологій бюджетування, у результаті чого виявлено переваги та проблемні аспекти їх застосування. Це зумовило доцільність обґрунтування пропозицій до запровадження на базі програмно-цільового, партиципаторного та гендерно орієнтованого бюджетування технології інклюзивно орієнтованого бюджетування.

У результаті узагальнення результатів реформування бюджетних відносин Лободіна З.М. виявила проблеми здійснення бюджетного регулювання як важливого методу бюджетного механізму соціально-економічного розвитку держави. Автором запропоновано алгоритм бюджетного регулювання, що передбачає поетапне застосування інструментів такого регулювання та дає змогу забезпечити відповідність між

РЕЦЕНЗІЇ, КОМЕНТАРІ, ВІДГУКИ

одержаними від органів державної влади бюджетними ресурсами на реалізацію делегованих повноважень і потребою у них. Поряд з цим, у монографії рекомендовано оцінювати результативність бюджетного регулювання на основі показника рівня забезпеченості бюджетними ресурсами делегованих державою повноважень органам місцевого самоврядування.

Цілком логічно у монографії обґрунтовано доцільність удосконалення бюджетного контролю шляхом впровадження комплексу заходів, спрямованих не лише на виявлення недоліків у адмініструванні доходів до бюджету держави та незаконного, нецільового, неефективного витрачання бюджетних ресурсів, але й попередження можливих зловживань.

Пропонована робота є спробою узагальнити і систематизувати науково-прикладні проблеми функціонування бюджетних відносин і реалізації бюджетної політики в сучасних умовах. Ряд пропозицій і теоретико-методологічних обґрунтувань щодо модернізації бюджетного механізму шляхом гармонізації всіх його складових з метою прискорення темпів економічного зростання держави та покращення суспільного добробуту

автором наведено вперше. Наукові положення, висновки і пропозиції, що містяться у монографії, характеризуються теоретичним обґрунтуванням й практичним значенням, базуються на дослідженні великого обсягу монографічної та спеціальної літератури, аналізі чинних правових актів, статистичних даних органів державної влади та місцевого самоврядування.

Таким чином монографія Лободіної Зоряни Миколаївни «Бюджетний механізм: концептуальні засади та перспективи модернізації» підготовлена на високому науковому рівні, є оригінальною працею з точки зору наукової новизни, постановки проблеми, наукових і методологічних підходів до її розв'язання, теоретичних і практичних висновків, місця у дослідженнях із державних фінансів. Безперечно ця праця є вагомим внеском у вітчизняну фінансову науку у сфері державних фінансів та становить великий інтерес для науковців і практиків.

Доктор економічних наук, професор,
завідувач відділу фінансової політики
Державного науково-дослідного інституту
інформатизації та моделювання економіки
Мінекономрозвитку України **В.В.Корнєєв**

ЗМІСТ

Макроекономічні аспекти сучасної економіки

ПРЕДБОРСЬКИЙ В.А. Тіньова «автономна» держава як загроза інвестиційній безпеці.....	7
ПАРАНИЦЯ Н.В., ПОПОВИЧ Л.О. Статистичний аналіз, прогнозування капітальних видатків на вищу освіту в Україні.....	16
МОЛНАР О.С., ЛЯХ А.В., КОЦУР А.І. Основні чинники формування конкурентної позиції національної економіки.....	23
ГАВРИЛКО П.П., ГАВРИЛКО Г.П., ГУШТАН Т.В. Підвищення енергоефективності в економіці України.....	28
БОБРИВЕЦЬ В.В. Особливості конструкції благодійного податкового вирахування з персонального прибуткового податку у США: уроки для України	33

Інноваційно-інвестиційна політика

ДЮК О.М. Інвестиції в людський капітал як фактор зростання конкурентоспроможності промислових підприємств.....	43
ГЛАДИНЕЦЬ Н.І. Роль інноваційної складової системи стратегічного управління підприємством туристичного бізнесу.....	48

Економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності

ЛЕВИЦЬКА І.В. Стратегія ефективного використання і розвитку економічного потенціалу підприємств туристично-рекреаційної сфери.....	54
ПЕТРИНЯК А.Я, ІВАНИШИН В.В. Пріоритети системи управління маркетинговою концепцією розвитку підприємств – виробників мінеральних вод.....	62
ВАСИЛЬЧАК С.В., ДУБИНА М.П., СОЛОВІЙ С.Б., ВІВЧАРУК О.М. Зарубіжний досвід мотивації персоналу підприємства	69
ІВАНИШИН В.В., ДУДЗЯК О.А. Вплив земельної реформи в Україні на розвиток сільських територій.....	76
ТРУШ Ю.Л., ГЛУШАК А.Р. Механізм забезпечення стійкого економічного розвитку підприємства.....	81
АЛЬ-ГАЗУ АЛІ Використання «жорстких стандартів» для вимірювання і контролю експлуатаційних витрат.....	87
ВОРОНКА О.З. Оцінювання рівня кадрової безпеки підприємств високотехнологічного сектору економіки.....	96
ЛИСЮЧЕНКО С.О. Сутність, характерні риси та структура рекреаційно-туристичного комплексу України	102
ЗАКРЕВСЬКА Л.М., ГЕРАСИМЕНКО О.М. Концептуальні методичні підходи до оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємства.....	108
ГАЙДАРЖИЙСЬКА О.М., ПОПОВИЧ О.В., ЮРКІВСЬКА З.Л. Недоліки організації обліку виробничих запасів та напрями їх вдосконалення.....	113
РИБАКОВА Л.П., СИМОЧКО М.І., ШЕЛЕМОН Л.М. Облік податкових платежів як складової доданої вартості підприємства	120

Рецензії, коментарі, відгуки

Рецензія на монографію З.М. Лободіної «Внесок у розвиток теорії державних фінансів».....	125
--	-----

СОДЕРЖАНИЕ

Макроэкономические аспекты современной экономики

ПРЕДБОРСКИЙ В.А. Теневое «автономное» государство как угроза инвестиционной безопасности.....	7
ПАРАНИЦА Н.В., ПОПОВИЧ Л.А. Статистический анализ, прогнозирование капитальных расходов на высшее образование в Украине.....	16
МОЛНАР А.С., ЛЯХ А.В., КОЦУР А.И. Основной фактор формирования конкурентной позиции национальной экономики.....	23
ГАВРИЛКО П.П., ГАВРИЛКО Г.П., ГУШТАН Т.В. Повышение энергоэффективности в экономике Украины	28
БОБРИВЕЦ В.В. Особенности конструкции благотворительного налогового вычета с персонального подоходного налога в США: уроки для Украины	33

Инновационно-инвестиционная политика

ДЮК О.Н. Инвестиции в человеческий капитал как фактор роста конкурентоспособности промышленных предприятий.....	43
ГЛАДИНЕЦ Н.И. Роль инновационной составляющей системы стратегического управления предприятием туристического бизнеса.....	48

Экономические проблемы развития отраслей и видов экономической деятельности

ЛЕВИЦКАЯ И.В. Стратегия эффективного использования и развития экономического потенциала предприятий туристско-рекреационной сферы.....	54
ПЕТРЫНЯК А.Я., ИВАНИШИН В.В. Приоритеты системы управления маркетинговой концепцией развития предприятий-производителей минеральных вод	62
ВАСИЛЬЧАК С.В., ДУБИНА М.П., СОЛОВИЙ С.Б., ВИВЧАРУК О.Н. Зарубежный опыт мотивации персонала предприятия.....	69
ИВАНИШИН В.В., ДУДЗЯК О.А. Влияние земельной реформы в Украине на развитие сельских территорий.....	76
ТРУШ Ю.Л., ГЛУШАК А.Р. Механизм обеспечения устойчивого экономического развития предприятия.....	81
АЛЬ-ГАЗУ АЛИ Использование «жестких стандартов» для измерения и контроля эксплуатационных расходов	87
ВОРОНКА О.З. Оценка уровня кадровой безопасности предприятий высокотехнологичного сектора экономики.....	96
ЛЫСЮЧЕНКО С.О. Сущность, характерные черты и структура рекреационно-туристического комплекса Украины	102
ЗАКРЕВСКАЯ Л.М., ГЕРАСИМЕНКО О.М. Концептуальные методические подходы к оценке уровня конкурентоспособности предприятия	108
ГАЙДАРЖИЙСКАЯ О.М., ПОПОВИЧ А.В., ЮРКОВСКАЯ З.Л. Недостатки организации учета производственных запасов и направления их совершенствования	113
РЫБАКОВА Л.П., СИМОЧКО М.И., ШЕЛЕМОН Л.М. Учет налоговых платежей как составляющей добавленной стоимости предприятия.....	120

Рецензии, комментарии, отзывы

Рецензия на монографию З.М. ЛОБОДИНОЙ «Вклад в развитие теории государственных финансов».....	125
---	-----

CONTENT

Macro-economic aspects of modern economy

PREDBORSKIJ V.A. Shadow «autonomous» state as a threat to investment security.....	7
PARANYTSIA N.V., POPOVYCH L.O. Statistical analysis, prognosis of capital expenditure on higher education in Ukraine.....	16
MOLNAR O.S., LYAKH A.V., KOTSUR A.I. The main factors for forming the competitive position of the national economy.....	23
HAVRYLKO P.P., HAVRYLKO H.P., HUSHTAN T.V. Increasing energy efficiency in the economy of Ukraine.....	28
BOBRIVETS V.V. Features of the construction of a Charitable contribution deduction for United States Federal Income Tax purposes: lessons for Ukraine	33

Innovation and investment policy

DIUK O.M. Investments in human capital as a factor of growth competitiveness of industrial enterprises	43
GLADYNETS N.I. The role of the innovative complex system of strategic management by business enterprise of tourist business.....	48

Economic problems of development of branches and types of economic activity

LEVYTSKA I.V. Strategy of effective use and development of economic potential of enterprises of tourism and recreation sphere	54
PETRYNYAK A.Y., IVANYSHYN V.V. The priorities of the management system of the marketing concept of the development of mineral water	62
VASYLCHAK S.V., DUBYNA M.P., SOLOVYI S.B., VIVCHARUK O.M. Foreign experience of motivation of personnel of the enterprise	69
IVANYSHYN V.V., DUDZIAK O.A. The impact of land reform in Ukraine on the development of rural areas.....	76
TRUSH Y.L., GLUSHAK A.R. The mechanism of ensuring sustainable economic development of the enterprise.....	81
AL-GAZU ALI The use of «hard standards» for measuring and control operating costs	87
VORONKA O.Z. Estimation of the personnel security level of enterprises in the high-tech sector of the economy.....	96
LYSYUCHENKO S.O. Essence, features and structure of the recreational and tourist complex of Ukraine.....	102
ZAKREVSKA L.M., GERASYMENKO O.M. Conceptual methodological approaches to evaluation of competitiveness level of the enterprise.....	108
GAYDARZHYSKA O.M., POPOVICH O.V., YURKIVSKA Z.L. Disadvantages of inventory accounting and directions of their improvement.....	113
RYBAKOVA L.P., SYMOCHKO M.I., SHELEMON L.M. Accounting of tax payments as part of the added value of the enterprise.....	120

Reviews, comments, reviews

Review of the monograph by Z.M. Lobodina's «Contribution to the Development of the Theory of Public Finances»	125
---	-----

До авторів збірника

Шановні автори!

*Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
приймає до друку у збірнику
«Формування ринкових відносин в Україні» статті з економічної тематики*

При подачі статті до редакції необхідно оформити її за поданими нижче правилами, а також ретельно перевірити текст на предмет виявлення граматичних, орфографічних, стилістичних та інших помилок!

1. Стаття має відповідати тематичній спрямованості збірника.
2. Обов'язковими є рецензія фахівця у відповідній галузі науки.
3. У статті відповідно до вимог ВАК необхідні такі елементи:

Стаття має містити: індекс УДК, відомості про автора (ів) на трьох мовах;

- *назва статті та анотація* на трьох мовах (українська, російська, англійська), де чітко сформульовано головну ідею статті та обґрунтовано її актуальність;
- *ключові слова* на трьох мовах до 10 слів (українська, російська, англійська);
- *постановка проблеми* у загальному вигляді та її зв'язок із важливими чи практичними завданнями;
- *аналіз останніх досліджень і публікацій*, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- *формування цілей статті* (постановка завдання);
- *виклад основного матеріалу дослідження* з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- *висновки з даного дослідження* і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

4. Обсяг – від 8 до 16 сторінок, формату А4 через інтервал 1,5. Поля: верхнє, нижнє, лівє, правє – 2 см. Абзац – 5 знаків. Шрифт: Arial, розмір – 12. Мова – українська.

5. Прізвище, ініціали, науковий ступінь розміщуються у правій верхній частині аркуша.

6. Відомості про автора: адреса, контактний телефон (домашній, робочий).

7. Статті, таблиці та формули мають виконуватися у редакторі Microsoft Word, якщо стаття містить формули, то вони мають набиратися у редакторі формул Microsoft Equation, який вбудований в усі версії програми Word.

8. Якщо стаття містить графіки чи діаграми, виконанні в інших програмах (такі як Excel, Corel Draw та ін.), то ці файли також додаються до статті в оригіналі програм, в яких вони виконані.

9. Графіки та діаграми можуть бути передані в графічних форматах: векторний – EPS, AI (шрифти переконвертовані в криві); растровий – TIF, 300 dpi, 256 кольорів сірого.

10. Зноски в документі мають бути оформлені за допомогою вбудованих функцій програми Word.

11. Назви файлів мають відповідати прізвищам авторів.

12. Статті надаються на диску, або іншому електронному носії інформації до диска обов'язково додаються статті в роздрукованому і якісному вигляді Текст у електронному вигляді повинен відповідати тексту в надрукованому вигляді.

13. Статті не повинні містити приміток від руки та помарок, кожен лист статті підписується автором.

14. Посилання на джерела інформації є обов'язковими. Джерела подаються в кінці статті з основними вимогами до бібліографічних описів. Нумерація джерел вздовж тексту.

15. У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Редакція наукового збірника не несе відповідальності за авторські права статей, що подаються до друку.

Довідки за телефонами: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80

Сайт збірника наукових праць: <http://dndiime.org>; e-mail: zbornik@ukr.net

Редакційна колегія

К авторам сборника

Уважаемые авторы!

*Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики
принимает к печати в научном сборнике
«Формирование рыночных отношений в Украине» статьи с экономической тематики*

При подаче статьи в редакцию необходимо оформить ее по представленным ниже правилам, а также тщательно проверить текст на предмет выявления грамматических, орфографических, стилистических и других ошибок!

1. Статья должна соответствовать тематической направленности сборника.
2. Обязательными являются рецензия специалиста (доктора наук) в соответствующей области науки.
3. В статье соответствии с требованиями ВАК необходимы следующие элементы:
Статья должна содержать: Библиографический показатель УДК, сведения об авторе (ах) фамилия, имя, отчество (автора полностью), место работы, должность, e-mail на трех языках;
– название статьи и аннотация на трех языках (украинский, русский, английский 1500–2000 знаков с пробелами), где четко сформулирована главная идея статьи и обоснована ее актуальность;
– ключевые слова на трех языках до 10 слов (украинский, русский, английский);
– *постановка проблемы* в общем виде и ее связь с важными или практическими задачами;
– *анализ последних исследований и публикаций*, в которых начато решение данной проблемы и на которые опирается автор, выделение нерешенных ранее частей общей проблемы, которым посвящена статья;
– *формирование целей статьи* (постановка задачи);
– *изложение основного материала исследования* с полным обоснованием полученных научных результатов;
– *выводы из данного исследования* и перспективы дальнейших исследований в данном направлении.
– список использованных источников, (на украинском и английском языках)
4. Объем – от 8 до 16 страниц, формата А4 через интервал 1,5. Поля: верхнее, нижнее, левое, правое – 2 см. Абзац – 5 знаков. Шрифт: Arial, размер – 12. Язык – украинский.
5. Фамилия, инициалы, ученая степень размещаются в правой верхней части листа.
6. Сведения об авторе: адрес, контактный телефон (домашний, рабочий).
7. Статьи, таблицы и формулы должны выполняться в редакторе Microsoft Word, если статья содержит формулы, то они должны набираться в редакторе формул Microsoft Equation, который встроен во все версии программы Word.
8. Если статья содержит графики или диаграммы, выполненные в других программах (например, Excel, Corel Draw и др.), То эти файлы также добавляются к статье в оригинале программ, в которых они выполнены.
9. Графики и диаграммы могут быть переданы в графических форматах: векторный – EPS, AI (шрифты сконвертированные в кривые) растровый – TIF, 300 dpi, 256 цветов серого.
10. Сноски в документе должны быть оформлены с помощью встроенных функций программы Word.
11. Названия файлов должны соответствовать фамилиям авторов.
12. Статьи предоставляются на электронном носителе обязательно добавляются статьи в распечатанном и качественном виде. Текст в электронном виде должен соответствовать тексту в напечатанном виде.
13. Статьи не должны содержать примечаний от руки и помарок, каждый лист статьи подписывается автором.
14. Ссылки на источники информации являются обязательными. Источники подаются в конце статьи с основными требованиями к библиографическим описаниям. Нумерация источников вдоль текста.
15. В случае невыполнения вышеуказанных требований редакция не принимает статей в печать.

Редакция научного сборника не несет ответственности за авторские права статей, которые подаются в печать.

Справки по телефонам: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80
Сайт сборника научных трудов: <http://ndiime.org>; e-mail: zbornik@ukr.net

Редакционная коллегия

To the authors of the collection!

Dear authors!

*State Research Institute of Informatization and Economic Modeling
accepts economic articles for printing in the scientific collection
«Market Relations Development in Ukraine»*

When submitting an article to the editorial board, it is necessary to compose it according to the following rules, as well as carefully check the text to detect grammar, spelling, stylistic and other errors!

1. The article should correspond to the thematic orientation of the collection.
2. The review of a specialist (doctor of sciences) in the relevant field of science is mandatory.
3. The following elements are required in the article in accordance with the requirements of the HAC:
The article should contain: UDC bibliographic index, information about the author(s) in three languages;
– the title of the article and an abstract in three languages (Ukrainian, Russian, English extended annotation), where the main idea of the article is clearly formulated and its relevance is substantiated;
– keywords in three languages, up to 10 words (Ukrainian, Russian, English);
– problem statement in general and its connection with important or practical tasks;
– analysis of recent researches and publications in which the solution to this problem was initiated and author is based on them; the emphasis of previously unsettled parts of the general problem to which the article is devoted;
– formation of the goals of the article (statement of the task);
– an outline of the main research material with the full justification of the obtained scientific results;
– conclusions from this study and prospects for further investigation in this direction.
– list of used sources, references
4. Volume – from 8 to 16 pages, format A4 in interval 1,5. Fields: upper, lower, left, right – 2 cm. Paragraph – 5 characters. Font: Arial, size – 12. Language – Ukrainian.
5. The last name, initials, scientific degree are placed in the upper right of the sheet.
6. Information about the author: address, contact phone (home, work).
7. Articles, tables and formulas must be executed in Microsoft Word editor, if the article contains formulas, they should be typed in the Microsoft Equation formula editor that is Built-in to all versions of Word.
8. If the article contains graphs or charts, execution in other programs (such as Excel, Corel Draw, etc.), then these files are also added to the article in the original programs in which they are executed.
9. Charts and diagrams can be transmitted in graphic formats: vector – EPS, AI (fonts converted into curves); raster – TIF, 300 dpi, 256 colors gray.
10. Entries in the document must be made using the built-in features of the Word program.
11. The names of the files should correspond to the names of the authors.
12. Articles are provided on an electronic carrier, as well as necessarily added articles in printed and high-quality form. The text in electronic form must correspond to the text in printed form.
13. Articles should not contain handwritten notes and stamps, each article letter is signed by the author.
14. References to sources of information are mandatory. Sources are provided at the end of the article with the basic requirements for bibliographic descriptions. Numbering sources along the text.
15. In case of non-fulfillment of the above-mentioned requirements, the editorial board does not accept articles for printing.

The edition of the scientific collection is not responsible for the copyrights of the articles submitted for publication.

Inquiries by phone: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80
Website of scientific bulletin: <http://dndiime.org>; e-mail: zbornik@ukr.net

Editorial team

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Збірник наукових праць

№10 (209) 2018 р.

Періодичність – щомісячник

Головний редактор Захарін С.В
Комп'ютерна верстка та дизайн Сердюк В.Л.

Підписано до друку 26.10.2018 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний
Ум. друк. аркушів 15,46
Гарнітура Eurore. Наклад 100 прим.

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія КВ 22545–12443ПР від 20.02.2017 р.
Адреса редакції: 01014, м. Київ, бул. Дружби Народів, 38
<http://dndiime.org.uk>, e-mail: zbornik@ukr.net

**Государственный научно–исследовательский институт
информатизации и моделирования экономики**

ФОРМИРОВАНИЕ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ

Сборник научных трудов

№10 (209) 2018 р.

Периодичность–ежемесячник

Главный редактор Захарин С.В.
Компьютерная верстка и дизайн Сердюк В.Л.

Подписано в печать 26.10.2018 р.
Формат 60x84 1/8. бумага офсетная
Усл. печатных. листов 15,46
Гарнитура Europе. Наклад 100 экз.

Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики
Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации
Серия КВ 22545–12445ПР от 20.02.2018 г.
Адрес редакции 01014, г. Киев, бул. Дружбы Народов, 38
<http://dndiime.org.uk>, e–mail: zbornik@ukr.net

State Research Institute of Informatization and Economic Modeling

MARKET RELATIONS DEVELOPMENT IN UKRAINE

Collection of scientific works

No. 10 (209) 2018

Frequency – monthly

Editor-in-Chief S.Zakharin

Computer design and design V.Serdyuk

Signed for printing on 26.10.2018.

Format 60 * 84. 1/8. Paper offset

Conditional Printed Sheets 15,46

Headset Europe. Circulation 100 copies

State Research Institute of Informatization and Economic Modeling

Certificate of state registration of printed mass media

Series KV 22545–12445PR from 02.20.2018

Editorial address, 01014, m. Kyiv, bul. Druzhby Narodiv, 38

<http://dndiime.org.uk>, e-mail: zbornik@ukr.net